T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİNLER TARİHİ) ANABİLİM DALI

TÜRK HALK İNANIŞLARINDA SAYILAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
ÜMMÜHAN YÜCEL

ANKARA - 2011

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİNLER TARİHİ) ANABİLİM DALI

TÜRK HALK İNANIŞLARINDA SAYILAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
ÜMMÜHAN YÜCEL

DANIŞMAN
DOÇ. DR. DURMUŞ ARIK

ANKARA - 2011

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİNLER TARİHİ) ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRK HALK İNANIŞLARINDA SAYILAR

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Durmuş Arık

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
Prof. Dr. Ahmet Hikmet EROĞLU	
Doç. Dr. Durmuş ARIK	.
Doç. Dr. Abdulkadir DÜNDAR	.....
.....	.....
.....	.....

Tez Sınav Tarihi.. 4.02.2011

(Tez Beyan Belgesi)

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(....04.../....05...../...2011....)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Ümmühan YÜCEL

İmzası

ÖNSÖZ

Binlerce yıldır yaşamımızda yer edinen sayılar, öteden beri insanlığın kafasını meşgul etmiş, sadece matematik terimi olmaktan çıkarak inanışlara da konu olmuştur.

Sayılara yüklenen gizli anlamlar beraberinde sayı sembolizmi ve sayı mistisizmini oluşturmuş ve bu alan, edebiyattan folklora, mimariden müziğe, büyüsel uygulamalardan dinsel pratiklere ve inanç sistemlerine kadar pek çok sahada kendisini hissettirmiştir.

Tarih içinde gerek matematikçiler gerek felsefeciler sayı sembolizmine ilişkin pek çok araştırma yapmış ve bu konuda Pisagorcular başta olmak üzere farklı fikri akımlar ortaya çıkmıştır. Sayı kavramı Pisagorcu felsefeden de etkilenen pek çok kültür ve dinde sistemli bir hal almış, kutsal metinleri sayısal değerler ışığında yorumlama yoluyla gelecekle ilgili kehanetlerde bulunma gibi ileri boyutlara ulaşmıştır.

Halk inanışları yönüyle ise insanların yaşamında uğuruna ve şansına güvendikleri sayılar, uğursuzluğuna inanıp kaçındıkları, hatta nikâh tarihinde veya önemli işlerinde erteleme kararına sebep olacak kadar korku duydukları sayılar mevcut olmuştur. Bu sayıların uğurlu ve uğursuz olarak algılanmasının kökeninde yatan nedenler nelerdir?

Sayılar hangi inanışlara konu olmuştur?

Sayılar konusundaki inanışların halkın günlük yaşamına, sanatına, edebiyatına, dinsel algılarına bıraktığı etkiler nelerdir?

Kültür aktarımının tarih aşan özelliği de dikkate alınarak incelendiğinde sayıların Türk halk inanışlarındaki yeri nedir?

Bu sorular ışığında Dinler Tarihi bakış açısıyla ‘Türk halk inanışlarında sayılar’ konusu bir problem olarak belirlendi ve bu tez çalışmasıyla konunun farklı boyutlarının ele alınması, araştırıp değerlendirilmesi hedeflendi.

İddialı ve kesin hükümlerden bilinçli olarak kaçınıldı. Çünkü sayılar gibi dilin var oluş dönemlerine kadar uzanan bir kavramın üzerine kurulmuş mistik, gizemli algılamaların kökenlerini ve nedenlerini tespit etmek, sınırları bir hayli geniş ve zor bir araştırma sahasıydı. Bu tez çalışmasında imkân dâhilinde Türk kültüründe ve inanışlarında sayılar konusundaki tutum, algı ve pratiklerin köklerini sağlıklı bir zemine kavuşturmaya gayret edildi.

Bu mütevazı çalışmanın, Türk kültüründe ve Türk halk inanışlarında sayı kavramına bakışta farklı bir pencere oluşturmasını diliyoruz.

Tez danışmanlığımı kabul ederek çalışmalarımda yol gösteren, her zaman nezaketli ve sabırlı tavırlarıyla bana çalışma gücü veren kıymetli hocam Doç. Dr. Durmuş Arık'a, araştırmalarım sırasında yardımlarını esirgemeyen Dr. Yaşar Kalafat'a ve hayatımın en büyük şansı aileme, sonsuz teşekkürler ediyorum.

. Ümmühan Yücel

Ankara-2011

KISALTMALAR

Bkz. : Bakınız

C. : Cilt

Çev. : Çeviren

DİA : Diyanet İşleri Ansiklopedisi

D.K. : Dede Korkut

Fak. : Fakültesi

Ens. : Enstitüsü

E.T. : Erişim Tarihi

Hz. : Hazreti

Haz. : Hazırlayan

KSÜ : Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

M.D. : Manas Destanı

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

M.Ü. : Marmara Üniversitesi

OMÜ : On Dokuz Mayıs Üniversitesi

s. : Sayfa

S. : Sayı

v.b. : Ve benzeri

Ü. : Üniversitesi

T.D.V. : Türkiye Diyanet Vakfı

THBMER : Türk Halkbilimi Araştırmaları ve Uygulamaları Merkezi

yy. : Yüzyıl

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ I

KISALTMALAR III

İÇİNDEKİLER IV

GİRİŞ

a. Araştırmanın Önemi ve Amacı 1

b. Araştırmanın Yöntemi 2

c. Araştırmanın Evreni ve Sınırları 3

d. Kaynaklar 4

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEŞİTLİ DİN VE KÜLTÜRLERDE İNANÇ-SAYI İLİŞKİSİ

1. TARİHSEL SÜREÇTE SAYILAR 6

2. PİSAGOR VE SAYI MİSTİSİZMİ 8

2.1. Pisagor'un Hayatı 8

2.2. Pisagor ve Sayılar 10

2.3. Pisagor'un 1 den 10'a Kadar Sayılar Metafiziği 12

3. DİNLERDE SAYILAR 18

3.1. Yahudilikte Sayılar ve Kabala 19

3.2. Hristiyanlıkta Sayılar 24

3.3. İslam'da Sayılar 28

a. Ebced Hesabı ve Türk Kültüründeki Yansımaları 33

b. Tasavvufta Sayılar..... 37

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK KÜLTÜRÜNDE VE HALK İNANIŞLARINDA SAYILAR

1. TÜRK EDEBİYATINDA SAYILAR 49

1.1. Türk Destanlarında Sayılar 50

a. Oğuz Kağan Destanı'nda Sayılar 51

a.a. Üç Sayısı 51

a.b. Dokuz Sayısı 53

a.c. Kırk Sayısı 54

b. Manas Destanı'nda Sayılar 55

b.a. Üç Sayısı 55

b.b. Altı Sayısı 56

b.c. Yedi Sayısı 59

b.d. Dokuz Sayısı 61

b.e. Kırk Sayısı 64

1. 2. Dede Korkut'ta Sayılar 67

a. Üç Sayısı 69

b. Altı Sayısı 72

c. Yedi Sayısı 74

d. Dokuz Sayısı 78

e. Kırk Sayısı 79

f. Kırk Yiğit, Kırk Kız Motifi 81

g. Erlik Yaşı 83

1.3. Atasözlerinde ve Deyimlerde Sayılar 83

a. Üç Sayısı 84

b. Dört Sayısı 84

c. Beş Sayısı 85

d. Altı Sayısı 86

e. Yedi Sayısı 86

f. Sekiz ve Dokuz Sayıları 87

g. On Sayısı 87

h. Kırk Sayısı 88

ı. Bin Sayısı 89

2. TÜRKLERDE SAYILARLA İLGİLİ İNANIŞLARIN ARKA PLANI..... 90

2.1. Şamanizm..... 91

2.2. Yaratılışa Dair Efsanelerde Sayılar..... 92

2.3. Tufana Dair Efsanelerde Sayılar..... 95

2.4. Kıyamete Dair Efsanelerde Sayılar..... 95

2.5. Şamanizm'de Kâinat Tasavvuru..... 96

2.6. Şamanizm'de Tanrılar ve Ruhlar..... 98

2.7. Şaman Ayinlerinde Sayılar..... 100

2.8. Şaman Kıyafetinde Sayılar..... 103

3. TÜRK HALK İNANIŞLARINDA SAYILAR..... 105

3.1. Doğum ve Sonrasıyla İlgili İnanış ve Uygulamalarda Sayılar..... 106

a. Kırk Basması..... 107

b. Kırklama..... 111

c. Yaşamayan Çocukla İlgili İnanış ve Uygulamalarda Sayılar..... 114

3.2. Evlilikle İlgili İnanış ve Uygulamalarda Sayılar..... 116

3.3. Ölüm ve Sonrasıyla İlgili İnanış ve Uygulamalarda Sayılar..... 120

a. Şamanizm'de Ölüm ve Sonrasıyla İlgili İnanış ve Uygulamalarda Sayılar121

b. Ölü Aşı (Yuğ) Töreni..... 124

c. Ölüm ve Sonrasıyla İlgili Günümüz Türk Halk İnanış ve Uygulamalarında Sayılar..... 126

3.4. Büyüsel İnanış ve Uygulamalarda Sayılar 135

3.5. Sayılara Konu Olmuş Ziyaret Yerleri 141

SONUÇ 148

KAYNAKÇA 151

ÖZET

SUMMERY

GİRİŞ

a. Araştırmanın Önemi ve Amacı

İnsanoğlunun sayılara anlamlar vererek sayı sembolizmini ortaya çıkarması yaşamın içinde bazı pratiklerde, gelenek ve göreneklerde inanç sistemlerinde sayıları önemli hale getirmiştir. İnsanlar sayılara çeşitli anlamlar yüklemiş, bu algılamalar çerçevesinde yaşamlarını planlamışlardır. Evlilik tarihi, yolculuğa çıkılacak tarih, dinî ayinlerde tekrarlanmaları gereken zikirler, uğur getirdiğine inanılan sayılar, yeni doğan bir bebeğin dışarı çıkarılma zamanından ölü anma törenlerinin gününe kadar pek çok uygulama sayılarla ilişkilendirilmiş ve bazı sayılar çeşitli inanışların konusu olmuştur. Bunların yanı sıra dini metinlerin harflerine belli sayısal değerler vererek gelecek hakkında kehanetlerde bulunmaya kadar sıralanabilecek pek çok örnek, sayıların insan yaşamında ne kadar önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Dolayısıyla pek çok kültürde ve inanışta sayıların bir takım anlamlar taşıdığı görülmüştür. Bu bağlamda geleneksel uygulamalarda, sözlü ve yazılı edebiyatta, Türk kültür ve folklorunda merkezi önem taşıyan sayıların Türk halk inanışlarındaki yerinin tespit edilmesi önem arz etmektedir.

Tezle amaçlanan; inanışlarda, gelenek-göreneklerde sayıların etki alanlarının tespit edilmesi ve sayılar konusundaki algılamaların kökeninde yer alan inanışların belirlenmeye çalışılmasıdır. Bu bağlamda yaşamın her sahasında, çeşitli uygulamalarda neden belli sayıları -farkında olarak veya olmayarak- tercih ettiğimiz veya etmediğimizin cevabı bulunmaya çalışılacaktır. Bu tez çalışmasının Türk halk

inanışlarında ve beraberinde Türk kültüründe sayıların yerinin belirlenmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

b. Araştırmanın Yöntemi

Dinlerde sayıların anlamına yönelik çalışmalar ile halk inanışlarıyla ilgili hem Halkbilim hem de Dinler Tarihi araştırmacıları tarafından Türklerde 3, 7, 9, 40 gibi çeşitli sayıları konu edinen sınırlı çalışmaların yapılmış olduğu tespit edildi. Ancak özel olarak Türk halk inanışlarında sayıları ele alan tez düzeyinde müstakil bir çalışmaya rastlanmadı. Bu çalışmada Halkbilimin yöntemlerinden de yararlanmak suretiyle Dinler Tarihi bakış açısıyla konu araştırılarak, inanışlarda sayıları inceleyen diğer çalışmaların verileri ile desteklenmeye çalışıldı.

Öncelikle sayılar konusunda kaynak taraması yapılarak hem sayıların tarihi hem de getirilen felsefi yorumlar incelendi. Bu konuda kütüphanelerde mevcut kitaplar, makaleler ve diğer araştırmalar fişlendi. Sayı sembolizmi incelenirken bu konuda pek çok fikri akımı etkilemiş olan Pisagor ve Pisagorcuların görüşlerine yer verildi. Sayıların dinle ilişkisi incelenirken, dinlerin yazılı metinleri, bu metinlerin yorumları, dinler tarihi metotlarıyla analiz edildi. Türk Edebiyatında; destanlar, halk hikâyeleri, atasözleri, deyimler, şiirler incelendi ve bu süreçte edebiyat kuramları ile çalışmalarından faydalanıldı. Halk inanışlarında sayıların yeri incelenirken geleneksel Türk inanışları, kaynak eserler, makaleler, yayımlanmış bildiriler, halk bilimi dergileri ve daha önce konuyla ilgili yapılmış araştırmalar başta olmak üzere tarandı.

Kaynaklara ulaşmada; kütüphanelerde kaynak taraması yapılarak makale, bildiri ve diğer kaynak eserler fişlendi ve değerlendirildi. Araştırmada Dinler Tarihi'nin nitelendirici (deskriptif) metodu kullanıldı. Aynı zamanda karşılaştırma ve fenomenolojik metotlara da başvuruldu. İhtiyaç duyuldukça Halkbilimin derleme ve gözlem tekniğinden de yararlanıldı. Böylece araştırmanın objektif bir bakış açısıyla ve bilimsel metotlarla yapılması amaçlandı.

c. Araştırmanın Evreni ve Sınırları

Tarihte Türkler çok geniş bir coğrafyada yaşam sürmüş ve çeşitli inanç ve kültürlerle karşılaşmıştır. Türkler öteden beri sahip oldukları geleneklerini, inançlarını ve genel olarak kültür unsurlarını bulundukları farklı coğrafyalarda korumuşlardır. "Türk halk inanışlarında sayılar" isimli bu çalışmada, araştırmanın evreni olarak öncelikle Anadolu'da yaygın olan inanışlarda sayılar konusu ele alındı. Kültür ortaklığından hareketle konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamak ve isabetli tespitler yapmak için zaman zaman diğer coğrafyalardaki Türk topluluklarında sayılarla ilgili inanışlara da göndermeler yapıldı.

Türk halk inanışlarında sayıların yeri, önemi, sayılara yüklenen anlamlar ve bu anlamların kökenindeki sebepleri tahlil etmek üzere yapılan bu tezde, gerektiğinde sayıların diğer kültür ve inançlardaki yeri ve anlamları ile karşılaştırmalar yapıldı. Araştırmada genel olarak bir bütünlük oluşturacak şekilde sayıların kısa bir tarihi, sayı din/inanç ilişkisi (kabala, ebced hesabı), sayıların çeşitli din ve kültürlerdeki yeri ve anlamları, inanışa ve yaşama etkileri, Türk Edebiyatında (destanlar, atasözleri, deyimler, şiirler, v.b.) sayılar, halk inanışlarında sayılar gibi

konular ele alındı. Araştırma, konunun özelliği gereği belli bir zaman dilimi ile sınırlandırılmadı.

d. Kaynaklar

Konu ile ilgili araştırmalar yapılırken mümkün olduğunca ilk kaynaklara ulaşılmaya çalışıldı. Bu bağlamda Türk kültürüyle ilgili önemli bilgiler bulunan Kutadgu Bilig, Divan-ı Lügati't-Türk, Dede Korkut Kitabı, Manas Destanı, Oğuz Kağan Destanı ve İbn Fazlan Seyahatnamesi gibi eserlere başvuruldu.

Sayı sembolizmi konusunda önemli felsefi yaklaşımlar ortaya koymuş Muhyiddin ibn-i Arabi'nin Fütuhat-ı Mekkiyye eserinden ayrıca İbn-i Sina'nın ve Aristoteles'in Metafizik isimli kitaplarından faydalanıldı.

Sayıların çeşitli dinlerdeki yeri incelenirken dinin temel kaynağı olan kutsal kitaplar merkeze alındı.

Halk inanışları ile ilgili bilgilere ulaşmak için genellikle kullanılan alan araştırması yöntemiyle bilgi toplama, konunun geniş bir bölgeyi kapsaması dolayısıyla kullanılamadı. Bunun yerine, alan araştırması yapılarak yazılmış halk inanışları ile ilgili bilgi veren makalelerden ve kitaplardan bilgi edinildi.

Gerekli bilgileri toplamak için çeşitli süreli yayınlar tarandı, akademik makaleler incelendi. Başta Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi ve Milli Kütüphane olmak üzere çeşitli kütüphanelerde araştırmalar yapıldı. Ayrıca

konuyla alakalı bilgilere ve yayımlanmış makalelere ulaşabilmek için internet sitelerinden de faydalanıldı.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEŞİTLİ DİN VE KÜLTÜRLERDE İNANÇ-SAYI İLİŞKİSİ

1. TARİHSEL SÜREÇTE SAYILAR

Sayılar, insanlığın haberdar olduğumuz tarihinden bu yana kendini ihtiyaç duyulan bir alan olarak hissettirmiştir. Hızla gelişen teknoloji, sayıları yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline getirmiş olsa da teknolojinin bu günkü kadar gelişmediği dönemlerde de durum pek farklı sayılmazdı. Sosyal bir varlık olan insan, içinde yaşadığı zamanı ölçme güdüsünden, sahip olduklarını saymaya kadar pek çok alanda sayılara gereksinim duymuş, bunun sonucu olarak her medeniyet kendine özgü bir sayı sayma tekniği geliştirmiştir.

Ateşi muhafaza etmeyi öğrenmek zorunda kalan insanoğlu, sayıları da muhafaza etmenin bir yolunu bulmuştur. Çentik atma yöntemi, ilk insanlık uygarlıklarına, Taş Devrine kadar dayanır. Kemik, odun veya elverişli bir taş parçasına çentik atılarak yapılan eşleştirme dünyadaki en eski işlemlerdendir. Yaklaşık 30.000 yıl öncesine ait sayılama kemikleri bulunmuştur.[1] Çentik atma yönteminin yanı sıra sayı saymada kullanılan en yaygın yöntemlerden biri olan parmak hesabıyla sadece onlu ve yirmili sayıları değil, farklı parmak pozisyonlarıyla

[1] Denis Guedj, *Sayılar İmparatorluğu,* Çev. Ömer Aygün, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2007, s.16.

binlerle ifade edilen çok daha büyük sayılar da sayılabilmiştir.[2] Bazı topluluklarda, bedenin neredeyse bütün kısımları -kollar, bacaklar, gövde, eklemler- kullanılarak sayısal beden haritaları geliştirilmiştir. İplere düğüm atarak, çakıl taşlarına farklı renk ve biçim vererek sayma yöntemleri de kullanılmıştır. Hatta çakıl demek olan Calculus bu eski sayı sayma biçiminden adını almıştır.[3]

Sayılar ve sayma sistemleri en basit haliyle beş ya da on parmaktan türetilmiş olmaları düşünüldüğünde onluk sistem en yaygın kullanılan sistemdir. Buna karşılık Mayalarda, Keltlerde, Basklarda, Avrupa'nın kuzeyinde ve batısında yirmili sistemin kullanıldığı kuvvetli bir olasılıktır. Bu sistem, ayak parmaklarının da kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Bunların yanı sıra Babil'de kullanılmış olan altmışlık sistem özel bir yere sahiptir. Bu sistem hala dairenin derecelerinde, günün saatlerinde, dakikalarında ve saniyelerinde varlığını sürdürmekte ve onluk sisteme göre daha hassas bir ölçüm olanağı sunmaktadır.[4]

Çeşitli kültürlerde sayılarla ilgili inanışları ve sayı sembolizmini anlamada Pisagor'un yerini ve onun sayı mistisizmini bilmek önemlidir.

---

[2] Ali Dönmez, *Matematik Tarihi Ansiklopedisi*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2002, C. 2, s. 473-478.

[3] Sinan Sertöz, *Matematiğin Aydınlık Dünyası*, Tübitak Yayınları, 14. Baskı, Ankara, 2000, s. 101-102.

[4] Annemarie Schimmel, *Sayıların Gizemi*, Çev. Mustafa Küpüşoğlu, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2000, s.14.

2. PİSAGOR VE SAYI MİSTİSİZMİ

Pisagor ve sonrasında Pisagorculuk, sayı sembolizmini anlamada önemli bir yere sahiptir. Daha önceki dönemlerde sayıların mistik özelliklerine dair inanışlar olsa da felsefi yönü kuvvetli en sistemli fikri akım Pisagorcular tarafından oluşturulmuştur. Bu felsefi ve mistik düşünce kendisinden sonra gelen pek çok kültürü etkilemiş ve en yüksek dini sistemlere bile nüfuz etmiştir. Budan dolayı çeşitli kültürlerde ve dinlerde, Pisagor'dan sonraki dönemde gelişen ve belirginleşen sayı sembolizmini doğru anlamak için, Pisagor'u, onun sayılarla ilişkisini ve sayılarla ilgili fikri oluşumu incelemek faydalı olacaktır.

2.1. Pisagor'un Hayatı

Pisagor'un Sisam (Samos) adasında doğduğu, M.Ö. 580-500 yılları civarında yaşadığı tahmin edilmektedir. Fenike, Mısır ve Babil'e giderek felsefenin matematiksel, dini, mistik boyutlarını, Doğu'nun ilahiyat sahasındaki düşüncelerini ve geometriyi, matematiğin o zamanki vatanı olan bu yerlerde öğrendiği söylenmektedir.[5] Babil ve Mısır yaşamının onun matematik öğrenmesinde ve her şeyin sayılardan ibaret olduğu fikrini geliştirmesinde etkili olduğu düşünülür.

Pisagor'un, Güney İtalya'nın Kroton kentine göç ettiği, orada liderliğini yaptığı felsefi ve dini mahiyette bir okul kurduğu bilinmektedir. Sırlarını açıklamayan, basit gıdalarla beslenen, et yemeyen, sıkı disiplin kurallarına uyan, aralarında kadınların, kızların da bulunduğu bu okulun üyeleri ruh göçüne

[5] Alfred Weber, *Felsefe Tarihi*, Çev. H. Vehbi Eralp, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1991, s. 24.

inanmaktadır. Öğretileri ve uygulamalarıyla mistik bir tarikatın lideri izlenimini veren Pisagor'u, çağdaşlarından bazıları peygamber olarak tanımlamaktadır.[6]

Pisagor'un Doğu'ya seyahatler yaptığı bilinmektedir. Mısır'a gittiğine kesin gözüyle bakılan Pisagor'un, Pers Hükümdarı Kambiz tarafından esirler arasında Babil'e götürüldüğü ve orada rahiplerin yönettiği ayinlere katıldığı rivayet edilmektedir. Pisagor'un, Mısır'da geometri tahsil ettiği, Yunanistan'a döndüğünde geometri, fizik ve teoloji öğrettiği de rivayetler arasındadır.[7]

Günümüzde daha çok matematikçi kimliğiyle tanınan Pisagor'un matematiğe asıl katkısı geometri alanındadır. "Pisagor Teoremi" olarak tanınan dik üçgenlerle ilgili ünlü teorem ona atfedilir. Bir üçgenin iç açılar toplamının yüz seksen derece olduğunu kanıtlayan Pisagor astronomi alanına da yenilikler getirmiş, dünyanın ve gezegenlerle yıldızların küre şeklinde olduğuna inandığını açıklamıştır.[8]

Pisagor, öğretisini sözle yayıp, yazılı bir eser bırakmadığı için hayat öğretisi üzerine kesin bilgiler edinmek güçtür. Aristoteles'in bile "Pisagorcuların felsefesi" ifadesini kullanması, onun da elinde doğrudan doğruya Pisagor'un kendisinden kalan bir yazının ve inanılır bir bildirinin bulunmadığını gösterir.[9]

Pisagor, sayılara özel anlamlar yüklemiş ve kâinatın sayılar üzerine kurulduğu görüşü üzerine tesiri yüzyıllar süren bir sayı mistisizmi geliştirmiştir.

---

[6] Melek Dosay Gökdağ, "Pisagor", *DİA*, İstanbul, 2007, C. 34, s. 292.

[7] Gökdağ, s. 293.

[8] Gökdağ, s. 293.

[9] Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2008, s. 29.

2.2. Pisagor ve Sayılar

Sayıların babası olarak bilinen Pisagor'un düşüncesinin temelini düzen fikri oluşturur. Pisagor, kâinata egemen olan düzen ve ahengi, karşıtlıklardaki birlik, uygunluk ve her şeyin temelinde olan matematiksel ilişkilerle açıklar. Pisagor, çalgı aletlerinin tel uzunlukları ile çıkarılan sesler arasında sayılarla ifade edilebilen, sırasıyla oktav, beşli ses, dörtlü ses olarak adlandırılan 1:2, 2:3, 3:4 oranlarını keşfetti.[10] Bu oranları oluşturan ilk dört tamsayı, Pisagor ve Pisagorcular tarafından çok önemsendi. Oktav ve beşli ses armonik sesler olarak kabul edildiğinden Pisagor, 12, 8 ve 6 sayılarının armonik dizi teşkil ettiğini söyledi ve buna o kadar önem verdi ki bu fikri geometriye uygulayarak 6 yüzü, 8 köşesi ve 12 kenarı bulunan küpün geometrik armoni içinde olduğunu iddia etti.[11] Müzikteki bu keşif onu bütün gök âleminin de bir armonisi olduğu fikrine götürdü. Gökyüzünde farklı büyüklükte ve hızda hareket eden gök cisimlerinin ses çıkarmaması düşünülemezdi. Gökyüzündeki düzenin gözlenmesi ve kısmen de gezegenlerin dolanım zamanları üzerine yaptığı incelemeler, göksel kürelerin armonisi kavramının oluşmasına yol açtı. Müzikteki uyum yasalarını sayılarla ifade edip, yaşanılan dünyadan, gökyüzü âlemine kadar bütün olayların sayılara tabi bir yakınlığını fark eden Pisagor ve öğrencileri sayı

[10] Pisagor iki direk arasına özdeş dört tel ve tellerden her birinin ucuna 12, 8, 9, 6 birimlik ağırlıklar asar. En büyük ağırlığın asılmasıyla gerilen telden çıkan sesle en küçük ağırlığın gerdiği telden çıkan ses arasında bir oktavlık aralık olduğunu keşfeder. 1:2 oranı bu aralığı vermektedir. Aynı şekilde deneyine devam eder ve 12 birimlik tel ile 8 birimlik tel arasındaki 2:3 oranını, beşli aralık sesini, daha sonra 12 ve 9 birimlik tel arasındaki 3:4 oranındaki dörtlü aralığı temsil eden sesi bulur. (Derman Bayladı, *Pythagoras Bir Gizem Peygamberi*, Say Yayınları, İstanbul, 2008, s. 93-94.)

[11] Colin A. Ronan, *Bilim Tarihi*, Çev. Ekmeleddin İhsanoğlu, Feza Günergun, Tübitak Yayınları, Ankara, 2005, s. 76-77.

öğelerinin bütün bir varlığın da öğesi olduğu sonucuna vardılar.[12] Tanrı'nın yarattığını düşündükleri sayılara, dini özellikler de yükleyerek tüm evrenin sayılardan meydana geldiğine ve fiziksel olaylardan gökyüzündeki yıldızlara kadar bütün olayların sayılarla yönetildiğine inandılar ve ileri derecede bir sayı mistisizmi oluşturdular.[13]

Pisagorcular sayılarla geometrik şekiller arasında da ilişki kurdular. Bir sayısının geometrik karşılığı noktaydı. İki nokta ile bir doğru ya da çizgi oluştuğundan, iki sayısı çizgiyi, üç sayısı üçgene karşılık geldiğinden düzlemi, dört sayısı dört yüzlü bir şeklin karşılığı olup cismi temsil ediyordu.[14] Böylece nokta, çizgi, düzlem ve cisimden faydalanarak maddeler evreni tanımlanabilirdi.[15]

Pisagor ve öğrencileri 3, 6, 10 v.b. gibi üçgen düzeninde yerleştirilebilen noktalarla gösterilen sayılara üçgen sayılar, 4, 9, 16 gibi kare düzeninde yerleştirilebilen sayılara kare sayılar adını verdiler.[16] Üçgen ve kare sayıların yanı sıra beşgen sayılar, kenarları birbirine eşit olmayan dikdörtgen sayılar, kare tabanlı veya üçgen tabanlı piramitlerden oluşan sayılar, kübik sayılar, tabanı dikdörtgenden oluşan ve kenarları birbirine eşit olmayan piramitlerin meydana getirdiği sunak sayıları da mevcuttu.[17]

---

[12] Gökberk, s. 30.

[13] Cevdet Kılıç, "1 ile 10 Arası Sayılar Metafiziği (Pythagorasçı Sayıların Sembolizminin Dini ve Felsefi Düşüncedeki Yeri)", *Felsefe Dünyası*, 2006/1, S. 43, s. 31.

[14] Bayladı, s. 83.

[15] Bayladı, s.85.

[16] Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar*, Remzi Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 2000, C. 5, s.194.

[17] Ronan, s.78.

Mükemmel sayılar ve dost sayılar Pisagorcuların matematiğe kazandırdıkları diğer kavramlardır. Pozitif çarpanlarının toplamına eşit olan sayılara *mükemmel sayılar* denir. 6 sayısı (6=1+2+3) ve 28 sayısı (28=1+2+4+7+14) mükemmel sayılara örnektir. Her biri diğerinin çarpanlarının toplamına eşit olan sayılara ise *dost sayılar* denir. 220 ve 284'den oluşan sayı çifti dost sayılardır. (284 ün çarpanları olan 1, 2, 4, 71 ve 142 sayılarının toplamı 220; 220'nin çarpanları olan 1, 2, 4, 5, 10, 11, 20, 22, 24, 55 ve 110 sayılarının toplamı 284'ü vermektedir.) Bu iki sayı eski çağda bilinen yegâne dost sayı çiftiydi.[18]

Pisagor, aynı zamanda sayıların her birine ayrı anlamlar yükleyerek pek çok felsefi düşünceyi etkileyen bir sayı metafiziği oluşturdu.

2.3. Pisagor'un 1'den 10'a Kadar Sayılar Metafiziği

Pisagor'a göre Tanrı, sayıları semboller dizisi olarak ortaya koymuştur ve her birinin bir karakteri vardır. Sayılar sırasıyla kendi karakterleriyle Monad, Duad, Triad, Tetrad diye ifade edilir.[19]

Her bir varlık bir sayısıyla gösterildiği için varlıkların sonsuz dizisi bir'den çıkar. Eşyanın özü sayı ise sayının özü de bir'dir.[20] Bir, hiçbir benzeri olmayan önsüz ve sonsuz bir Monad'dır. Monad, bütün nesnelerin başlangıcıdır. İki türlü bir vardır: İlki bütün sayılar zincirinin içinden çıktığı, onları içeren ve kuşatan, karşıtı

[18] Ronan, s.78.

[19] Yunan dilinde Bir'den on'a kadar sayı isimleri sırasıyla; Monad, Duad, Triad, Tetrad, Pentad, Hexad, Heptad, Ogdoad, Ennead ve Dekad.

[20] Weber, s. 25.

olmayan, Tanrıların Tanrısı mutlak bir'dir. Mutlak bir ne tek ne çifttir yahut aynı zamanda çift ve tek, tekil ve çoğul, Tanrı ve âlemdir. Tanrıyı ve ilahi aklı, hikmeti simgeler. Cinsel zıtlığın üstünde ve ondan önce olan, kuvvetlerin düalizminden önce gelen ve onu doğuran mutlak farksızlıktır. Diğer bir ise sayılar dizisinde birinci olan, çokluğa zıt olan, yaratılmış monad, göreceli bir'dir.[21]

Bir ile çok arasındaki zıtlık bütün diğerlerinin anasıdır. Evren karşıtlıklardan oluşmuştur. On tane temel karşıtlık vardır. Sınırlı-Sınırsız, Tek- Çift, Bir-Çok, Sağ-Sol, Erkek- Dişi, Hareketli- Hareketsiz, Doğru- Eğri, Aydınlık- Karanlık, İyi- Kötü, Kare- Dikdörtgen. Pisagorculara göre tek sayılar eril, çift sayılar dişi karakterlidir. On temel karşıtlıkta çift sayıların kötü, dişi ve karanlık tarafta olması, çift sayılara karşı mesafeli bir yaklaşıma neden olmuştur. Tek ve çift sayılar arasındaki karşıtlıkla ifade edilen bir ve çok arasındaki karşıtlık, özellikle gizemcilikte mutlak birliğin hedefi olarak görülmüş, zamanla tek sayılar, teolojik yaklaşımlarda bile önemli rol oynamıştır. Platon'a göre bütün çift sayılar kötü yazgınındır. Vergilius "Tanrı tek sayıyla hoşnut oldu" derken Shakespeare "Tek sayılarda Tanrısallık vardır" der. Aynı fikir "Allah tektir, tek sayıları sever" şekliyle İslami gelenekte de bulunur.[22]

Bir'den sonra gelen iki sayısı evrende var olan düaliteyi gösterir. Bir çizgi ile sembolleştirilen iki, Diyad'dır, hikmetten doğan fikirdir. Doğurgan olma vasfıyla dişidir.

Üç sayısı, başlangıcı, ortası ve sonu olan ilk, yetkin sayıdır. Sembolü üçgen olan Triad, Monad ve Diyadın birleşmesiyle hikmetten çıkan fikirle oluşan eserdir.

[21] Weber, s. 26.

[22] Schimmel, s. 24.

Sayı olarak üç kendinden önce gelen iki sayının toplamı olarak da önemlidir (3=1+2). Pisagor felsefesinde üç sayısı hem erkekliği hem de tabiatta Tanrısal birliğin mutlak ve zorunlu olan varlığını gösterir.

Dört sayısı kare ile sembolize edilen Tedrad, kâinatı kaostan düzene geçiren dört temel güç olan ateş, su, toprak ve havanın ifadesidir.[23] Tanrısal gücü ve adaleti temsil eder. Aynı zamanda 1+2+3+4=10 ile biçimlenen tetraktys büyük birliği kucaklar ve 4 ile 10 birbiriyle yakın ilişki içindedir.

Pentad olarak adlandırılan beş sayısı ilk dişi sayı olan 2 ile ilk eril sayı olan 3'ün toplamıdır. Bundan dolayı evliliğin sayısı olarak görülür. Beş köşeli yıldız ile sembolize edilen bu sayı, üzerinde yaşanılan dünyanın ve insanın simgesidir. Kollarını ve bacaklarını açtığı zaman başı ile birlikte beş köşeli yıldıza benzeyen insanın görme, işitme, koklama, tat alma ve dokunma olmak üzere beş duyusu vardır. Mısır kanalıyla Pisagor okuluna geçen beş köşeli yıldızın her bir ucu, ateşi, suyu, toprağı, havayı ve bunların toplamından oluşan dünyayı gösterir.[24] Pisagorcular için en mühim sayı olan on'un yarısı olması yönüyle de önemlidir.

Hexad olarak adlandırılan altı sayısı çarpanlarının toplamına eşit olması yönüyle mükemmel sayıdır.[25] Sembolü iç içe geçmiş iki eşkenar üçgenden oluşan

[23] Cihangir Gener, *Ezoterik- Bâtını Doktrinler Tarihi*, Gece Yayınları, Ankara, 1994, s. 59.

[24] Gener, s. 59.

[25] Küp altı kareden oluştuğu için kapalı yapılar içinde en ideal biçimdir. İşlevselliği ve alan tasarrufu açısından en kullanışlı ve mükemmel şekil altıgendir. Bal petekleri bunun en güzel örneğidir.

altı köşeli yıldızdır. Mutlaklığı temsil eden 1, dişiliği temsil eden 2 ve erkekliği temsil eden 3'ün birleşimidir. Kuşakların devamı bu sayı ile gösterilir.[26]

Heptat olarak adlandırılan yedi sayısı, Pisagor düşüncesinde büyük öneme sahiptir. Kutsal üçlü Triad ile düzeni ifade eden Tetrad'ın birleşiminden oluşan Heptad ilahi tekâmülün simgesidir ve dörtgen üzerine kurulu üçgenlerden oluşan piramit yedinin sembolüdür. Piramitlere de bir açıklama getirmesi açısından Pisagor'un Mısır yaşantısının bu görüşte etkili olduğu düşünülebilir. Yedi sayısı dönüm noktası olarak kabul edilir. Sağlığı ve tehlikeli zamanları temsil etmenin yanında akıl, ışık ve kuvvetin de sembolü olarak değerlendirilir. Evrende her şeyin sayılar üzerine kurulu olduğu düşüncesini destekleyen müzik de yedi nota üzerine kurulmuştur. Pisagor müzik notalarının her birinin yedi gezegene tekabül ettiğini ve gezegenlerin yörüngelerinde hareket etmelerinden çıkan seslerin de kürelerin müziğini meydana getirdiğine inanır. Yedi sayısı eski dönemlerde bilinen gezegenlerin sayısı yönüyle de gökle irtibatlı ve önemli bir sayı olarak değerlendirilir.

Sekiz (Ogdoad) sayısı ahlak ve erdemin sayısıdır.

Dokuz (Ennead) sayısı, üçün karesi olması yönüyle erişilen noktayı, tamam olmayı, yüce yetkinliği ve adaleti ifade etmektedir. Tek haneli sayıların sonuncusu olması yönüyle bitişi ve sonun olduğu yerde başlangıcı da haber vermektedir.

On (Dekad) sayısı Pisagor felsefesinde diğer sayıların üstünde önemli bir yere sahiptir. Her şeyi kapsayan, sınırlayan "ana" olarak kabul edilir. En kutsal sayı olan

[26] Kılıç, s. 45.

Dekad'ın sembolü her kenarı üzerinde dört nokta olan ve on noktayı içeren Tetraktis üçgeni olarak ifade edilen eşkenar üçgendir. On sayısı ilk dört sayının toplamı olduğu için (1+2+3+4=10) asli bir varlıkla, açılımın kutupsallığıyla, ruhun üçlü etkinliğiyle ve dört elementte gördüğümüz gibi maddenin dörtlü var oluşuyla irtibatlıdır.[27] On, çok katlılıktan çıkan birliği temsil eder, ezeli ve ebediliğin kaynağıdır.[28] Pisagorcular on sayısının kutsallığına o kadar inanmışlardır ki yeminlerini bu sayı üzerine yapmışlardır.[29] On sayısının kutsallığına olan inançları, Pisagorcuları evrenin bu sayı üzerine inşa edildiği sonucuna götürmüştür. Bu nedenle kozmik düzenlerine uygun on göksel cisim keşfetmeye çalışmışlardır.

Onlara göre evrenin merkezinde hareket etmeyen merkezi bir ateş vardı. Yer, Ay, Güneş, beş gezegen (Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter, Satürn)[30] ve yavaşça hareket eden sabit yıldızlar küresi bu ateşin etrafında dönmekteydi. Ancak bu cisimlerin sayısı 9 olunca 10. bir göksel cisim olarak karşıt-dünyanın varlığını ileri sürerek sayıyı 10'a tamamlamışlardı.[31]

Pisagorcuların bu şekildeki evren algısına Aristoteles, Metafizik kitabında şu şekilde eleştirel bir yorum getirmiştir;

"Onlar göksel olayla, göğün kısımlarını ve evrenin tüm düzeni ile sayıların özellikleri ve müziksel skalalar arasında bulabildikleri bütün benzerlikleri toplayıp

[27] Schimmel, s. 194.

[28] Kılıç, s. 33.

[29] Ronan, s. 77.

[30] O dönemlerde diğer gezegenler bilinmiyordu.

[31] Her zaman merkezi ateş ile yer arasında kalan Karşıt-Yer (Antikthon), merkezi ateşin çevresinde yörünge üzerinde ve yer ile aynı hızda hareket etmektedir. Ronan, *Bilim Tarihi*, s. 83.

kendi sistemleri içine sokmakta ve eğer herhangi bir noktada bir boşluk kendini gösterirse, kuramlarının tutarlılığını sağlamak üzere çabucak zorunlu eklemelerde bulunmaktaydı. Örneğin 10 sayısı mükemmel ve sayıların tüm doğasını içinde bulunduran bir sayı olarak görüldüğünden gökte hareket eden cisimlerin 10 tane olduğunu söylemektedirler. Ancak görünen gök cisimleri yalnızca 9 tane olduğundan bu boşluğu doldurmak üzere onlar bir onuncuyu, yani Karşıt Yeri icat etmişlerdir."[32]

Her inanç ve düşünce sisteminin kendi felsefesine uygun bir sayı sembolizmi geliştirdiği söylenebilir. Pisagorcuların düşünceleri, pek çok kültürü bu anlamda etkilemiştir. Özellikle İslam düşüncesinde Kindi, Farabi, İbn-i Sina, İbn-i Rüşd ve İbn-i Arabî gibi filozofların "Bir" kavramına yükledikleri manada ve diğer rakamların değerleri gibi hususlarda Pisagorcu felsefenin izlerini görmek mümkündür. Aynı şekilde İhvan-ı Safa'nın evrendeki düzenin ve her şeyin temelinde matematiksel ilişkilerin olduğu fikrini, Pisagorcu felsefeden aldığı matematik düşüncesinin, dini ve felsefi alana uygulanması olarak yorumlanabilir. Pisagorcular sadece İslam düşünürlerini değil, Yahudi, Hristiyan ve daha birçok kadim kültürü etkilemişlerdir. Matematik alanında Pisagor için söylenen "sayıların babası" ifadesine felsefi anlamda "sayı sembolizminin babası" eklemesi yapmak da bir o kadar yerinde olacaktır.

[32] Aristoteles, *Metafizik*, Çev. Ahmet Arslan, Sosyal Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1996, s. 100-101.

3. DİNLERDE SAYILAR

Pek çok dinde belli sayıların dinsel önemi ve gizemli karakteri kabul edilmiş ve sayıların özel karakterine dair inanışlar kuşaktan kuşağa aktarılmıştır.

Eski Hindistan'daki anlayışa göre sayı Brahma-doğalıdır. Tanrısala benzer. Eski Hint metinlerinde "Selam olsun bir'e, selam olsun iki'ye, … selam olsun yüz'e" gibi ifadeler vardır.[33] Her dinin, mevcut kutsal kitabında ve itikatlarında sayısal motifler bulunur. Bu motiflerden hareketle sayılara, dinlerin batini yorumlarında kutsallık atfetmeye gidecek boyutta anlamlar yüklendiği olur. Sayılara yüklenen bu anlamlar, dini hayatın içinde varlığını hep hissettirir ve yaşamın pek çok alanında belirleyici ve yönlendirici bir öneme sahip olur.

Genel olarak dinlerdeki anlayışa göre, yaratıcı olarak tanımlanan tanrı, kâinatı eşsiz bir düzen içinde yaratmıştır ve idare etmektedir. Matematik, yaratıcının kâinata bıraktığı ipuçlarıdır[34] ve kâinattaki muhteşem düzen ancak sayılar yoluyla anlaşılabilir. Bunun bir sonucu olarak insanoğlunun geleceği öğrenme ve âlemin sırlarını keşfetme merakı, kendi kutsalıyla sayılar arasında bir ilişki kurmayı da beraberinde getirmiştir. Kutsal kitapların yazıldığı harflerle sayılar arasında bir bağıntı kurarak kâinatın şifrelerini çözme gayreti, pek çok dinin bâtını yorumunda mevcuttur. Kabala, gematria, ebced, cifir gibi ilimler bunun en açık örneğidir.

Evrensel ve vahye dayalı Yahudilik, Hristiyanlık, İslam gibi dinlerin kutsal metinlerinde ve uygulamalarında da sayılar dikkat çekmektedir.

---

[33] Schimmel, s. 20.

[34] Sertöz, s. 67.

3.1. Yahudilikte ve Kabala'da Sayılar

Yahudi kutsal kitabı incelendiğinde sayıların fazlaca kullanıldığı görülür. Bu sayıların tamamına yer verilmeden, sembolik değeri olanların incelenmesi daha uygun olacaktır.

Pek çok din ve kültürde öneme sahip olan yedi sayısının Eski Ahit'te de sembolik bir yerinin olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle Yaratılış ve Çıkış kitabında yedi sayısına sıkça rastlanır. Yaratılış kitabındaki anlatıya göre Tanrı dünyayı altı günde yaratır ve yedinci gün dinlenir. Yedinci günü kutsayarak onu kutsal bir gün olarak belirler.[35] Kardeşi Habil'i öldüren Kayin'e "Seni kim öldürürse ondan yedi kez öç alınacak." der.[36] Tanrı, Nuh'a soyları tükenmesin diye temiz sayılan hayvanlardan ve kuşlardan yedişer çift alarak gemiye binmesini, çünkü yedi gün sonra kırk gün kırk gece yağmur yağdıracağını söyler.[37] Gemi yedinci ayın, on yedinci gününde Ararat Dağı'na oturur.[38] İbrahim, sürüsünden yedi dişi kuzu ayırır.[39] Yakup, Rahel'le evlenebilmek için yedi yıl Lavan'a hizmet eder. Lavan'ın büyük kızı Leay'ı vermesi üzerine bir yedi yıl daha hizmet ederek Rahal'le evlenir.[40] Firavun düşünde yedi cılız ineğin yedi semiz ineği yediğini, yedi cılız başağın yedi dolgun başağı yuttuğunu görür. Yusuf, bu rüyayı yedi bolluk yılından sonra yedi

[35] *Kutsal Kitap*, Kitab-ı Mukaddes Şirketi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2003, Yaratılış, 2: 2-3.

[36] Yaratılış, 4: 15.

[37] Yaratılış, 7: 2-4.

[38] Yaratılış, 8: 4.

[39] Yaratılış, 21, 30.

[40] Yaratılış, 29: 20, 30.

kıtlık yılının geleceği şeklinde yorumlar.[41] Tanrı, "Yedi gün mayasız ekmek yiyecek, yedinci gün bayram yapacaksınız." der.[42] Tanrı, Musa'ya dağda gösterilen örneğe uygun olarak saf altından yedi kandilli bir kandillik yapmasını[43], yedi gün sunağın arındırılıp kutsal kılınmasını emreder.[44] Ordu komutanı yedi kez Şeria Irmağı'nda suya girerek deri hastalığından kurtulur.[45] Mezmurlarda "Rabbin sözleri saf sözlerdir, yedi kez arıtılmış gümüşe benzer." denir.[46] Bilgelik evinin yedi sütunu vardır.[47] Zekeriya kitabında "Bu yedi kandil Rabbin yeryüzünde dolaşan gözleridir." denir.[48]

Yahudiliğin iki önemli sembolü olan Davut Yıldızı (Magen David) ve Yedi Kollu Şamdanda (Monera), altı ve yedi sayıları dikkat çeker. Bugün İsrail bayrağında kullanılan, iç içe geçmiş iki üçgenin meydana getirdiği altı köşeli yıldıza Davut Yıldızı denir. Hermetizimde altı uçlu yıldız mikrokozmos ve makrokosmozun birleşimini simgeler. Ruh ve madde, Tanrı ve kaos arasındaki karşıtlıklarla da yorumlanabilir. Yaratılmış dünya ve daha ötesi, yaşamın eril (yukarı) ve dişil (aşağı) yönlerini temsil eder. Eski Hint geleneğinde yukarı bakan üçgen maddi dünyanın

[41] Yaratılış, 41: 17-30. Buna benzer bir anlatım Kuran-ı Kerimde de vardır. Karşılaştırınız; Yusuf, 12 / 43-48.

[42] Çıkış, 13: 6.

[43] Bkz. Çıkış, 25: 1-40.

[44] Çıkış, 29: 37.

[45] 2. Krallar, 5: 10.

[46] Mezmurlar, 12: 6.

[47] Süleyman'ın Özdeyişleri, 9: 1.

[48] Zekeriya, 4: 10.

yaratılışını ve yaşamın olumlu yönlerini simgelerken, aşağı bakan üçgen dünyanın yıkılışını ve kötü, yıkıcı yönlerini simgeler.[49]

Rivayetlere göre İsrailliler çölde dolaşırken, kutsal çadırın ve mukaddesatın aydınlatıcısı olarak yedi kollu bir şamdan kullanmıştır.[50] A. Schimmel bu şamdanda yedi dalla temsil edilen ve her dalında yedi yaprağı olan hayat ağacının model alınmış olabileceğini kaydetmiştir.[51] Babil'de yedi gezegenin önemi ve Yahudilerin Babillilerle teması düşünüldüğünde yedi kandili, yedi gezegen olarak da sembolleştirmek mümkündür.

Yahudi geleneğinde her zaman on sayısı merkezi bir role sahip olmuştur. Musa'ya verilen on emir ve Kabala öğretisinin kitabı Zohar'a göre dünyanın on sözcükle yaratılması bu sayının önemini ortaya koyar.[52]

Yirmi iki sayısı ise İbrani alfabesinin harf sayısı olması yönüyle Kabala'da önemli görülmüştür.

Başlangıçtan beri kırk, yazgıyla ve ciddi durumlarla bağlantılı bir sayı olmuştur. Kırk, beklemenin, hazırlığın, denemenin, sabrın ve cezalandırmanın sayısı olarak kullanılmıştır. Emine Gürsoy Naskali, Ülker veya Süreyya yıldız grubunun Mezopotamya'da kırk gün süreyle gözden kaybolduğunu, bu kayboluşun Babil'de

[49] Schimmel, s. 85-86, 137-138.

[50] Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Kardelen Kitabevi, 2. Baskı, Isparta, 1999, s. 238.

[51] Schimmel, s. 143.

[52] Schimmel, s. 196.

kırk sayısının endişe, beklenti ve sabır ile anılmasına sebep olduğunu belirtir.[53] İsrail oğullarının Babillilerle teması göz önünde bulundurulduğunda bu inanışın, Babil kültürünün etkisinde oluştuğu düşünülebilir.

Eski Ahit'te büyük olaylar bu kırk sayısına bağlanmıştır.[54] Nuh tufanı kırk gün sürer.[55] Musa kırk gün kırk gece Sina dağında Rable kalır ve anlaşma sözleri olan on emri taş levhalara yazar.[56] İsrailoğulları sadakatsizlikleri neticesinde kırk yıl çölde dolaştırılır.[57] Süleyman ve Davut dâhil İsrailoğullarının krallarının çoğu kırk yıl hükümdarlık yapar.[58] Suçluya kırk kırbaçtan fazla vurulmaması emredilir.[59] Bundan dolayı Yahudi geleneğinde otuz dokuz sayısı önemli rol oynar, çünkü günahların nihai sınırı olarak alınan kırk sayısından kaçınmaya olanak tanır.[60] Buna Pavlus'un, beş kez Yahudiler tarafından otuz dokuzar kırbaç yediğini söylemesi iyi bir örnektir.[61]

Yahudi kültüründe kabala adı verilen gelenekte de sayılar dikkat çekmektedir.

---

[53] Emine Gürsoy Naskali, "Manas Destanında Kırk Yiğit (Niçin Kırk Yiğit), *Türk Dili*, 1996, S. 529, s. 56-59.

[54] Ahmet Özgür Güvenç, "Kırk Sayısının Halk Edebiyatı Ürünlerinde Kullanımı Üzerine Bir İnceleme", *Atatürk. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, 2009, S. 41, s. 89.

[55] Yaratılış, 7: 17.

[56] Çıkış, 34: 28.

[57] Çölde Sayım, 14: 34.

[58] 2. Samuel, 5: 4 ; 1. Krallar, 11: 42.

[59] Yasanın Tekrarı, 25: 3.

[60] Schimmel, s. 264.

[61] 2. Korintliler, 11: 24.

Gelenek anlamına gelen kabala terimi, harf ve sayı esasına dayanan Yahudi mistisizmi için kullanılır. Bu mistik öğretinin en temel eserleri Sefer Yezirah ve Zohar'dır.

Kabalaya göre Tanrı kendisini dışlamış ve evrendeki her şey bu dışlama ile oluşmuştur.[62] Bu oluşum on sefirot ve bunları birbirine bağlayan yirmi iki yoldur. Sefirot, sayı ya da daire manasındaki İbranice sefirah kelimesinin çoğuludur.[63] İlk on sefirot yaratıcı sözdür ve Tanrının iç dünyasını meydana getirir. Bundan sonra gelen yirmi iki yol bu yaratıcı sözü meydana getiren İbrani alfabesinin yirmi iki harfidir. Her ikisi birden, otuz iki hikmet yolunu oluşturur. Her harf aynı zamanda bir sayıya karşılık gelir. İlahi sırrın bu harf ve sayılarda gizlendiğine inanılır.[64] Bunun sonucu olarak kutsal kitabın sözlerine sembolik anlamlar verilir. Çünkü onda anlatılan tarihi olaylar ve kanunlar sadece Tanrısal kelamın elbisesi ve bedenidir. Bundan dolayı onun ruhunu anlamaya sadece mistik düşünceyle ulaşılır.[65]

Kabala'da önemli bir yeri olan harflere sayısal değerler vererek çeşitli hesaplamalar yapmayı sağlayan hurufi anlayış İbranicede "gematria" olarak

---

[62] Abdurrahman Küçük, *Dönmeler (Sabatayistler) Tarihi*, Andaç Yayınları, 6. Baskı, Ankara, 2003, s. 139.

[63] Saime Leyla Gürkan, "Yahudi Mistisizmi, Sabataycılık ve Anadolu Yahudileri", *Yaşayan Dünya Dinleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2007, s. 253.

[64] Küçük, s. 139.

[65] Sarıkçıoğlu, s. 239.

adlandırılır.[66] Gematria belirli bir sayısal değeri olan kelimenin, aynı sayısal değeri taşıyan başka kelimelerle ilgi kurularak yorumlanmasıdır.[67]

Yahudi mistisizmi, kutsal kitabı huruf ilminin yöntemleriyle yorumlamanın meşruluğunu Eski Ahit'teki[68] Tanrı'nın her şeyi belli bir düzene göre yarattığı anlayışına dayandırır.[69] Kâinatın belli bir düzen içinde olması ve bu düzenin ancak sayıların diliyle anlaşılması, insanlığı her zaman sayılara ilgi duymaya yöneltmiştir. Yahudi mistisizminde sayılara verilen önem bu ilginin açık bir örneğidir.

3.2. Hristiyanlıkta Sayılar

Kutsal metinlerdeki harflere sayısal değerler vererek çıkarımlarda bulunmak pek çok kültürde olduğu gibi Hristiyan gelenekte de mevcuttur. Hristiyan kabalacılar vardır. Sayılara bu dinde de sembolik değerler yüklenmiştir.

Hristiyanlıkta üç, önemli bir sayıdır. İsa öğrencilerine, kendisinin öldürüleceğini ancak öldükten üç gün sonra dirileceğinin bildirir.[70] Dirilen İsa havarilerine üç defa görünür. Petrus İsa'yı üç kez inkâr eder.[71] İsa saat üçte çarmıhta son nefesini verir.[72]

---

[66] Mehmet Emin Bozhüyük, "Huruf", *DİA*, İstanbul, 1998, C. 18, s. 398.

[67] William Wynn Westcott, "Kabala İncelemesine Giriş", Çev. Kemal Menemencioğlu, *http://www.hermetics.org/GD-kabala.html* E.T: 30. 01. 2011.

[68] Bkz. Yeşaya, 40: 26 ; Eyüp, 28: 25.

[69] Bozhüyük, s. 398.

[70] Markos, 9: 31 ; Matta, 16: 21.

[71] Markos, 14: 72.

Hristiyanlıkta üçün önemli olmasının esas nedeni bu dinin en temel esası olan teslis (üçleme) inancıdır. Hristiyanlar, Baba, Oğul, Kutsal Ruh adı altında üç kişilikte bir tek Tanrı'nın varlığına inanır.[73] Bu inanç, üç sayısını Hristiyanlıkta özel bir konuma taşımıştır.

Kilise yapılarında üçün simgeselliği hissedilir. Bu yapıların çoğu üç parçalıdır. Mimari süslemelerde özellikle gotik katedrallerde aynı merkezden çıkan üç dallı formlara sık rastlanır. Sunaklar çoğunlukla İsa'nın yaşamından üç sahneyi temsil eden üç kanatlı resimlerle süslenir.[74]

Tanrı'nın üçlüğü inancı sadece Hristiyanlıkta görülmez. Çok eski kültürlerde de bu inancın izlerini bulmak mümkündür. Üçleme; kadim Mısır'da İsis, Osiris ve oğulları kurtarıcı Horus, Hint düşüncesinde yaratıcı Brahma, yok edici Şiva ve güç veren Vişnu şeklinde ortaya çıkar. Asurlularda Şamaş (güneş), Sin (ay), İştar (yıldız), Sümerde Anu, Enlil, Ea Tanrı üçlemelerine rastlanır.[75]

Hristiyan kutsal kitabı Yeni Ahit incelendiğinde sayı mistisizmi en fazla Vahiy bölümünde görülür. Yuhanna'nın görümlerinden oluşan Vahiy için sayı gizemciliğinin hazinesidir, denilebilir.

Vahiy kitabının genelinde yedi sayısının simgeselliğine rastlamak mümkündür. Kitaptaki anlatıya göre, Yuhanna'ya bir ses gördüklerini yazmasını ve yedi kiliseye göndermesini söyler. Arkasına döndüğünde yedi altın kandillik ve ona

---

[72] Markos, 15: 34-37.

[73] Mahmut Aydın, "Hristiyanlık", *Yaşayan Dünya Dinleri*, s. 95.

[74] Schimmel, s. 82.

[75] Sarıkçıoğlu, s. 19.

seslenen kişiyi görür. Bu kişinin sağ elinde yedi yıldız vardır. Yedi kandillik yedi kiliseyi, yedi yıldız ise yedi kilisenin meleklerini işaret eder. Bu kişi, yedi kiliseye iletilmek üzere yedi mektup yazdırır.[76] Daha sonra Yuhanna göksel bir kapıdan içeri girer ve bir tahtın etrafına dizilmiş yirmi dört taht ve bu tahtlarda oturan yirmi dört ihtiyar görür. Tahtın önünde yedi meşale vardır. Bunlar Tanrı'nın yedi ruhudur. Tahtın ortasında yedi gözü ve yedi boynuzu olan bir kuzu, tahtın çevresinde her birinin altışar kanadı olan dört yaratık vardır.[77] Yedi başlı, on boynuzlu ejderha gibi daha pek çok simgesel betimlemenin olduğu kitap, özetle dünyanın uğrayacağı Tanrı gazabından ve Tanrı yargısından söz eder. Söz konusu yargı, yedi mührün açılması, yedi borazanın çalınması ve Tanrı öfkesiyle dolu yedi tasın yeryüzüne boşaltılmasıyla gerçekleşir. Yedinci borazanın çalınmasıyla dünyanın egemenliği Rabbin ve İsa Mesih'in olur.[78]

Ortaçağ Hristiyan dünyasında yedi sayısı o kadar merkezidir ki evrenselliğin sayısı olarak düşünülür. Ortaçağ düşünürleri kitapta adı geçen yedi kilisenin evrenselliğine işaret ettiği için mi, yoksa tam tersine yedi kilise, yedi göksel küre olduğu için mi yedinin evrensel bir sayı olduğunu merak etmişlerdir.[79]

Vahiy kitabında belirtildiğine göre; Kudüs'ün on iki kapısını on iki melek bekler. Kapıların üzerinde İsrailoğullarının on iki kabilesinin isimleri yazılıdır. Kenti çevreleyen surların on iki temel taşı bulunur ve bunların üzerinde "Kuzu'nun" (İsa

[76] Vahiy, 1: 11-20.

[77] Vahiy, 4: 1-6.

[78] Kutsal Kitap, s. 1582.

[79] Schimmel, s. 150.

Mesih) on iki havarisinin adları yazılıdır.[80] Tertullian gibi yorumculara göre İsa'nın kendisine on iki havari seçmesi Eski Ahit'teki on ikili gruplarla bağlantılıdır. Agustin'e göre on iki 3x4'ten oluştuğu için havarilerin görevi teslis inancını dünyanın dört bir yanına yaymaktır.[81]

Hristiyan geleneğinde İsa'nın havarilerinden on üçüncüsünün İsa'ya ihanet ettiği inancı vardır. Bundan dolayı on üç çoğu kez cehenneme layık bir hiyerarşinin sayısı olarak görülür ve uğursuzluğuna inanılır. Tersine kadim Maya kültüründe ve Yahudi geleneğinde on üç uğurlu bir sayıdır. Kabala'da Tanrı'nın en önemli özelliği, bir olmasıdır. Ahad (Bir) kelimesinin İbranice sayısal değeri on üç olduğundan bu sayı şans getiren bir sayı olarak kabul edilir. Kabala mümin birisinin cennette bulacağı on üç cennet çeşmesinden, on üç merhamet kapısından ve on üç ırmaktan bahseder.[82]

Vahiy kitabında geçen en gizemli sayı 666'dır. Kitapta ayrıntılı olarak bir canavardan bahsedilir. Bu canavar herkesin sağ eline ya da alnına bir işaret vurur. "*Öyle ki bu işareti, yani canavarın adını ya da adını simgeleyen sayıyı taşımayan ne bir şey satın alabilsin, ne de satabilsin. Bu konu bilgilik gerektirir. Anlayabilen, canavara ait sayıyı hesaplasın. Çünkü bu sayı insanı simgeler. Sayısı 666'dır"*.[83] Vahiydeki bu cümlelerden hareketle Hristiyan dünyası tarih boyunca Deccal'i simgelediğini düşündüğü 666 sayısını, düşman olarak gördüğü pek çok kişinin adına uyarlamaya çalışmıştır. Bunların en eskisi Grekçe harflerinin sayısal değeri 666'ya

[80] Vahiy, 21: 12-14.

[81] Schimmel, s. 215.

[82]Schimmel, s. 229.

[83] Vahiy, 13: 17-18.

denk düşen Neron'dur. Böylece Hristiyanlara baskı uygulayan İmparator Neron, Yeni Ahit'te Tanrı tarafından önceden bildirilmiş biri olarak kabul edilir.[84]

Özellikle Hristiyan geleneğe bir başkaldırı olarak ortaya çıkan Satanizm'de[85], Hristiyanlıkta uğursuz kabul edilen 13 ve 666 sayıları ayrı bir öneme ve kutsallığa sahiptir.[86]

Hristiyan çevrelerinde sayılar, hala gizemli ve sembolik değerlerini korur. Pisagor, Yahudi kültürünü olduğu kadar Hristiyan kültürünü de etkilemiş ve sayı sembolizmi pek çok Hristiyan yazarın ve sanatçının eserlerinde merkezi bir yere sahip olmuştur. Bu bağlamda Dante'nin İlahi Komedya'sı Hristiyan kültüründeki sayı sembolizminin en açık örneği sayılmıştır.[87]

3.3. İslam'da Sayılar

İslam'ın temel kaynakları Kur'an-ı Kerim ve hadislerde, bazı konuların anlatımında sayısal ifadelere yer verildiği görülür. Bir kısım sayılar sınırları belli olmayan ölçüler verirken, bir kısmı da bir hükmün sınırlarını belirtmek için kullanılır. Örneğin boşanma, işlenen suçların ceza miktarları, çeşitli davalar için gerekli şahitlerin sayısı, ganimet ve mirasta kişilere düşen oranlar gibi hukuk

---

[84] Bozhüyük, "Huruf", *DİA*, C. 18, s. 398.

[85] Ahmet Güç, *Satanizm Şeytana Tapınmanın Yeni Adı*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999, s. 48.

[86] Said Vakkas Gözlügöl, Musa Çağlar, "Topluma Yönelen Tehdit Satanizm" *http://www.arem.gov.tr/yayin/satanizm.pdf* , E.T: 30.01.2011.

[87] Bkz. Rene Guenon, *Dante ve Ortaçağ'da Dini Sembolizm*, Çev. İsmail Tapınar, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004.

sistemini ilgilendiren konularda ve bir takım ibadetlerde sayılar kesin hüküm bildirir.[88]

İslam bir tevhit dinidir ve Allah'ın tekliği dinin en temel prensibidir. Bunun bir yansıması olan "*Allah tektir, tekleri sever*" hadisinden[89] hareketle İslami gelenekte özellikle tek sayıya vurgu yapılmış, dini tören ve ibadetlerin tek sayıda yapılmasına önem verilmiştir.[90] Beş vakit namaz, yedi say, yedi şavt, namaz esnasında rükû ve secdede üç, beş veya yedi kez tekrar edilen zikirler ve daha pek çok ibadet tek sayılara gösterilen özene örnektir. Hadiste üzerinde durulan konu, belli sayıların kutsallığı değil, tevhit inancının yerleşmesine verilen önemdir.[91]

Kur'an-ı Kerim'de yaratılışla ilgili ayetlerde özellikle bazı sayılar dikkat çeker. Allah'ın gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri altı günde yarattığı ifade edilir.[92] Eski Ahit'e göre Tanrı dünyayı altı günde yaratmış, yedinci gün istirahata çekilmiştir. Buna karşılık Kaf suresi 38. ayette "*Andolsun biz, gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları altı günde yarattık. Bize hiçbir yorgunluk çökmedi.*" denmektedir. Bazı tefsircilere göre burada altı günden kastedilen altı devirdir.

Allah, Ad kavmine yedi gece sekiz gün kasıp kavuran bir fırtına musallat eder.[93] Allah yolunda mallarını harcayanlar yedi başak bitiren ve her başakta yüz

---

[88] Salih Karacabey, "Hadislerde Geçen Bazı Sayılar Üzerine Kısa Bir Değerlendirme", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, 1994, C. 6, S. 6, s. 110.

[89] Müslim, *es-Sahih*, Zikr, 5-6.

[90] Shaskespare, Windsor'un Şen Dulları oyununda "*Tek sayılarda Tanrısallık vardır.*" cümlesiyle benzer bir düşünceyi ifade eder. Schimmel, s. 24.

[91] Karacabey, s. 104.

[92] Araf, 7/54, Yunus, 10/3, Hud, 11/7, Furkan, 25/59, Secde, 32/4, Hadid, 57/4.

[93] Hakka, 69/7.

tane olan bir taneye benzetilir.[94] Lokman suresi 27. ayette,"*Şayet yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de arkasından yedi deniz katılarak (mürekkep) olsa yine Allah'ın sözleri (yazmakla) tükenmez."* denmektedir. Bu ayetten hareketle tasavvufta "yedi deniz", "yedi derya" ifadeleri sık kullanılır.

Nebe suresi 12. ayette "*Sizin üstünüze yedi kat sağlam göğü bina ettik.*" denir. Kuran'da sekiz farklı surede yedi gök ifadesi geçer.[95]

Kur'an'da, "*Sizin üstünüze yedi yol yarattık*"[96], "*Biz sana tekrarlanan yedi ayeti ve yüce Kur'an'ı verdik*"[97] ayetlerinde geçen yedi yolu yedi gök, yedi ayeti de Fatiha suresi olarak yorumlayanlar olmuştur.[98]

Sayılarının yedi olması nedeniyle gök katlarıyla tavaf birbiriyle ilişkilendirilmiştir. İbn-i Arabi, "*Tavaf senin için yedi gökten ibaret olan felekler makamındadır. Çünkü feleğe özgü dairesel bir şekle sahiptir. Yedi dönüş tavafta ortaya çıktığında, yedi felek meydana getirir.*" der.[99]

Safa ve Merve arasında yedi defa say yapılır, şeytan taşlamada yedi taş atılır, tavafta yedi defa Kâbe'nin etrafı dolaşılır, secde bedenin yedi kısmının yere temasıyla yapılır.

---

[94] Bakara, 2/261.

[95] Bakara 2/29, İsra 17/44, Mü'minun 23/17, Fussilet 41/12, Talak 65/12, Mülk 67/3, Nuh 71/15, Nebe 78/12.

[96] Mü'minun, 23/17.

[97] Hicr, 15/87.

[98] Bkz. *Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meali*, Haz. Hayrettin Karaman v.d. , Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 9. Baskı, Ankara, 2007, s. 252, 332.

[99] Muhyiddin İbn Arabi, *Fütuhat-ı Mekkiyye*, Çev. Ekrem Demirli, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2007, C. 5, s. 361.

İslam dininde temizlikle ilgili hususlarda genelde üç sayısı tercih edilir. Fakat kirlenmiş eşyanın temizlenmesinde yedi sayısı dikkat çeker. Bir hadiste köpeğin su içtiği veya yaladığı kabın yedi defa yıkanması gerektiği söylenir.[100]

Cehennemin yedi kapısı vardır. Onlardan her kapı için birer grup ayrılmıştır.[101] Cehennemin yedi kapısına karşılık bir hadiste cennetin sekiz kapısı olduğu söylenir.[102] Bu, Allah'ın rahmetinin gazabından büyük olduğunun bir göstergesi olarak yorumlanır. İran ve Müslüman Hindistan'da bahçeleri sekiz bölüme ayırma âdeti, sekiz sayısının cennetle ilişkilendirilmesinin bir sonucudur. İran edebiyatının en meşhur eserlerinden olan Gülistan (Gül Bahçesi) sekiz bölüme ayrılmıştır.[103]

Sekizin, tanrıların sayısı olarak algılanması eski Babil'e kadar uzanır. Babil tapınaklarında Tanrı, sekizinci kattaki bir odada yaşar. Sekiz uçlu yıldız ve sekizgen Yahudilerce ve Hristiyanlarca şans işareti olarak görülür. Hint geleneğinde de sekiz taç yapraklı lotus, şans ve sonsuz mutluluğu simgeler.[104]

Türk inanışlarında ve pek çok kültürde önemli bir yere sahip olan kırk sayısı, Kur'an'da dört yerde geçer. Bunların üçü Hz. Musa ile ilgilidir. Allah, İsrailoğullarına arz-ı mukaddesi kırk yıl yasaklamıştır.[105] Hz. Musa, Allah'la

[100] Müslim, *Sahih*, Taharet, 90.

[101] Hicr, 15/44.

[102] Ebu Davut, *Sünen*, Taharet, 169.

[103] Schimmel, 169-170.

[104] Schimmel, s. 171-173.

[105] Maide, 5/26.

sözleşmesi üzerine kırk gün dağda kalır.[106] Bu kırk günlük süre Araf suresi 7/142 de "*Musa'ya otuz gece vade verdik ve ona on gece daha ilave ettik; böylece Rabbinin tayin ettiği vakit kırk geceyi buldu.*" ifadesiyle geçer. Burada kırk sayısının tamamlanış sayısı olması dikkat çekicidir. Ahkaf 47/15'de, insanın kırk yaşında kemale erdiğine işaret edilir. Hz. Muhammed'e (s.a.v.) kırk yaşında peygamberlik verilmesi kemal yaşının kırk olarak algılanmasını güçlendirmektedir.

İslam dünyasında hadisleri kırk sayısına göre derlemek kırk hadis geleneğini oluşturmuştur. Hz. Muhammed'e (s.a.v.) atfedilen "Ümmetim için din emirlerine dair kırk hadis ezberleyeni Allah fakihler ve âlimler zümresiyle haşreder" sözü bu uygulamanın referans noktası sayılmıştır.[107]

Kur'an'da yetmiş sayısı da geçer. Hazreti Muhammed'e (s.a.v.) hitaben, "Onlar için yetmiş defa af dilesen de Allah onları asla affetmeyecek." denir.[108] Yetmiş ve yedi yüz sayıları Kuran-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerde sık geçer. Arap toplumunda bu sayılar genellikle kesretten kinaye olarak mecazi manada kullanılır. Kesin bir sınır belirtmeyip çokluk ifade eder.[109]

---

[106] Bakara, 2/51.

[107] Bkz. Abdülkadir Karahan, *Türk-İslam Edebiyatında Kırk Hadis Toplama, Tercüme ve Şerhleri*, Diyanet İşleri Yayınları, Ankara 1991, s. 3-29.

[108] Tevbe 9/8.

[109] Ahmet Mahir el-Baqri, "Sayıların Kuran-ı Kerim'de Kullanımına Yönelik Dilbilimsel Bir İnceleme", Çev. Dursun Ali Türkmen, *OMÜ İlahiyat Fak. Dergisi*, 2006, S. 22, s. 221 ; Karacabey, s. 106.

Kur'an-ı Kerim'de bu sayılar dışında da sayı kullanımına rastlanır. Bir kısmı çokluk ifade eden yüz, bin, elli bin gibi sayılarken bir kısmı hukuki meselelerde kesinlik bildiren sayılardır. Farklı sayı kullanımları da mevcuttur.[110]

a. Ebced Hesabı ve Türk Kültüründeki Yansımaları

İslam kültüründe harflere sayı değeri verilerek sayı metafiziği ile ilgili gizemler belirlenmeye çalışılır.

Arap alfabesinin yirmi sekiz harfine belli sayısal değerler verilerek bir hesap sistemi geliştirilmiştir. Ebced adı verilen bu hesap sistemine göre harflerin sayı değerleri şöyledir;

elif	be	cim	dal	he	vav	zel	ha	tı	ye	kef	lam	mim	nun
ا	ب	ج	د	ه	و	ز	ح	ط	ي	ك	ل	م	ن
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	20	30	40	50
sin	ayn	fe	sad	kaf	re	şın	te	se	hı	ze	dad	zı	ğayn
س	ع	ف	ص	ق	ر	ش	ت	ث	خ	ذ	ض	ظ	غ
60	70	80	90	100	200	300	400	500	600	700	800	900	1000

[110] Bkz. El Baqri, "Sayıların Kur'an-ı Kerim'de Kullanımına Yönelik Dilbilimsel Bir İnceleme", s.205-229.

Ebced, tablodaki ilk dört harfin okunuşundan ismini alır. Farklı ebced hesapları da vardır, ancak asıl ebced adı verilen ve yaygın olarak kullanılan hesaplama tablodaki ebced hesaplamasıdır.[111]

Evrenin yaratılışında esas olduğuna inanılan dört unsur; hava, su, ateş ve topraktır. Arap alfabesinin yirmi sekiz harfi, yedili dört guruba ayrılarak bu dört ana unsurla arasında ilişki kurulmuş ve âlemin sırları çözülmeye çalışılmıştır. İnsanın, kâinatın küçük bir numunesi olduğu inancı, insanla felekler ve burçlar arasında ilişkinin var olduğu anlayışını da beraberinde getirmiştir. Pisagorcu düşüncede de önemli bir yer teşkil eden kâinattaki sesler ve bu seslerin sayısal ölçüleri sonucunda ortaya çıkan makamlarla insanın tabiatı arasında bir ilişki kurulmuştur. Çeşitli tabiatlar ve mizaçlar üzerinde etkileri olduğu kabul edilen bazı makamlarla tedaviler yapılmıştır.

Türk kültüründe sayı-harf ilişkisi kurularak oluşturulan hesaplama yöntemlerinden, bilim, sihir, büyü, kehanet sanat, edebiyat, tasavvuf, mimari, gibi pek çok alanda faydalanılmıştır.

İsmail Yakıt'a göre menşei ne olursa olsun ebced hesabı, Türklere mal olmuş bir hesap türüdür.[112]

Türk kültüründe ifade ve bu ifadenin karşılığı olan sayı arasında estetik bir ilişki görülmüş ve tarih düşürme adı verilen bir sanat ortaya çıkmıştır. Ebced hesabının en çok kullanıldığı yerlerden birisi olan tarih düşürme, herhangi bir

[111] Bkz. Muharrem Mercanlıgil, *Ebced Hesabı*, Doğuş Matbaacılık, Ankara, 1960, s. 23-26.

[112] İsmail Yakıt, *Türk-İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1993, s. 393.

hadiseye, hesaplandığında o hadisenin olduğu yılı verecek şekilde bir kelime, bir cümle, bir mısra veya bir beyit söylemedir.[113] Padişahların tahta çıkmaları, tanınmış kişilerin önemli görevlere atanmaları, şehzadelerin, sultanların doğumları, ölümleri, cami, medrese, han, hamam, köprü gibi yapıların yapılış tarihini de içine alan önemli veya önemsiz pek çok olayda tarih düşürme sanatının örnekleri görülür.

Mimar Sinan'ın mezar taşında yazılı olan "*Geçti bu demde cihandan pir-i mimaran Sinan*" cümlesindeki harflerin sayısal değerleri toplamı hicri olarak Mimar Sinan'ın ölüm tarihini, "*Muti oldı yine Sultan Murad'ın hükmüne dünya*" (Sururi) beytindeki harf toplamı 848, Fatih Sultan Mehmet'in hicri olarak tahta geçiş tarihini vermektedir.[114] Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ebcedle düşürülen tarihler, sanat-estetik ve tarih arasında güzel bir köprü oluşturmuştur.

Ebced hesabıyla tespit edilen sayı değerleri ile isimler arasında kurulan ilişkinin kültürümüzde önemli bir yeri vardır. Allah lafzı ile "lale" ve "hilal" kelimelerinin aynı sayı değeri olan 66 ya sahip olmaları hem hilal hem de laleye özel ve üstün bir değer atfedilmesini sağlamıştır. Hilal, Türk bayrağında yerini alırken, lale de Türklerde Allah'ı hatırlatan bir çiçek olarak sembolik bir değere sahip olmuştur. Divan edebiyatından, mezar taşlarına, gelinlik kızların çeyizlerinde işledikleri motiflere kadar pek çok alanda Türk kültüründe varlığını hissettirmiştir. Ayrıca Türkçede bir deyim olan "işini 66'ya bağlamak" sözü de işini Allah'a havale etmek veya işini sağlama almak anlamı taşımaktadır.[115]

---

[113] Yakıt, s. 62.

[114] Yakıt, s. 67.

[115] Mustafa Uzun, "Ebced", *DİA*, İstanbul, 1998, C. 10, s. 68.

Ebced hesabı çocuklara isim verilirken de kullanılmıştır. İsimlerin ebced sayı değerlerinin çocuğun doğum tarihini vermesine dikkat edilmiştir.[116]

Türk kültüründe ebced hesabı, mimaride çeşitli yapılarda kullanılmıştır. Mimar Sinan'ın eserlerinde, planlamanın temelinde modüler bir düzenin olduğu, hem modüler düzen, hem de boyutlarda mistik değeri olan sayıların tercih edildiği görülür.[117] Mimar Sinan, Esma'ül Hüsna'dan, Cennet'ten ve dini kavramlardan seçtiği bazı isimlerin sayı değerlerini, özellikle cami yapılarındaki boyutlarda ve oranlarda kullanmıştır.[118]

Mevlevilik, ebced hesabına ayrı bir önem vermiş ve onu tasavvufi tesirler için kullanmıştır. Âdem ile Havva'nın sayı değerleri toplamı altmıştır. Mevlevi düşünürler Âdem ile Havva'nın evliliği neticesini, sayısal değeri altmış olduğu için sin (س) olarak sembolleştirir. Kur'an'da geçen Ya-sin (ey sin) ifadesini, "Ey insan!" bazı tefsircilerde "Ey Muhammed!" olarak yorumlar. Ney'in sayısal değeri de altmıştır. Böylece Mesnevi'nin ilk sözü olan "Dinle neyden" ibaresini "Dinle Muhammed'den" şeklinde tefsir etmişlerdir.[119] Onlara göre Konya sema demektir. Çünkü her ikisinin de sayısal değerleri eşit ve yüz yetmiş bir'dir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.[120]

---

[116] Yakıt, s.393.

[117] Bkz. Atilla Arpat, "Sinan Camilerinde Kutsal (Mistik) Boyutlar ve Modüler Düzen", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Şubat 1984, S. 28, s. 1-21.

[118] Yakıt, s. 393.

[119] Yakıt, s. 59.

[120] Yakıt, s. 40-41.

Tasavvuf erbabı zikre önem verdiğinden, zikir sayısının tespitinde de ebced sayı değerlerine başvurmuştur.[121]

b. Tasavvufta Sayılar

İslam düşüncesinin tarihi sürecinde sayı metafiziği, pek çok İslam felsefecisinin ve mutasavvıfının ilgi duyduğu ve eserler verdiği bir alan olmuştur.

İslam tasavvuf dünyasında Şeyh-i Ekber (en büyük şeyh) unvanıyla tanınan Muhyiddin İbn-i Arabî sayıları, ilahi mertebede bilkuvve olarak ortaya çıkmış olan Allah'ın varlıktaki sırlarından birisi olarak görür.[122] Allah, evrendeki varlıkları sayıların ölçüsüyle yaratmıştır ve bu yönüyle sayılar, âlemin kozmik dili olarak tanımlanabilir. Bundan dolayı İbn-i Arabî'ye göre kozmik dilin anlaşılması ve evrendeki varlıkların sırrına erilmesi eşdeğer bir süreçte gerçekleşir.[123]

Tasavvufi yorumlara göre varlığın meydana gelişi, ilahi bir emir ve kelam olan "kün" (ol) sözüyle olmuştur. Harfler sözlerin ve seslerin sembolik işaretleridir. Dolayısıyla harfler varlığın ilk mahiyetini oluştururlar ve ilahi kaynaklıdırlar.[124] Harflerle varlık arasındaki bu ilişki, harflerin her birine belli sayıların tekabül

---

[121] Yakıt, s. 59.

[122] Muhyiddin İbn Arabî, *Fütuhat-ı Mekkiyye*, Çev. Ekrem Demirli, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2007, C. 1, s. 219.

[123] Osman Nuri Küçük, "İbnü'l Arabî Düşüncesinde Varlığın Tasavvufi Yorumunun Sayı Metafiziğine Uzanan Yansımaları", *Tasavvuf İbn'ül Arabî Özel Sayısı- II,* 2009, S. 23, s. 380.

[124] Yakıt, s. 30.

ettirilmesiyle varlık-sayı ilişkisine dönüşür. Böylece sayılar, tasavvufi anlayışa göre evrenin sırrına ulaşmada anahtar görevi görür. Sayılara yüklenen bu metafizik anlamlar, zamanla bazı sayıları öne çıkarmış, tasavvufi inançlarda ve uygulamalarda sayıların merkezi bir rol oynamasına neden olmuştur. Farklı tasavvufi ekoller, farklı nedenlerle belli sayıları merkeze almıştır.

Alevi Bektaşi kültüründe dini inanç ve törenlerde, günlük yaşamla ilgili çeşitli örf adetlerde üç sayısının önemli bir yeri vardır. Özellikle cemlerde pek çok pratik Allah-Muhammed-Ali adına üç kez gerçekleştirilir.[125] Hz. Ali'ye inanışta aşırı giden bazı gruplar İsmâilîlerin etkisiyle Hz. Muhammed'i (s.a.v.) Tanrı'nın görüntüsü, Hz. Ali'yi de içi ve gerçekliği olarak kabul etmişlerdir. Zamanla bu zihniyet felsefi mahiyetini kaybederek Allah-Muhammed-Ali üçü birdir şekline dönüşmüştür.[126] Aleviler, Aleviliğin üç esasa dayandığını Allah-Muhammed-Ali ve temelinin de "eline, diline, beline" sahip çıkmak olduğunu düsturlaştıran bir hayat felsefesine sahiptir.[127]

Bektaşiler meclislerinde üç kadeh dem içer. Saki önce kadehi babaya sunar. Baba kadehten bir yudumda içip sakiye sunar. Saki kadehi doldurup kıdem sırasına göre birer birer canlara sunar. En sonunda kendi içer ve iki kere daha babadan itibaren canlara verir. Üçüncüden sonra kadehi doldurup sofraya, babanın önüne koyar. Buna "üçlemek" denir. Bektaşiler arasında

[125] Nilgün Çıblak Coşkun, "Tahtacılarda Üç Sayısı ve Üçleme", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, 2010, S. 56, s. 90.

[126] Ali Haydar Bayat, "Folklorumuzda Üçlü Ölçülü Sözler (Üçlemeler)", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Şubat 1991, S. 70, s. 105.

[127] Bayat, s. 106.

"Üçleyelim beşleyelim, ol yâri bekleyelim.

Ol yar bezme gelmezse, intizar eyleyelim" söylenegelen bir mazmundur.[128]

Üç sünnet, yedi farz ve üçler, beşler, yediler, kırklar inancında da üç sayısı dikkat çeker.

Dört kapı kırk makam tasavvufta önemli bir yere sahiptir. Bektaşilikte, tasavvuftan gelen *şeriat, tarikat, marifet, hakikat* kavramları dört kapı olarak adlandırılır.

Dört kapı kavramını Yunus Emre'nin şiirlerinde görmek mümkündür.

Dervişin dört yanında dört ulu kapı gerek

Nereye bakar ise gündüz ola gecesi

Bu şeriat güç olur tarikat yokuş olur

*Marifet sarplı olur hakikattir yüce*si (Yunus Emre)[129]

Anasırı Erbaa olarak adlandırılan; toprak, hava, su, ateş, tasavvufta da yer almıştır. Yunus Emre'nin bir şiirinde şu ifadeler geçer;

Padişahın hikmeti gör neyledi / Od ve su toprağ ve yel söyledi / Toprağ ile suyı bünyad eyledi / Od dahi geldi ve kızdırdı anı / Çünki kızdı, cisme ulaştı canı /

---

[128] Abdülbaki Gölpınarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1977, s. 344-345.

[129] Mehmet Yardımcı, Geleneksel Kültürümüzde ve Âşıkların Dilinde Sayılar, *http://www.mehmetyardimci.com/akademikyazilar.htm* E.T: 30.01.2011.

Bismillah deyüp getürdü toprağı / Ol arada hazır oldu ol dağı / Yel gelüp ardınca debitdi anı / Andan oldı cismi Âdem bil bunı / Sürete can girmeğe ferman olur / Padişah emri ana derman olur.[130]

Fütüvvet ehlinde ve Bektaşi kültüründe önemli bir yere sahip olan kuşak bağlama geleneğinde bağlanan kuşak, dört köşe meydana getirecek şekilde bağlanır. Bu dört köşe, dört kitaba, dünyanın dört esasına, dört büyük meleğe işaret eder.[131]

Yedi sayısı, pek çok kültürde olduğu gibi tasavvufta da önemli bir yere sahiptir.

Fütüvvet ehli için önemli bir yere sahip olan kuşak bağlamanın yedi şartı, yedi adı, yedi bağlaması ve yedi açması vardır.[132] Her bir adı bir günden, bir yıldızdan, bir felekten alır. Bunların her biri bir eyleme karşılık gelir.[133] Yedi bağlamayla nefsin kötü huylarının bağlanması gerektiği, yedi açmasıyla da iyi huyların nefse kazandırılması gerektiği anlatılır.[134] Secde de yedi azanın yere temas etmesinden hareketle bel bağlamada yedi faydanın bulunduğu şeklinde tasavvufi yorumlar yapılır.[135]

---

[130] Bkz. Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, C. 2, s. 129-133.

[131] Mehmet Eröz, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 274.

[132] İsmet Zeki Eyüboğlu, *Anadolu İnançları Anadolu Mitolojisi İnanç-Söylence Bağıntısı*, Geçit Kitabevi, İstanbul, 1987, s. 220.

[133] Mehmet Saffet Sarıkaya, *Fütüvvetname-i Ca'fer Sadık İnceleme-Metin*, Horasan Yayınları, İstanbul, 2008, s. 16-17.

[134] Sarıkaya, s. 17.

[135] Sarıkaya, s. 21.

Feridüddin-i Attar'ın (M.S. 12-13. yy.) Mantık Al-Tayr eserinde, Hüdhüd'ün rehberliğini yaptığı kuşların, padişahları Simurg'a ulaşabilmek için aşmaları gereken yedi zorlu vadi vardır. Bunlar; istek, aşk, marifet, istiğna, tevhit, hayret ve fakr-u fena vadileridir. Attar, eserinde temsili olarak vahdet-i vücud anlayışını işler.[136] Bu bağlamda Allah'ta fani olmanın ve hakikate ermenin yolu yedi zorluğu geçmeye bağlıdır. Hakikate ulaşmada aşılması gereken vadilerin sayısının yedi olması, gök katlarının yedi olduğu inanışı ile ilgili olabilir. Göksel yolculukların pek çok kültürde yedi sayısıyla ilişkilendirildiği görülür.

Kur'an'da geçen "yedi deniz"[137] ifadesi[138] tasavvufta da yer almıştır. Yunus Emre'nin bir şiirinde yedi derya ifadesi şöyle geçer;

Nice bin kerre kaçarsın
Yedi deryalar geçersin
Pervaz vuruban kaçarsın
Ecel seni bulur bir gün.[139]

Burçların sayısı olan on iki, Alevi Bektaşi tasavvufunda, on iki imam, on iki erkân, hizmet, on iki çerağ ve on iki dilimli taç, gibi kavramlarda ortaya çıkar.

---

[136] Feridüddün-i Attar, *Mantık Al-Tayr*, Çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, 2001, C. 1, s. VII.

[137] Eski coğrafyacılara göre yedi denizi şunlardır; Çin Denizi, Mağrip Denizi (Atlantik), Akdeniz, Karadeniz, Taberiye Denizi (Kızıldeniz), Cürcan Denizi (Hazar), Fars Denizi, Gölpınarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen…* , s. 356.

[138] Lokman, 31/ 27.

[139] http://www.antoloji.com/birgun-5-siiri/ E.T: 30.01.2011.

Taç, kubbesi on iki dilimli, başa geçen alt kenar kısmı dört parçadan yapılmış bir başlıktır. Kubbedeki on iki dilim on iki imamı, alttaki dört parça da dört kapıyı (şeriat, tarikat, marifet, hakikat) temsil eder. Taç giyen dervişin on iki vasfı olması gerekir. Taca büyük kutsiyet atfedilir ve "Tacın içi nur, dışı nurdur" denilir.[140]

İnanışa göre Hz. Peygamber Miraç'ta on iki dilimli taç giyer ve beline kuşak bağlanır. Bu yüzden bunlar mukaddes eşyalardır.[141]

Bektaşilerde ve Fütüvvet erbabında kuşak (şed) bağlamak manevi bakımdan olgunluk işareti olarak önemli sayılır.

Miraç gecesi Cebrail tarafından kendisine kuşak bağlanan Hz. Peygamber, Miraç'tan döndükten sonra Hz. Ali'ye kendi eliyle kuşak bağlar. Hz. Ali de Peygamberin huzurunda Selman-i Farisi, Kanber ve Süheyb-i Rumi'ye kuşak bağlar. Selman da Hz. Ali'nin icazetiyle on dört kişiye kuşak bağlar ve bu on yedi kişiye *on yedi kemer-beste* denir.[142] Bektaşi ve Alevi gülbanklarında on yedi kemer-beste ifadesine sık rastlanır.

Uygur reislerinin on yedi tane oluşu ve Göktürk Devleti'nin ikinci kurucusu İlteriş Kağan'ın başlangıçta on yedi ereninin olması da ilgi çekici bir sayı benzerliğidir.[143] Mehmet Eröz Altaylılarda dağ ve nehirlerin on yedi kam'ının olmasının on yedi kemerbesti hatırlattığını söyler.[144]

---

[140] Eröz, s. 273-274.

[141] Eröz, s. 275.

[142] Sarıkaya, s. 59, 60.

[143] Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, C. 1, s. 53.

Günlük farz namazların rekât sayısı on yedi olduğu için Şiiler de bu sayıya önem vermiştir.[145]

On yedi sayısı Yunan alfabesinin sessiz harflerinin sayısına ve harmonik 9:8 oranına eşit olduğu için Pisagorcularda da önemli bir sayıdır.[146]

On sekiz, Mevlevilikte merkezi role sahip bir sayıdır. Mevlana Celaleddin Rumi, büyük eseri Mesnevi'sinin ilk on sekiz beytini bizzat kendisi yazmış, diğerlerini dikte ettirmiştir. Mevlevilerce bu on sekiz beyit Kur'an-ı Kerim'in Fatiha'sı gibi, bütün Mesnevi'nin özü ve ruhu sayılmıştır.[147] Allah'ın, daima diri anlamına gelen "Hay" isminin ebced değerin 18 olması da ayrıca önemli görülmüştür.

Mevlevi dervişi olmak isteyen herkes on sekiz gün dergâhta ayakçılık hizmeti görür. Dergâhta on sekiz çeşit mutfak hizmeti vardır. Bin bir günlük çilesini dolduran nevniyaz on sekiz kollu bir şamdanla yeni bir hücreye çıkarılır ve on sekiz gün hücre çilesine tabi tutulur. Mevlevi terimlerinden olan "Nezr-i Mevlevi"de on sekiz sayısı nezir (adak) sayısıdır.[148] Bir Mevlevi tekkesini ziyaret edenlerin yanlarında on sekiz adet hediye (mesela mum, 18 kuruş v.b.) getirmeleri adettir.[149] On sekiz sayısı

---

[144] Eröz, s. 279.

[145] Seyyid Hüseyin Nasr, , *İslam Kozmoloji Öğretilerine Giriş*, Çev. Nazife Şişman İnsan Yayınları, İstanbul, 1985, s. 328.

[146] Nasr, s. 328.

[147] Mehmet Önder, "Mevlevilikte 18", *Türk Folklor Araştırmaları*, Ağustos 1956, S. 85, s. 1356.

[148] Bkz. Hikmet Tanyu, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri,* Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1967, s. 22-23.

[149] Önder, s. 1356, Schimmel, s. 244.

dokuz'un iki katı olması yönüyle eski dönemde Türklerde hediyelerin dokuz sayısı gözetilerek verilmesini (dokuzlama geleneği) hatıra getirmektedir.

On dokuz sayısı, senkretik bir dini hareket kabul edilen Bâbilikte önemli bir sayıdır. Bu akımın kurucusu Bâb'a göre on dokuz kutsal bir sayı olup, yıl on dokuz ay ve her ay da on dokuz gündür. Bu günlerin sayısı üç yüz altmış bir gün olur. Geriye kalan ve yılı tamamlayan günlere bağış günleri denir ve o günlerde ziyafet verilir.[150] Bâbiler her on dokuz günün bitiminde bir bardak su bile olsa dindaşlarına ikram etmek zorundadır. Oruç on dokuz gün tutulur.[151]

Yirmi sekiz sayısı ayın konaklarının sayısı ve ilahi kelamın dili olan Arap alfabesinin harf sayısı olması yönüyle önemlidir.

Yirmi sekiz konağıyla Ay, kadınların regl periyotları gibi anneliğe ait dişil süreçleri yönetmesi ve kozmik hafıza olması yönüyle bütün bir kozmosu kendinde birleştirir. Böylece evrenin arketipi olan insanı kâmilin sembolü haline gelir. Bu nedenle bazı sufiler Ay'ı, Hz. Muhammed (s.a.v.) ile özdeşleştirmişlerdir.[152] Yirmi sekizin matematiksel olarak da "mükemmel sayı" olması, sufilerin bu algısını destekler niteliktedir.

---

[150] Abdülbaki Gölpınarlı, *Türkiyede Mezhepler ve Tarikatler*, İnkılâp Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1997, s. 170.

[151] Mustafa Öz, "İslam Dünyasında Ortaya Çıkan Senkretik Akımlar", *Yaşayan Dünya Dinleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2007, s. 462-463.

[152] Nasr, s.186-188.

Kırk sayısı, tasavvufi anlayışta ve uygulamada çok önemli bir yere sahiptir. "Kırklar" inancı, kırk günlük çile, dört kapı, kırk makam ve Alevi-Bektaşi kültüründeki kırklar cemi, kırk budak bunun açık örnekleridir.

Hacı Bektaş Tekkesinde kırk kollu şamdana *kırk budak* denir. Bu şamdana konan kırk mum, Nevruzlarda ve Muharrem'in onuncu gününde olmak üzere yılda iki kez yakılır.[153]

Kırklar cemi, Hz. Muhammed'in miraç yolculuğunu temele alır. Peygamber Miraç'ta Allah'ın huzurundan ayrıldıktan sonra yolda *Kırklar* adı verilen bir gruba rastlar. Saydığında otuz dokuz olduklarını görür, daha sonra Selman içeri girer ve kırk sayısı tamamlanır. Peygamber, "Büyüğünüz küçüğünüz kim?" diye sorunca "Büyüğümüz de büyük, küçüğümüz de büyük, birimiz hepimiz, hepimiz birimiz için." derler. Kırklardan biri olan Hz. Ali bunun ispatı olarak kolunu kanatır. Hepsinin birden kolu kanar. Peygamberin elinde üzüm vardır. Bir üzüm tanesini Selman'a verir. Selman elindeki üzüm tanesini ezer ve bu üzümün suyunu kırklardan her biri içer. Hepsi birden sarhoş olurlar ve semaha kalkarlar. Kırkların cemi, Alevi ve Bektaşilerin esas ibadet töreni olan cem'lerin prototipi sayılır.[154]

Âşıkların şiirlerinde de kırklar kavramına sıkça rastlanır.

Kırklar geldi her çiçekten derdiler *Payım gelir erenlerin payından*

Koklayıban yüzlerine sürdüler *Muhammed neslinden Ali soyundan*

Her destesin bir güzele verdiler *Kırkların ezdiği engür suyundan*

[153] Gölpınarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, s. 202.

[154] Eröz, s. 223.

Gül Muhammed, nergis Selman'a düştü. *Bir sen iç sevdiğim bir de bana ver.*

(Kul Hüseyin) (Kul Himmet)[155]

İslam tasavvufunda velilerin hepsi birer kalp ve ruh insanı olmalarına rağmen vazife ve misyonları itibariyle ebrar, mukarrebin, ebdal, evtad, nüceba, nükeba, imam, gavs, kutup gibi farklı ad ve unvanlarla anılırlar. Bazı sofilere göre hemen her zaman var oldukları kabul edilen dört bin hak eri ve bunların arasında bir mertebe silsilesi vardır.[156]

Kutb; kutup, eksen anlamında en yüksek manevi mertebeye sahip kişidir.

Üç nükeba; vekiller, nakibler anlamında halkın umurunu görüp, gözeten kimselerdir.

Dört Evtad; demir direkler, sütunlar anlamındadır.

Yedi Ebrar; salih amel ve ihlası tabiatlarının birer derinliği haline getirmiş hayırlı dindar kimselerdir.

Kırk Abdal; manevi hayatı idare eden izzet ve azamet sahibi kimselerdir.

Üç yüz Ahyar; hayra kilitlenmiş kimselerdir.

Bu silsilede dört bin de gizli veli vardır.

[155] Yardımcı, " Geleneksel Kültürümüzde ve Âşıkların Dilinde Sayılar"

[156] Bkz. Fethullah Gülen, *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, Nil Yayınları, İstanbul 2009, C. 3, s. 70-88 ; "Veli ve Evliyaullah", *Sızıntı Dergisi*, Ekim 2000, C. 22, S. 261.

Rüzbihan Bakli, kalpleri Âdem'inki gibi olan Üç yüzler, kalpleri Musa'nınki gibi olan Kırklar, İbrahim'inki gibi olan Yediler, Cebrail'inki gibi olan Beşler, Mikail'inki gibi olan Üçler ve kalbi İsrafil'inki gibi olan kutuptan oluşan hiyerarşik bir yapıdan söz eder. Bu evliya topluluğuna canlı olarak göğe alınan dört peygamber –İdris, Hızır, İlyas, İsa- ekler ve velilerin manevi âleminin sayısı, kozmik sayı üç yüz altmış'a ulaşır.[157]

Bu hiyerarşi içinde Kırklar'a ayrı bir önem verilir. Bunlardan biri vefat edince ondan boşalan yer hemen alt mertebeden gelen biri ile doldurulur.

Dört kapının her birinde on makam bulunur. Dört kapı, tasavvuf ehlinin Hakk'a ulaşmak için yaşadıkları dört manevi mertebedir. Her bir mertebeye kapı, kapı duraklarının her birine de makam denir. Ahmet Yesevi tarikat erkânını ve esaslarını kırk makam esasına göre tanzim etmiştir. Hacı Bektaşi Veli de bu fikri benimseyip Anadolu'ya getiren mutasavvıflardan biri olmuştur. Hacı Bektaş Veli kırk makamdan biri bile eksik olsa hakikate erişmenin tamamlanamayacağını söyler.[158]

Yunus Emre'nin şiirlerinde kırk makam anlayışını görmek mümkündür.

Kırk bin kırk dört tabakat meşayıh evliyalar

---

[157] Annemarie Schimmel, *İslam'ın Mistik Boyutları*, Çev. Ergun Kocabıyık, Kabalcı Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 2001, s. 201.

[158] Hamiye Duran, "Hacı Bektaşi Veli'nin Makalat'ında Dört Kapı-Kırk Makam", *Milli Kültür*, Ağustos 1990, S. 75, s. 27.

Dört kapudur, kırk makam dem evliya demidür. (Yunus Emre)[159]

Mim harfi ebced hesabında kırk sayısına tekabül eder. Ehad (bir) ile Ahmet kelimelerinin Arapça yazılışlarında sadece bir mim farkı vardır. Bu, tasavvufi yorumlarda, ilahi sudûrun, külli akıldan insana doğru kırk evresinin ve ters yönde kırk aşamasının deneyimiyle bağlantılı olan, halvet ile geçen kırk günün bir ifadesi olarak anlaşılır.[160]

İslam tasavvufunda kırk, sanki kemale ermenin sayısıdır. Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e (s.a.v.) kadar pek çok peygamberin yaşamındaki kırklı süreler bu inancı kuvvetlendirmiştir.

Tasavvuf ehli için erbain (kırk) çıkarmak tekâmül etmede önemli bir rol oynar. Tasavvufi anlayışta kırk sayısı arınma sayısı olarak öne çıkar. Bir alışkanlığı kazanma süresi, perhiz ve karantina süresi, insan vücuduna giren bir besinin tesir süresi gibi daha çoğaltılabilecek pek çok örnekte kırklı sürelerin ortaya çıkması, kırk sayısı ile insan yaşamı arasında önemli ve gizemli bir ilişkinin olduğunu düşündürür.

"Bir kişiye kırk gün deli dersen deli, veli dersen veli olur." sözü insan psikolojisiyle kırk sayısı arasında bir bağlantı olduğuna işaret eder. Modern psikologlar kırklarından hemen önce insanların gelişmesinde belirli bir değişiklik algılandığını ileri sürerler.[161]

---

[159] Duran, s. 27.

[160] Schimmel, *İslam'ın Mistik Boyutları*, s. 406-407.

[161] Schimmel, *Sayıların Gizemi*, s. 267.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK KÜLTÜRÜNDE VE HALK İNANIŞLARINDA SAYILAR

1. TÜRK EDEBİYATINDA SAYILAR

Milleti millet yapan en önemli değerler arasında hiç şüphesiz dil vardır. Herhangi bir kültüre ait araştırmalar ve değerlendirmeler, o kültürün dili ve edebiyatının incelenmesiyle sağlıklı sonuçlar verir. Kelimeler, ait oldukları kültürün genleridir. Bu anlamda Türk halk inanışlarında incelenecek sayı kavramının, Türk Edebiyatındaki tahlili önemlidir.

Sayı isimleri, bir dilin en temel kelimeleri arasında yer aldığından, varlıkları hemen hemen dilin varoluş dönemlerine kadar uzanır. Sayı kullanımları, o dili konuşan milletlerin mitolojileri, dünyayı algılama biçimleri, inançları, sosyal yaşamları, etkileşim halinde oldukları kültürler, gelenek-görenekleri ve daha pek çok değerleri hakkında bilgiler verir. İşte bütün bu yönüyle sayıların, milli özellikleri yansıtan en iyi kelimeler arasında olduğu söylenebilir.[162] Bu bağlamda destan, masal, hikâye, deyim ve atasözlerinde sayılarla ilgili inanış, söyleyiş ve ifadeleri incelemek konu hakkında değerli bilgiler verecektir.

[162] Ülkü Çelik Şavk, "Manas ve Maaday-Kara'da Sayılar", *Milli Folklor,* Yaz 2001, C. 7, S. 50, s. 52.

1. 1. Türk Destanlarında Sayılar

Mitler, masallar, halk hikâyeleri, destanlar sözlü kültürün ürünleridir. Bu anlatılar halkın yüzyıllar içinde oluşturduğu anonim ürünler olduğu için halkın yaşamını ve kültürünü tıpkı bir ayna gibi asırlar sonrasına aksettirirler. Her milletin tarihi, milli destan ve efsanelerle başladığı için devlet kuran hakanların ve onlara yardım eden milli tanrıların menşelerine dair söylenen efsaneler, ayinlerde okunan dua ve ilahiler, halk felsefesini yansıtan atasözleri, sadece bir milletin değil, bütün insanlığın düşünce tarihini ve onun gelişim safhalarını öğrenmek için çok kıymetli kaynaklardır.[163] Destanlar bu özellikleriyle kültür araştırmacısına çok zengin bir bilgi birikimi sunar. İnsanlığın yaratılışının ve kutsala ait bakış açısının arketipleri, efsaneler ve mitolojilerde saklı olduğundan bu anlatılar, dinler tarihi uzmanları için de kıymetli inceleme sahalarıdır.

Yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı destanlarda geçen sayıları tespit ve tahlil etmek, Türk halk inanışlarındaki sayı algısını anlamada ve sayı sembolizmini araştırmada önemli bir yere sahip olacaktır. Bu tezde bütün Türk destanlarını incelemek, yapılan çalışmayı alanının dışına taşıyacağından, Türk destanlarının içeriği göz önünde bulundurularak, ele alınacak konu hakkında belli bir bakış açısı ve yeterli bilgi vereceği düşünülen Oğuz Kağan ve Manas Destanı ile yetinilecektir.

[163] Abdülkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, C. 2, s.191.

a. Oğuz Kağan Destanı'nda Sayılar

Türklere ait olan Oğuz Kağan Destanı, sadece mitolojiden ibaret olmayıp Türk düşüncesini ve devlet düzenini bazı sembolik anlatımlar kullanarak günümüze aktarmaktadır.

Oğuz Kağan Destanı incelendiğinde genellikle 3, 9 ve 40 sayılarının yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir.

a.a. Üç Sayısı

Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz, üç gün üç gece annesinin sütünü emmez, annesi üç gece üst üste rüya görür ve o rüyada kendisine söylendiği gibi hareket edince Oğuz sütü emer.[164] İslamiyet öncesi Türk düşüncesine ait bir metin olan Uygur metninde ise, Oğuz Kağan annesinin göğsünden ilk sütü emer ve bir daha emmez. Çiğ et, çorba ve şarap ister.[165]

Oğuz, gökten bir ışığın içinde inen kızla evlenir ve ondan Gün, Ay ve Yıldız adında üç oğlu olur. Günlerden bir gün, ava giderken göl ortasında bir ağaç ve ağaç kovuğunda bir kız görür. Kızla evlenir ve Gök, Dağ ve Deniz adında üç oğlu olur. Oğuz Kağan'ın nazırı, Uluğ Türk, rüyasında bir altın yay ve üç gümüş ok görür. Oğuz Kağan'ın oğullarından üçü Doğu'ya, üçü Batı'ya gider. Doğu'ya giden Gün,

---

[164] Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2006, C. 2, s. 9.

[165] "*Bir insanın insan olabilmesi için, ana sütü emmesi gerekiyordu. Bizde 'helal süt emme', dendiği gibi*". Ögel, *Türk Mitolojisi, C. 2*, s. 9.

Ay ve Yıldız bir altın yay, Batı'ya giden Gök, Dağ ve Deniz üç gümüş ok bularak babalarına getirirler. Oğuz yayı üçe bölerek büyük oğullarına, üç gümüş oku da küçük oğullarına paylaştırır. Böylece destanda göğün kızından doğan çocuklar Boz-oklar, yerin kızından doğan çocuklar da Üç-Oklar adını alırlar.

Destandaki bilgilerden de anlaşıldığı gibi Oğuz boyları Boz-Oklar ve Üç-Oklar olmak üzere iki bölüme ayrılır. Bu altı oğlun her birinden dörder tane olmak üzere Oğuz Kağan'ın toplam yirmi dört torunu olur. Bu torunların her birinden birer boy türer. Destanda geçen iki, dört, altı, on iki, yirmi dört oğul ve aile sayıları; takvim sayılarını, zaman birimlerini veya bölümlerini gösterir.[166] Böylece Oğuz Kağan da Göktürklerin ilk ataları gibi dünya ile gökyüzü âlemini kendisinde toplar.[167] Eski Türk devlet ve ordu düzeni, aritmetik sayılar üzerine kurulmuş ve böyle işlemiştir.[168]

[166] Bahaeddin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s. 4.

[167] Ögel, *Türk Mitolojisi*, C. 2, s. 300.

[168] Oğuz Boylarındaki Boz-Ok ve Üç-Oklar'a karşılık Mete'nin kurduğu devlet teşkilatı Sol ve Sağ Bilgeliği olarak ikili düzene sahiptir. Oğuz Han'ın altı oğluna karşılık Mete'nin devletinde ordu Sol ve Sağ bölümlerin emri altında bulunan Altı-Boynuza bölünmüştür. Oğuz Han'ın altı oğlundan her birinin dörder oğlu varken Mete'nin ordusunda bunun yerini Dört-Köşe'ler alır. Oğuzlarda her birinden bir boy türeyen yirmi dört torunun yerini Mete'nin devletinde ordunun tamamını meydana getiren yirmi dört tümen alır. İkili, altılı, dörtlü ve yirmi dörtlü aynı düzen Büyük Hun Devleti ve Atilla Hunlarında da görülür. (Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, s. 662)

a.b. Dokuz Sayısı

Oğuz Kağan Destanı'nda, Türk geleneğinde özel bir yere sahip olan dokuz sayısına da rastlanır.

Oğuz Kağan sefere çıktığı zaman atı Buz Dağı'na kaçar ve bir kahraman dağa girerek dokuz gün sonra atı getirir. Oğuz Kağan Destanı'nın muhtelif metinlerinde Kağan, seferlerden zaferle dönünce büyük bir ziyafet hazırlatıp, otağ yaptırır ve otağın bütün ağaçlarını altın ve çeşitli kıymetli taşlarla süsleyerek dokuz bin koyun, dokuz yüz sığır kestirip derisinden doksan dokuz havuz yaptırır. Dokuzuna rakı, doksanına kımız doldurtur.[169]

Destanda geçen dokuz sayısıyla ilgili bu kullanımlar, eski Türk kültüründe hediyelerin dokuz parçadan oluşması geleneğinin bir örneğini teşkil etmektedir. Schimmel, ortaçağ Arap kaynaklarından aktarılan bilgilere göre dokuzlu hediyeler vermenin adet olduğunu ve basitçe dokuz'un hediye anlamına geldiğini ifade eder.[170]

Osmanlı Türklerinde de görülen, verilen armağanın dokuz sayısı ile ölçülmesi anlamına gelen dokuzlama âdeti genelde "dokuz dokuz" olarak da isimlendirilir[171] ve geçmişi çok eskilere dayanır. Marco Polo, Tatarlarda büyük hana verilecek hediyelerin "dokuz kat dokuz" olarak sunulmasının adet olduğunu söyler.[172]

---

[169] H. Avni Yüksel, "Türk Folklorunda Dokuz Sayısı", *Milli Kültür*, Kasım 1981, C. 3, S. 6, s. 35.

[170] Schimmel, *Sayıların Gizemi*, s. 183.

[171] Yüksel, "Türk Folklorunda Dokuz Sayısı", s. 34.

[172] Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Kokudun Kitabı*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 1028.

a.c. Kırk Sayısı

Türk folklorunda çok sık rastlanan kırk sayısı bu destanda, ilk olarak Oğuz Kağan'ın büyümesiyle ilgili olarak zikredilir. Oğuz Kağan doğumundan kırk gün sonra büyür, yürür ve oynar.[173]

Destanda geçen büyüme motifi Anadolu masallarında ve diğer Türk destanlarında da görülür. Büyük devletler kurmuş Türklerde erlik çağı, önemli bir yere sahiptir. Oğuz Kağan devleti, milleti olan bir yiğit olmasının ötesinde ulu bir ata olması vasfıyla da normal insanlardan ayrılarak olağan üstü bir büyüme göstermiştir. Türklerde pek çok alanda kendini hissettiren ve simgesel bir nitelik kazanan kırk sayısının Oğuz Kağan'ın büyümesiyle ilgili olarak ortaya çıkması da tesadüf değildir.

Oğuz Kağan büyük bir toy (ziyafet) verir. Kırk masa ve kırk sıra yaptırır. Kendisine itaat etmeyen Urum Kağan'ın üzerine askeriyle yürür ve kırk gün sonra Buz Dağı'nın eteklerinde konaklar.

Oğuz Kağan büyük bir kurultay toplar, halkı ve maiyetini çağırarak müşavere eder. Sağ yanına kırk kulaç direk diktirerek üstüne bir altın tavuk, altına bir ak koyun bağlar. Sol yanına kırk kulaç direk diktirerek üstüne bir gümüş tavuk ve altına kara koyun bağlar. Sağ yanına Boz-Okları sol yanına Üç-Okları oturtur. Kırk gün kırk gece yerler, içerler. Oğuz Kağan; "Ben Gök Tanrıya borcumu ödedim. Şimdi yurdumu size veriyorum." diyerek oğullarına ülkesini paylaştırır.[174]

---

[173] *Oğuz Kağan Destanı*, Haz. W. Bang, G. R. Rahmeti, Milli Eğitim Basımevi, 1. Baskı, İstanbul, 1970, s. 1.

[174] *Oğuz Kağan Destanı*, s. 14.

b. Manas Destanı'nda Sayılar

Manas Destanı, dünyanın en uzun destanı olma özelliğini taşıyan ve uzmanlar tarafından edebiyat şaheseri olarak kabul edilen bir Kırgız destanıdır. Halk inanışları, dini motifler ve uygulamalar yönüyle de zengin bir içeriği vardır. Toplumlarda kabul gören bütün inanç sistemleri o topluma ait eski kabullerin ve uygulamaların üzerine bina edilerek yaşamsal alanın içine girer. Göçebe ve cengâver Kırgız Türklerinin mitolojilerini en eski dini anlayışlarını, doğum, düğün ve ölüm merasimlerini açık bir biçimde bulabileceğimiz Manas Destanı, İslâm öncesi dönemden kalma yaşam şekillerinin ve geleneklerinin izlerini sıklıkla taşıması yönüyle de Türk kültür tarihinde özel bir yere sahiptir. Bu açıdan Manas Destanı'nda sayıları incelemenin, Türk halk inanışlarında sayı sembolizminin anlaşılmasına önemli katkı sağlayacağı muhakkaktır.

Manas Destanı'nda sayıların kullanımları incelendiğinde 3, 6, 7, 8, 9, 12, 40 sayıları ve bu sayıların onlu katlarının diğer sayılardan bariz bir şekilde ayrılarak öne çıktığı görülür.

b.a. Üç Sayısı

Manas'ın önüne üç kız gelip yüzlerini yırtarak ağıt söylerler. Manas üç gün kimse ile konuşmaz. Savaş üç gün devam eder. Bakay Alp halktan üç gün müsaade ister. Manas'ın elde tuttuğu yerlerden birinin adı Üçkoşay'dır. Kırgızların ayrılmaz

yiğitleri üç tanedir. Semetey üç defa aynı rüyayı görür.[175] Semetey yaralanınca, vücudundaki kurşunları çıkarmak için tek çarenin iffetli bir kadının yara üzerinden atlaması olduğu söylenir. Ayçörek bir defa atlar, iki defa atlar kurşunlar çıkmaz. Üçüncü atlayışta Semetey'in vücudundaki kurşunlar dışarı dökülür.[176]

Türk folklorunda, üç sayısının göze çarpan özelliklerinden biri de tekrar sayısı olmasıdır. Pek çok olayda üçüncü denemede sonuca ulaşılır. Başarıya ulaşmak için üç defa tekrar gerektiren durumlara rastlanır. Bunun yanı sıra üç defa bir rüyayı üst üste görmek, aynı olayla üç defa karşılaşmak bir sır ve hikmet ifadesidir.

b.b. Altı Sayısı

Akbalta altı günlük uzak yerlere haber verir.[177] Sanamar adlı Mançuryalı büyücü efsun okuyarak altı kişi olur. Aranik savaşı altı gün sürer.[178] Aziz Han'ın eşi Altınay'ın doğum sancıları altı gün sürer.[179] Cakıp Han Kanıkey'i istemek niyetiyle altı yiğit yoldaş alıp yola çıkar.[180] Temir Han'ın vezirlerinden altısı Kanıkey'i Manas'a vermenin faydalı olacağını söyler.[181] Köketay Han çocuğunun baş sadakası

[175] *Manas Destanı*, (M.D), Kısaltarak Türkçeye Çeviren; Abdülkadir İnan, Milli Eğitim Basımevi, 1. Baskı, İstanbul, 1972, s. 225.

[176] *M.D.* , s. 232.

[177] *M.D.* , s. 17.

[178] *M.D.* , s. 24-25.

[179] *M.D.* , s. 36

[180] *M.D.* , s. 51.

[181] *M.D.* , s. 54.

olarak her gün altı teke, dört oğlak kurban keser.[182] Kanıkey Hatun eşi Manas için altı yıldır hazırlatmış olduğu zırh gömleği giydirir.[183] Almambet'in Tozbaymak'a verdiği cezayı yerine getirmek için altı asker hazırlanır.[184] Manas, Almambet ve Çuvak'ın ölüm haberini vermesi için altı süvari askeri Talas'a gönderir.[185] Konurbay, Semetey için babasından, altı defa güçlüymüş der.[186] Kanıkey Manas'ın ölümü üzerine "Altı aylık oğlunu kime bıraktın" diye ağıt yakar. Ağıtı dinleyenler arasında altı düşman akraba da bulunur.[187] Manas'ın oğlu Semetey öldürüldüğünde karısı Ayçörek altı aylık hamiledir.

Altı sayısının yanı sıra altının katlarının da Manas Destanı'nda sıkça kullanıldığı görülür. Manas'ın babası Cakıp Bey altmış yaşına geldikten sonra üç erkek çocuk babası olur.[188] Manas ölüm döşeğindeyken eşi Kanıkey'e Ertöşük'e haber vermesini, onun mezarını altmış gün bekleyeceğine dair söz verdiğini söyler.[189] Manas'ın ölümü yaklaşınca eşi Nemegen şehrine altı yüz deve ile kervan gönderip türbe tuğlasını hazırlaması için altmış pehlivan memur eder. Manas'ın türbesi altı asır sağlam dursun diye tuğlalarının içine keçi yağı ve koyun yünü karıştırır.[190] Kanıkey'in atı Toytoru yapılan yarışlarda önce altmışıncı sonra otuzuncu olur. Semetey, Toytoru'yu kazandırmak için altmış arkadaşını çağırır ve

[182] *M.D.* , s. 65.

[183] *M.D.* , s. 100.

[184] *M.D.* , s. 148.

[185] *M. D.* , s. 173.

[186] *M.D.* , s. 231.

[187] *M.D.* , s. 187.

[188] *M.D.* , s. 8.

[189] *M.D.* , s. 178.

[190] *M.D.* , s. 184.

ant içerler. Böylece Toytoru kazanır.[191] Konurbay'ın Kırgızların üzerine saldırmaya hazırladığı orduda altmış Buda rahibi bulunur.[192] Bunların yanı sıra altmış bahadır, altmış silahlı asker, altmış baş Kırgız atı, altmış tüccar, altmış başlı ejder, altmış türlü kılıç oyunu, altmış ağıt söyleyen kadın, altmış yerde dalgalanan bayraklar, altmış yorga at, altmış kardeş ve altı yüz zurnacı, altı ay verilen ziyafet, destanda kullanılan sayılardır.

Bahaeddin Ögel'e göre altı ve altmış sayıları, daha çok İşim Irmağı ağzındaki Türklerde kutludur.[193] Kuzey-Türk mitolojik destanlarında kahramanların altı yaşında dev ile güreşi, her gün bir yaş büyüyerek altı yaşında erliğe kavuşma figürleri görülür.[194] Bu sayı daha çok Moğollar ve Çinlilerde önemli[195] iken Türklere sonradan kutlu bir sayı olarak girmiştir.[196]

Ögel'e göre altı ve dokuz sayıları arasında, tarihsel bir ayrılık vardır. Dokuz sayısı eski Türklerde kutlu iken Türklerin İslâmiyet'i kabul edişleriyle birlikte altı ve yedi sayıları da önem kazanmıştır.[197] Ancak altı sayısı için bu etkiyi, İslam'ın doğrudan kendi kültürünün yansımasından ziyade, Türklerin bu dini kabul ettikten sonra etkileşimde oldukları kültürler olarak algılamak daha doğru olacaktır. Bunun yanı sıra Kuzey Türk masallarında da bu sayıya rastlanıyor olması bu sayının öne çıkışının sadece İslam'ı kabul edişle açıklanamayacağını gösterir. Bu anlamda bir

[191] *M.D.* , s. 195.

[192] *M.D.* , s. 228.

[193] Ögel, *Türk Mitolojisi*, C. 2, s. 17.

[194] Ögel, *Türk Mitolojisi*, C. 2, s.12, 19.

[195] Ögel, *Türk Mitolojisi*, C. 2, s. 245.

[196] Ögel, *Türk Mitolojisi*, C. 2, s. 116.

[197] Ögel, *Türk Mitolojisi*, C. 2, s. 47.

dilin sözlü ve yazılı ürünlerindeki sayı kullanımları, etkileşimde oldukları kültürler hakkında da bilgi verir. Manas Destanı'nda yoğun bir şekilde tespit edilen altı sayısı, kültürler arasındaki alış verişe de güzel bir örnek teşkil eder.

b.c. Yedi Sayısı

Yedi sayısı, insanoğlunun çoğu zaman ilgisini çekmiş ve pek çok kültürde kutsal bir hüviyet kazanmıştır.

Mitolojik bir özellik taşıyan yedi sayısı, Manas Destanı'nda da karşımıza çıkar.

Er Kıyazla Külçora yedi gün savaşır. Seyrek Külçora'yı yedi gün tedavi eder, yedi gün sonra Külçora eski sağlığına kavuşur.[198] Esen Han'a Konurbay'ı şikâyet eden Almambet yedi gün cevap bekler.[199] Çevreye yiyecek aramaya çıkan Kanıkey kaynanası Çıyırdı Hatun'a "Yedi gün gelmezsem ölümümü bekle." der.[200] Manas'ın babası Cakıp Han, Kanıkey'in mihrini yedi gün içinde Temir Han'a teslim edeceğini bildirir.[201]

---

[198] *M.D.* , s. 260.

[199] *M.D.* , s. 38.

[200] *M.D.* , s. 193.

[201] Burada karşımıza çıkan Temir Han'ın başlık istemesi ve bu başlığın yedi gün içinde teslim edilmesi motifi Anadolu'da da yaygındır. (Bkz. Ali Berat Alptekin, "Manas Destanı'ndaki Gelenek ve Göreneklerle İlgili Hususlar", *Türk Kültürü,* Temmuz 1993, S. 363, s. 55.)

Yukarıda tespit edilen kullanımlarda göze çarpan husus yedinin bir mühlet olarak belirlenip zaman ifade etmesiyle ilgilidir. Ay her yedi günde biçimsel bir değişiklik göstererek dört farklı evrede yirmi sekiz günü, yani bir ayı tamamlar. Yedi günlük bekleme süresinin o dönemde yaşayan insanlar için iyi bir zaman ölçme aracı olan ayın, bu periyodik görüntüsüyle ilgisi olduğu düşünülebilir.

Kreşti şehrinde Almambet'in şerefine kurban edilmek üzere zincire vurulmuş yedi kişi getirilir.[202] Köketey Han, yetmiş yiğidiyle ava çıktığında bir erkek çocuk bulur ve çocuğun bakımı için yedi kadın tayin eder.[203] Er Töşük yerin altında yedi yıl kalıp, yer altı devleriyle mücadele eder. Burulça, Almambet'e "Ben seni seviyorum yedi sene beklerim." der.[204] Cakıp Han ve Çıyırdı Hatun'un on dört yıl aradan sonra çocukları Manas dünyaya gelir. Köketay'ın aş törenine gelen Orakkır'ın beraberindeki askerler yedi tane tuğ taşırlar.[205]

Bunların yanında, yedi yerde dalgalanan sancak, yedi pars, yetmiş yiğit, yetmiş gün yağan yağmur, yetmiş dil bilen Acıbay, yedi boy, yedi gün süren savaş, yedi tümen düşman, yedi suda yerleşmiş il, yedi yüz asker, yetmiş yerinden yaralanma gibi yedi ve katlarını ihtiva eden kullanımlar destanda yer alır.

Türklerde bilinen en eski kutlu sayı dokuz iken destandaki tespitlerden de anlaşılacağı üzere yedi sayısı da açık biçimde varlığını hissettirir. Bu durum, tarihi süreç içinde dokuzdan yediye bir geçiş gibi yorumlanabilir. Ancak bu farklılaşmaya kesin bir sebep ve net bir zaman belirtmek mümkün görülmemektedir.

---

[202] *M.D.* , s. 87.

[203] *M.D.* , s. 65.

[204] *M.D.* , s. 39.

[205] *M.D.* , s. 78.

Ögel'e göre yedi sayısının kutluluğu Göktürk Devleti'nin başlangıcından bu yana görülmektedir. Batı Göktürk Kağanı İstemi Kağan, Bizans İmparatoruna yazdığı mektubunda yedi iklim hükümdarı olduğunu söylemektedir. Göğün katları Batı Türklerinde yedi iken Doğu Türklerinde dokuzdur. Bu farklılık Doğu Sibirya Şamanizm'i ile Batı Sibirya Şamanizm'i arasında da vardır. Bu oluşuma çok erken çağlardan bu yana rastlanmaktadır.[206] Ögel'e göre bu tesir, Batı kültüründen veya Orta Doğu'dan girmiş olabilir.[207]

b.d. Dokuz Sayısı

Dokuz sayısı, Türk kültürünün ilk dönemlerinde bilinen en önemli sayıdır. Manas Destanı'nda dokuz ve dokuzun onlu katı doksan sayısına da sıkça rastlanır.

Cakıp Bey büyük bir törene hazırlık yaparak dokuz at kestirip birkaç yere kazanlar astırır.[208] Manas kurgana (kale) girdiğinde halk doksan kara boğa kurban keser.[209] Temir Han'ın istediği mihrin içinde doksan kuş vardır. Almambet arkadaşı Sırgak'a "Doğduğum yer hatırıma geldiğinde top gibi başıma doksan türlü elem, keder, kaygı gelir." der.[210] Almambet düşmana karşı dokuz gün savaşır, doksan yerinden yara alır.[211] Manas'ın Alplerinden Çuvak, Kalmuklarla dokuz gün

[206] Ögel, *Türk Mitolojisi*, C. 2, s. 163.

[207] Ögel, *Türk Mitolojisi*, C. 2, s. 438.

[208] *M.D.* , s. 18.

[209] *M.D.* , s. 21.

[210] *M.D.* , s. 119.

[211] *M.D.* , s. 155.

savaşır.[212] Saykal kızın kafilesindeki dokuz gelin, dokuz kız ağıtlar söyleyerek Manas'ın obasına gelirler.[213] Manas'ın ölüm haberini duyan doksan yaşındaki Koşay Alp ağlar.[214] Konurbay, Semetey için "Öyle bir alp imiş ki karşısına doksan bin savaşçı gelse hepsini döndüre döndüre dövecektir." der. Kalmuk-Çin Han'ı doksan gün kullanılsa körleşmeyen kılıçlar hazırlatır.[215] Külçora'yı dokuz çoban döver.[216]

Yukarıdaki kullanımlardan da anlaşılacağı üzere dokuz ve katlarının gerçek anlamlarında kullanıldığı yerler olduğu gibi, doksan türlü elem, doksan bin savaşçı, dokuz gün savaşıp doksan yerinden yara almak gibi ifadelerde sayıların sahip olduğu sayısal değerin dışında abartı ve çokluğu bildiren anlamlar taşıdığı görülür.

Radlof'un tespit ettiği Manas Destanı'nda, Manas'ın cenaze töreni anlatılırken dokuz sayısı büyük rol oynar. Defin töreni şöyle tasvir edilir: "Ak saray yapıp (içine) defin ettiler. Gök saray yapıp içine koydular. Dokuz gün yattı (beklettiler). Doksan kısrak kestiler. Altı gün (yine) beklettiler. Altmış kısrak kestiler. Altın işlemeli giyimlerini dokuz parçaya ayırıp halka üleştirdiler."[217]

---

[212] *M.D.* , s. 163.

[213] *M.D.* , s. 185.

[214] *M.D.* , s. 186.

[215] *M.D.* , s. 223.

[216] *M.D.* , s. 260.

[217] Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 2000, s. 182.

Manas'ın ölümünden sonra dirildiğini öğrenen kırk yiğidinden her biri dokuz deve ile dokuz inek kestirir.[218]

Abdülkadir İnan'a göre ölüyü dokuz gün yatırıp doksan kısrak, altı gün yatırıp altmış kısrak kesme âdeti bugünkü Şamanistlerde tespit edilmiş değildir. Bu mısralardaki dokuz ve doksan, altı ve altmış sırf aliterasyon[219] icabı söylenmiştir. Ancak eski Türklerde dokuz sayısı ve Moğollarda altı ve altmış sayılarının özel bir yere sahip olduğu dikkate alınarak bu söylemin nedenini aliterasyonun ötesinde aramak gerektiği söylenebilir.[220]

Hediye ve bahşişlerde karşılaştığımız dokuzlama âdeti Manas Destanı'nda da açıkça görülür. Esen Han'ın ordusunun Kırgızlar üzerine gelmekte olduğunu öğrenen Cakıp Han Kırgızlara "Ne kadar malımız varsa verelim de canımızı kurtaralım. Güzel kızlarımızdan dokuz yapıp Esen Han'a takdim edelim" diyerek seslenir.[221] Destanın kahramanlarından biri olan Serek, "Manas'ın dirildiği gerçek ise, koyundan dokuz alayım, at sürülerinden dokuz alayım. Kırk çoranın her biri için birer dokuz gene dilek edip kurban edeyim" der.[222] Destandaki bu örnekler dokuzlama âdetinin canlı bir biçimde Kırgız toplumunda uygulanmış olduğunun kanıtıdır.

---

[218] Reha Oğuz Türkkan, "Türk Mitolojisinde ve Geleneğinde 9 Rakamı", *Orkun*, Ocak 2004, S. 71, s. 28.

[219] Aliterasyon, şiir ve nesirde uyum sağlamak için söz başlarında ve ortalarında aynı ünsüzün veya aynı hecelerin tekrarlanmasına denir.

[220] Tuncer Gülensoy, "Türklerde Dokuz Sayısı", *1. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Gelenek- Görenek ve İnanışlar*, Ankara, 1976, C. 4, s. 120.

[221] *M.D.* , s.13.

[222] İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, C. 2, s. 240.

Dokuz sayısı Manas Destanı'nda dikkate değer bir yere sahiptir. Sembolik bir yönünün olmasının yanında bir takım geleneksel uygulamalarda kullanılması da ayrıca önemlidir.

b.e. Kırk Sayısı

Türk kültüründe önemli ve simgesel bir yeri olan sayıların başında kırk gelir. Manas Destanı'nda da kırk sayısını ihtiva eden örnekler görmek mümkündür.

Destanda Manas, sekiz yaşında kırk evden kırk çocuk toplayıp askerlik oyunu oynar.[223] Manas, Cakıp Ağanın koyunlarına bakan Oşpurbay'a üç dört yıllığına emanet edildiği sıralarda yanına kendisi gibi kırk çocuk toplayarak babasının koyunlarından kesip, ziyafetler verir.[224] Manas'ın Şooruk Han'a karşı zaferden sonra verdiği toy, Közkaman-Gökçegöz seferlerinden döndükten sonraki büyük ziyafet, kırk gün kırk gece sürer.[225] Koyanalı, Edican şehrine gidip oralardaki tekkelerden kırk şeyhin, Manas'ın yanına gelip dini ayin yapmalarını rica eder.[226] Bakay Alp, Cakıp Han'ı kırk kulaç derinliğindeki zindana atar.[227]

[223] *M.D.* , s. 9.

[224] *M.D.* , s. 10.

[225] *M.D.* , s. 65.

[226] *M.D.* , s. 183.

[227] *M.D.* , s. 208.

Manas Destanı'nda "çora" ifadesine de rastlanmaktadır. Çora; Başbuğ ve Hanların muhafızları olan kırk savaşçı Alplerin unvanıdır. Bu unvan zamanla Akçora, Bayçora gibi bazı şahıs adlarında varlığını sürdürmüştür.[228]

Türk destan ve masallarında çok yaygın olan "kırk yiğit" motifi Manas Destanı'nda da görülür. Destanda hayatları tasvir edilen Alplerin yanında kırk çora veya kırk yiğit bulunur. Manas'ın, Almambet'in, Kazakların başbuğu Gökçe'nin, hatta Kırgızların düşmanı Konurbay'ın da kırk yiğidi vardır.

Savaş esnasında kırk yiğidi öldürülen Manas'ın rakibi Alp Yolay; "*Yılkılarım sürdün sen, kırk yiğidim kırdın sen*" der.[229]

Manas'ın kırk yiğidi soylu ve seçkin Alplerdendir. Manas bu kırklara şöyle hitap eder;

"*Kâfir ile Müslüman illerinden*

Seçip aldığım kahramanlar,

İlim ile yurdum içinden

Derlediğim, topladığım erenler".[230]

---

[228] H. Avni Yüksel, "Türk Folklorunda Kırk Sayısı", *Milli Kültür*, Şubat 1982, C. 3, S. 9, s. 45.

[229] Abdülkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1998, C. 1, s. 239.

[230] İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, C. 1, s. 240.

Manas'ın kırk yiğidi, savaşçı ve yoldaş olmanın yanında, öldükten sonra da dünyadaki tasarrufları devam eden, ruhani ve mistik yönü olan "Kırklar"ı oluşturur. Destanda Manas'ın oğlu Semetey'in Buhara'dan babasının vatanı Talas'a geçmesi gerekir ve ırmağa girdiğinde göze görünmez kırk er ona yardıma gelir. Babası Manas, "Oğlum her zaman sana yardıma geleceğim." der ve kırkları ile birlikte gözden kaybolur.[231]

Manas Destanı'nda ayrıntılı olarak incelenen sayıların dışında on iki sayısı da kahramanların gösterdikleri yiğitlik ve başarıda önemli bir yaş olarak dikkat çekmektedir. Cakıp Han zarar verir korkusuyla Esen Han'a yanlış bilgi vererek Manas'ın adını Dev Cindi diye bildirir. Fark edilmesi üzerine bir alay asker Manas'ı teslim almak ister. Bu durum karşısında on iki yaşındaki Manas silahlanıp düşmana saldırır.[232] Manas yaralandığında eşi Kanıkey'e oğlu Semetey için "On iki yaşına geldiği zaman ok geçirmez zırh giydir ve babasının kim olduğunu o zaman öğrensin, ruhlara sığınsın." der. Manas vasiyetinin devamında "Oğlum on iki yaşına geldiği zaman eline tüfek ver ve Talas'ın yolunu göster." der.[233] Temir Han, Semetey'in on iki yaşını bitirmesi dolayısıyla büyük bir toy verir.[234] Savaşta Kalmuk askerlerinin dağıldığını gören Konurbay yalvararak "Ben Konurbay oldum olası ama sütünü emdiğinden on iki yaşına gelip halkımın başbuğu olduğumdan biri bana hiç kimse karşı duramadı." der.[235]

---

[231] *M.D.* , s. 201.

[232] *M.D.* , s.11.

[233] *M.D.* , s. 178, 179.

[234] *M.D.* , s. 195.

[235] *M.D.* , s. 161.

Türklerde erlik yaşı önemli bir yer tutar. Özellikle Kuzey Türk destanlarında yiğitler her gün bir yaş büyüyerek altı veya yedi yaşında erliğe kavuşurlar.[236] İşim Irmağı ağzındaki Türk masal ve destanlarında erlik yaşı altı olarak görülürken, Kuzey Turalı boyunda yedi şeklinde görülür.[237]

Alpler daha çocukken avlara, savaşlara giderler. Altay destanlarında Alpler yedi sekiz yaşında hayata atılırlar. Tarihi unsurları daha çok olan Bozkır destanlarında yiğitlik çağı on dört yaşında başlar. Orhon Yazıtları'na göre Bilge Kağan on dört yaşında Tartuş Beyi olmuştur. Manas Destanı'nda, "Yakıp oğlu genç Manas, yalnız doğmuş er Manas, on yaşında ok atmış, on dördüne basınca, ordu devirip Han olmuş." denilir.[238] Burada erlik yaşının on dört olduğu görülmektedir. Türklerde kutlu sayı olan yedinin iki katı olması yönüyle de bu sayı değerlendirilebilir.

1. 2. Dede Korkut'ta Sayılar

Eski Oğuzların sosyal hayatlarını canlı bir biçimde gösteren Dede Korkut Kitabı, Türklerin geçmişe ait kültürlerini, adet, gelenek, görenek ve folklorunu bugüne aktarması bakımından çok zengin ve değerli bilgi kaynağıdır. Prof. Dr. Fuat Köprülü'nün "*Bütün Türk Edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut'u öbür gözüne koysanız, yine Dede Korkut ağır basar.*" sözü bu eserin ne kadar kıymetli

[236] Ögel, *Türk Mitolojisi*, C. 2, s.12, 19.

[237] Ögel, *Türk Mitolojisi*, C. 2, s. 17.

[238] İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, C. 2, s. 235-236.

olduğunu göstermektedir.[239] Dede Korkut Kitabı, İslamiyet öncesi dini inanç ve uygulamaların izlerini bulundurması ve geleneksel Türk dini hakkında ipuçları vermesi bakımından, dinler tarihi araştırmaları için de ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Dede Korkut'ta sayı kullanımlarını incelemenin, Türk halk inanışlarında sayılara yüklenen anlamları tetkik etmede önemli olacağı açıktır.

Her biri ayrı bir bütün olan on iki hikâye ve bir mukaddimeden oluşan Dede Korkut Kitabındaki hikâyelerin isimleri sırasıyla aşağıda verilmiştir.

1. Dirse Han Oğlu Boğaç Han, 2. Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması, 3. Kam Büre Oğlu Bamsı Beyrek, 4. Kazan Bey'in Oğlu Uruz Bey'in Evinin Yağmalanması, 5. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul, 6. Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı, 7. Kazılık Koca Oğlu Yiğerek, 8. Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi, 9. Begil Oğlu Emren, 10. Uşun Koca Oğlu Segrek, 11. Salur Kazan Tutsak Olup Uruz'un Çıkarması, 12. İç Oğuz'a Dış Oğuz'un Asi Olup Beyrek'in Öldürülmesi.

Dede Korkut Kitabında sayılar önemli bir yer tutmaktadır. Hikâyelerde, Oğuz toplumunun yapısıyla ilgili sayıların, eski Türk inanışlarındaki kutlu sayıların, İslamiyet'in etkisiyle gelen sayıların izlerini bulmak mümkündür.

Bayındır Han yirmi dört sancak beyini Yiğerek'e yoldaş eder.[240] Hikâyelerde, "yirmi dört boyunu okşayan"[241], "üç yüz altmış altı alp"[242] gibi ifadeleri geçer. Bu sayılar Oğuz toplumuyla ilgilidir.

---

[239] *Dede Korkut Kitabı*, Haz. Muharrem Ergin, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969, s. X.

[240] *Dede Korkut*, (D.K.), Haz. Mustafa Miyasoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara, 1991, s. 154.

[241] *D.K.* , s. 121.

"İki rekât namaz" ve "beş kelime ile dua" ifadelerinde olduğu gibi, iki ve beş sayılarına daha çok İslâmiyet'ten gelen unsurlarla ilgili olarak rastlanır.[243] Hikâyelerde anlatılan olayların sonunda Dede Korkut gelir boy boylar, soy soylar, konuşmasını yapar ve sözlerinin bitiminde "Ak alnında beş kelime ile dua kıldık, kabul olsun." diyerek niyazda bulunur. Buradaki sayılarda İslamiyet'in etkisi açıktır.

Hikâyelerde sıklıkla geçen ve üzerinde durulması gereken sayıların başında üç, altı, yedi, dokuz ve kırk sayıları gelir. Bu sayılar, yalın hallerinin yanı sıra katlarıyla da dikkat çeker.

a. Üç Sayısı

Dede Korkut Kitabının başlangıç bölümünde Dede Korkut, Oğuz Beylerine öğüt verir ve sözlerinin bir bölümünde, "Yalan söz bu dünyada olunca, olmasa daha iyi. Gerçeklerin üç otuz yaşını doldursa daha iyi. Üç otuz yaşınız dolsun. Hak size kötülük getirmesin. Devletiniz daim olsun Han'ım hey!" der.[244] Burada yüz sayısı yerine "üç otuz on" ifadesinin kullanılması dikkat çekicidir.

Bayındır Han Oğuz beylerine verdiği ziyafette oğlu olanlar için ak, kızı olanlar için kızıl ve çocuğu olmayanlar için kara olmak üzere üç çadır kurdurur.[245] Bayındır Han'ın boğasını üç kişi sağ yanından üç kişi de sol yanından demir

---

[242] *D.K.* , s. 170, 186, 208.

[243] Gökyay, s. 1026.

[244] *D.K.* , s. 29.

[245] *D.K.* , s. 34.

zincirlerle tutarak meydanın ortasına getirirler. Dirse Han'ın oğlu Boğaç üç kabile çocuğu ile aşık oynar. Üzerlerine gelen boğadan üç oğlan kaçar, Boğaç kaçmaz.[246]

Boğaç, yaralı yatarken başına Hızır gelir ve üç defa yarasını eliyle sıvazlar. Hızır, dağ çiçeği ve ana sütünün yaralara merhem olacağını söyler. Boğaç'ın annesi göğsünü bir sıkar süt gelmez, iki sıkar süt gelmez, üçüncüde kendine vurur ve kanla karışık süt gelir.[247] Tepegöz kendisini emzirmeye gelen dadının ilk emer olanca sütünü alır, iki emer kanını alır, üç emer canını alır.[248] Bu anlatılarda üç sayısının sonuca ulaşmak için yapılması gereken deneme sayısı olması önemlidir.

Segrek ağabeyini arayacağını söyleyerek karısına; "Kız sen beni bir yıl bekle, bir yıl gelmezsem iki yıl bekle, iki yıl gelmezsem üç yıl bekle, gelmezsem o vakit benim öldüğümü bil." der.[249] Kazan Bey'in oğlu Uruz, tutsak bulunduğu zaman iline gönderdiği haberde "Benim anam benim için kaygılanmasın. Bir ay baksın, bir ayda gelmezsem iki ayda baksın, iki ay gelmezsem üç ay baksın. Üç ayda gelmezsem öldüğümü o vakit bilsin." der.[250] Burada üç sayısı bekleyişte ve umudun devamında kritik bir değere sahiptir.

Karacık çoban gördüğü rüya üzerine ağılın kapısını sağlamlaştırır ve üç yere tepe gibi taş yığar. Çobanın sapanının ayası üç yaşında dana derisinden, sapanın kolları üç keçi kılındandır. Sapanla attığı taşın düştüğü yerde üç yıl ot bitmez. Çoban

[246] *D.K.* , s. 36.

[247] *D.K.* , s. 44

[248] *D.K.* , s. 160.

[249] *D.K.* , s. 187

[250] *D.K.* , s. 117.

üç yerinden yara alır. Yiğitlerin attıkları oklar üç kanatlı ve kayındandır.[251] Kazan, oğlu Uruz'a kâfir hakkında bilgi verirken "O kâfirin üç atıp bir şaşmaz okçusu olur." der. Oğuz yiğitlerinden Kazan gibi bir pehlivanı bir savaşta üç kere atından yıkan Deli Dündar vardır.[252] Deli Kaçar, Dede Korkut'a vurmak için kılıcını kaldırınca eli yukarıda asılı kalır. Aman diler, kız kardeşini Beyrek'e vermeyi kabul ettiğini üç defa söyler ve günahına tövbe eder.[253] Beyrek, kız kardeşlerine "Üç gündür yoldan geldim doyurun beni, üç güne varmasın Allah sevindirsin bizi." der.[254] Bayındır Han'a Gürcistan'dan haraç olarak bir at, bir kılıç ve bir çomak olmak üzere üç hediye gelir. Bayındır Han Begil'i üç gün av eti ikram ederek misafir eder. Trabzon tekürünün kızının üç canavar kalınlığı kaftanlığı (çeyizi) vardır. Kim o üç canavarı öldürürse kızını ona verecektir. [255] Kan Turalı bu üç canavarı üç kere kaldırıp yere atar ve üç canavarı öldürerek kızı alır.

Dede Korkut Kitabında tespit edilen üç sayısının kullanım şekillerine bakıldığında genellikle gerçek sayısal değerlerinin dışında sembolik değerler taşıdıkları görülür. Başarıya ulaşmada, karşılaşılan zorluklarda, alınacak kritik kararlarda, bekleyişlerde ve özellikle tekrarlarda kullanılması yönüyle ilgi çekicidir.

[251] *D. K.* , s. 51-66.

[252] *D.K.* , s. 120.

[253] *D.K.* , s. 78.

[254] *D.K.* , s. 91.

[255] *D.K.* , s. 135.

b. Altı Sayısı

Dede Korkut'ta Oğuz yiğitleri tasvir edilirken Deli Dündar, altmış tutam alaca mızrağın ucunda er böğürtür,[256] Şir Şemseddin, altmış bin kâfire kan kusturur. Altı cellât, Kan Turalı'nın ensesinden yalın kılıç tutarlar.[257] Tekür altı yüz kâfir seçerek Kan Turalı'nın üzerine gelir. Arşın oğlu Direk Tekür'ün altmış arşın boyu vardır ve altmış batman gürz sallar.[258] Emen, Kazılık Koca'yı kurtarmak için altı defa hisarı almayı dener fakat başarılı olamaz. Tepegöz yemek için günde altmış adam ister.[259] Kazan Bey, "Altı kere Oğuz gitti alamadı o kaleyi, altı güne bırakmadım onu aldım." der.[260]

Kazan Bey yanlış bilgilendirilmesinin sonucunda oğluna hiddetlenir ve "Onu anasının yanından alayım, kılıçla paralayayım, altı bölük edeyim, altı yolun ağzına bırakayım da bir daha kimse kırda yoldaşını bırakıp kaçmasın." der.[261] Ağabeyini kurtarmaya giden Segrek'e eşi "Yiğidim, ben seni bir yıl bekleyeyim. Bir yılda gelmezsen iki yıl bekleyeyim. İki yılda gelmezsen üç, dört yıl bekleyeyim. Dört yılda gelmezsen beş yıl, altı yıl bekleyeyim. Altı yol ağzına çadır dikeyim. Gelenden gidenden haber sorayım." der.[262]

---

[256] *D.K.* , s. 120.

[257] *D.K.* , s. 143

[258] *D.K.* , s. 152.

[259] *D.K.* , s. 162.

[260] *D.K.* , s. 198.

[261] *D.K.* , s. 111.

[262] *D.K.* , s. 187.

Bahaeddin Ögel'e göre "altı yol sözü" Budizm tesiriyle daha geç çağlarda ortaya çıkmıştır. Uygur yazılarında "altı yoldaki canlılar" ifadesi geçerken, Kutadgu Bilig'de ise "altı yoldaki uğurlu akından" söz edilmektedir.[263]

İkinci hikâyede Aruz Koca; "Altmış teke derisinden kürk yapsa topukları örtmeyen, altı teke dersinden külah yapsa kulaklarını örtmeyen, kolu budu sıska, uzun baldırları ince, Kazan Bey'in dayısı, at ağızlı Aruz Koca"[264] diye tarif edilir.

Destanlarda kahramanların zırhları, kılıçları gibi elbiseleri de diğer insanlarınkine benzemez. Kahramanın elbiselerini anlatmada mübalağa yapmak için destan anlatımlarında bazen şaman ilahilerinde söylenen parçalar alınır. Manas'ın şalvarı da altmış teke derisinden yapılmıştır ve şaman ilahilerindeki elbiselerin tasvirine benzer. Şaman ilahilerinde, "*Doksan koyun derisinden kürkü, seksen koyun derisinden külahı çıkmayan Çarabas!*" ifadeleri geçer.[265] Kazak-Kırgız baksı efsunlarında "Seksen koyun derisinden don bile çıkmayan, altmış koyun dersinden külah bile çıkmayan." cümleleri vardır.[266] Bütün şaman ve baksı ilahilerinde bu gibi tavsifler çok kullanılır.

"*Doksan deriden kürk olsa topuğun örtmeyen, dokuz deriden şeb külah olsa tülüğün (saçın) örtmeyen, doksan koyun dovgalık, on koyun öyünlük yetmeyen, dokuz yaşar cüngü silküp atan, kaynağında göğde dutan, at başın yalamayub, bir gez yudan Afrasiyab oğlu Alp-Oruz Beg*" cümleleri, Topkapı Sarayındaki Oğuz Destanı'nda,

[263] Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1991, C. 1, s. 337.

[264] *D.K.* , s. 65.

[265] İnan*, Makaleler ve İncelemeler*, C. 1, s. 208.

[266] İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s. 143

Alp-Oruz Beg İçin Alkış kısmında geçer. Bu destanla Dede Korkut Kitabını karşılaştıran Bahaeddin Ögel, dokuz ve altı sayıları arasında kronolojik bir ayrılık olduğunu, eski Türklerde dokuz sayısı kutlu iken Türklerin İslamiyet'i kabul edişleriyle birlikte yedi ve altı sayılarının önem kazandığını belirtir.[267] Dokuz sayısının zamanla önemini kaybettiği açıktır. Ancak bunu İslamiyet'in kabulüne bağlamak konusunda temkinli olmak gerekir.

Altmış silahlı adam, altmış demir giyimli kâfir, altı yüz kara elbiseli kâfir, altı kanatlı gürz, altı bölük toz, Dede Korkut'ta geçen altı ve katlarını ihtiva eden diğer ifadelerdir.

c. Yedi Sayısı

Kuzey Türklerinin destanlarında kutlu sayı olması yönüyle dikkat çeken ve pek çok kültürde mitolojik bir yere sahip olan yedi sayısına Dede Korkut Kitabında da rastlanmaktadır.

Bamsı Beyrek, Bayburt Hisarındayken kendisini bulmaya gelen bezirgânlarla haberleşir ve yedi kız kardeşinin sağ olup olmadığını sorar. Bezirgân, yedi kız kardeşini yedi yol ayrımında ağlar gördüğünü söyler. Topkapı Sarayı'ndaki Oğuz Kağan Destanı'nın bir parçasında da "Yedi yollar ayırdın deve bilir." cümlesi geçmektedir.[268] Dede Korkut Kitabının ilk bölümünde Dede Korkut Oğuz beylerine

[267] Ögel, *Türk Mitolojisi*, C. 2, s. 47.

[268] Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C. 1, s. 337.

verdiği nasihatte "Ayrı ayrı yollar izini deve bilir. Yedi dere kokularını tilki bilir."[269] der. Yedi dere gibi yedi yol kavramı da mitoloji motifleridir.[270]

Beyrek ve Oğuz beyleri Bayburt Hisarına at sürerek savaşır ve yedi kâfir beyi kılıçtan geçirir.[271] Beyrek yedi kız kardeşini yedi yiğitle evlendirir.[272] Kan Turalı, Trabzon tekürünün üç canavarını öldürüp kızını istemek için yedi gün yedi gece yol gider. Kâfirler yedi fersahlık yere karşılamaya gelirler. Ona saygı gösterip yedi yıllık şarap içirip teküre götürürler. [273] Tekür, devenin ağzının yedi yerden bağlanmasını söyler.[274] Kan Turalı yedi gün yedi gece at koşturur.[275] Oğuz, Tepegöz'den yedi defa ürker. Tepegöz önünü kesip yedi kere getirir. [276] Basat'tan yardım isteyen ihtiyar kadın, Tepegöz'ün yedi kez Oğuz'u yerinden sürdüğünü söyler.[277] Basat, Tepegözle mücadelesinde Tepegöz'ün altın akçelerini yığdığı kümbetin içinde kalır. Şehadet getirmesi üzerine kümbette yedi yerden kapı açılır.[278] Beyrek'in ölüm haberini alan Kazan, odasına girer ve yedi gün divana çıkmaz.[279] Beyrek yedi kızın umududur.[280] Kazan Bey, oğlu Uruz'u alarak yedi günlük azıkla ava çıkar. Kazan Bey, Uruz'u

---

[269] *D.K.* , s. 29.

[270] Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C. 1, s. 337.

[271] *D.K.* , s. 101

[272] *D.K.* , s. 102.

[273] *D.K.* , s. 138.

[274] *D.K.* , s. 142.

[275] *D.K.* , s. 145.

[276] *D.K.* , S. 161.

[277] *D.K.* , s. 163.

[278] *D.K.* , s. 167.

[279] *D.K.* , s. 213.

[280] *D.K.* , s. 64.

bulmak için karısından yedi gün mühlet ister.[281] Oğuz yiğitlerinden Kara Güne, kara boğa dersinden beşiğinin kaplaması olan, öfkesi tutunca kara taşı kül eyleyen, kara bıyığını yedi yerde ensesinden döken bir yiğit olarak tarif edilir.[282] Salur zindandayken yer altında bindiği kız, yedi yaşındadır.[283] Salur Kazan'ın heybetinden sol gözünün yaşardığı ejderha yedi başlıdır. Uruz ve Salur Kazan'ın tutsaklıktan kurtuluşlarında yedi gün yedi gece düğün olur.[284] Yiğenek'in düşünde dayısı Emen'in kendisine soylamasında;

"*Yetiştiğinde yel yetişemezdi yedi vurgunum.*

Yedi bayırın kurduna benzerdi yiğitlerim

Yedi kimiyle kuruldu benim yayım.

Yedi defa vardım o kaleyi alamadım, geri döndüm"[285] cümleleri geçer. Orhan Şaik Gökyay'a göre buradaki yediler, y harfi üzerine kurulmuş aliterasyon sebebiyledir.[286]

Yedi sayısı, Dede Korkut Kitabının kale sayılarında da fark edilir. İkinci hikâyede, ilden çıkıp Aygır gözler suyunda at yüzdüren, elli yedi kalenin kilidini alan, kırk kılığa girip otuz yedi kale beyinin güzel kızlarını kandıran Eylik Koca oğlu

[281] *D.K.* , s. 115.

[282] *D.K.* , s. 64.

[283] Yer altında daha önce ölmüş insanları binek olarak kullanma, onların yemeklerini yeme gibi motifler Şamanizm izlerini taşımaktadır.

[284] *D.K.* , s. 205.

[285] Ergin, s. 163.

[286] Gökyay, s. 1027.

Alp Eren'den bahsedilir. Elli yedi kalenin kilidini alan Eylik Koca oğlu Dölek Evren yedinci ve on birinci hikâyelerde de geçer. Buradaki "elli yedi" ve "otuz yedi" sayılarının özelliği, yedi sayısıyla bitmesidir.[287]

Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkarması hikâyesinde "Kazan'ı küçücük ölüm tuttu, uyudu. Oğuz beyleri, yedi gün uyurdu, onun için küçücük ölüm derlerdi."[288] cümlesi, mitolojik unsurları içermesi bakımından önemlidir. Yedi gün uyuma motifi, eski Türk destanlarındaki efsanevi unsurlardandır. Altay-Yenisey Türklerinin destan ve masallarında bu motife sık rastlanır.[289] Uyku, Dede Korkut Kitabında Salur Kazan'ın tutsak olmasına neden olur. Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı hikâyesinde "O zaman Oğuz yiğitlerinin başına ne gelse uykudan gelirdi."[290] ifadesi geçmektedir. Buna mukabil Kuzey Türk destanlarında uyku, yiğitlerin çabucak büyümelerini ve güç kazanmalarını sağlar. Turalı boyunun Kara Kükül destanına göre Kara Kükül, on dört yaşına kadar uyur. Evlenir ve karısı ile yedi gün yedi gece yine uyur. Asıl destan, bu uzun uykulardan sonra başlar.[291]

Yukarıdaki tespitlere ek olarak yedi sayısının katları da "yedi yüz kâfir" ve "yedi bin kâfir" kullanımlarıyla Dede Korkut'ta yer alır.

---

[287] Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1991, C. 7, s. 115.

[288] *D.K.* , s. 194.

[289] İnan, *Makaleler ve İncelemeler,* C. 2, s. 245.

[290] *D.K.* , s. 145.

[291] Ögel, *Türk Mitolojisi*, C. 2, s. 586.

d. Dokuz Sayısı

Dede Korkut Kitabının ilk bölümünde, dört tip kadın arasında en kötüsünün, sabah kalktığında daha elini yüzünü yıkamadan dokuz bazlama yediği anlatılır.[292] Doksan tümen genç sohbet için toplanır. Dokuz yerde ağzı geniş toprak kaplar kurulur. Dokuz kara gözlü kâfir kızları güçlü Oğuz beylerine kadeh sunarlar.[293] Kazan, oğlunu tutsaklıktan kurtarmak için doksan tümen genç Oğuz'un arkasından gelmesini ister. Kazan oğlunu kurtarmaya gittiğinde, "Ak yıldırım olup şakıyayım. Dokuzunu bir yerine saydırayım." der. Kazan'a yardıma gelenler arasında Dokuz Koca başları Aruz da vardır.[294] Deli Dumrul doğduğunda babası dokuz erkek deve öldürmüş, annesi dokuz ay karnında taşımıştır.

Begil oğlu Emren hikâyesinde Gürcistan için "dokuz tümen Gürcistan" ifadesi kullanılır. Bu deyim ülkenin kalabalık olduğunun bir ifadesi olabilir.[295]

Kam Büre Oğlu Bamsı Beyrek hikâyesinde "Kuşun alaca kanını, kumaşın iyisini, kızın güzelini, dokuz türlü işlemeli altın çuhayı, hanlar hanı Bayındır'a beşte bir çıkardılar"[296] cümlesinde dokuzlama âdeti, görülmektedir.

Dokuz sayısı dışında dokuzun bir katı olan doksan sayısına da "okluğunda doksan ok" ifadesiyle iki hikâyede geçer.

---

[292] *D.K.* , s. 31

[293] *D.K.* , s. 104

[294] *D.K.* , s. 119.

[295] Gökyay, s. 1029.

[296] *D.K.* , s. 102.

Dokuz sayısı Türklerin eski dönemlerine ait en önemli mitolojik sayı iken, zamanla başka kültürlerin etkisiyle ilk zamanlardaki etkisini yitirmiştir. Dede Korkut Kitabında diğer sembolik sayılara nazaran dokuz sayısına daha az rastlanması bu düşünceyi desteklemektedir.

e. Kırk Sayısı

Kırk sayısı, Dede Korkut Kitabında sıkça geçmektedir. Eylik Koca Oğlu Alp Eren "kırk kılığa giren" olarak tarif edilir.[297] Kazan, oğlunu kurtarır. Kırk çadır diktirir. Kırk köle, kırk cariyeyi Uruz'un başı için azat eder.[298] Deli Dumrul çayın üzerinde yaptırmış olduğu köprüden geçenlerden otuz üç, geçmeyenlerden döverek kırk akçe alır.[299] Deli Dumrul kırk yiğit ile yiyip içip otururken birden Azrail çıkagelir. Kan Turalı kırk yiğidini alarak evlenmek için kız bakmaya gider. Tekür kızını Kan Turalı'ya vererek kırk yerde çadır kurdurur, kırk yerde kızıl ala gerdek diktirir.[300] Hak Teâlâ Begil oğlu Emen'e kırk erin kuvvetini verir. Bamsı Beyrek hikâyesinde Boğazca Fatma kırk oynaşlıdır.

Dede Korkut'ta kırk sayısına en fazla kırk yiğit ve kırk kız motiflerinde rastlanır. Dirse Han'ın, Boğaç'ın, Uruz'un, Beyrek'in, Kan Turalı'nın kırk yiğidi vardır.

---

[297] *D.K.* , s. 65.

[298] *D.K.* ,s. 122.

[299] *D.K.* , s. 124.

[300] *D.K.* , s. 145.

Dirse Han oğlu Boğaç'a beylik verir, taht verir. Oğlan tahta çıkınca babasının kırk yiğidini anmaz olur. Dirse Han'ın kırk yiğidi, oğlanı babasına çekiştirmeye karar verirler. Dirse Han ve oğlu ava çıkınca o kırk namert bir oyun oynarlar ve Dirse Han oğlunu iki omzunun arasından okla vurur. Dirse Han'ın Hatunu oğlunun ilk avı diye kırk ince belli kızı yanına alarak karşılamaya gider. Ancak göremeyince aramaya çıkarlar ve yaralı bulurlar. Yarasını iyileştirmek için kırk ince belli kız dağ çiçeği toparlar. Boğaç'ın yarası kırk günde iyileşir. Annesi Boğaç'a, kırk yiğidini de yanına alarak Dirse Han'ı o kırk namertten kurtarmasını söyler.[301]

Salur Kazan'ın evini yağmalarlar ve kırk yiğit ile oğlu Uruz'u, kırk ince belli kızla boyu uzun Burla Hatun'u esir ederler. Şöklü Melik'in adamı Kazan Beyin hatununun hangisi olduğunu sorduğunda kırk yerden birden ses gelir. Bunun üzerine kâfir, Uruz'un ak etinden kıyma yapılıp kırk bey kızına götürülmesini emreder.[302]

Hikâyede kırk ince belli kız için kırk bey kızı ifadesi de kullanılır. Bu ifade Bey Hatunlarının yanındaki kızların köle değil, seçkin insanlar olduğunu gösterir.[303]

Kam Büre oğlu Bamsı Beyrek'in de kırk yiğidi vardır. Kırk yiğitle Beyrek düğün gecesi çadırında uyurlarken Bayburt Hisarı beyi yedi yüz kâfirle birlikte çadıra baskın yapar. Beyrek'in vekili şehit olurken geriye kalan otuz dokuz yiğit ve Beyrek tutsak edilir. On altı yıl sonra Beyrek'e âşık olan beyin kızının yardımıyla hisardan kaçmayı başarır. Hisarın kapısında otuz dokuz yoldaşını emanet eder. Kırk kâfir ardına düşer. Beyrek daha sonra Oğuz beyleriyle hisara giderek otuz dokuz

[301] *D.K.* , s. 38-47.

[302] *D.K.* , s. 50-59.

[303] İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, C. 1, s. 240.

yiğidini kurtarır. Kırk yerde çadır dikilir. Otuz dokuz kız ok atar, otuz dokuz yiğit okun ardına gider. Kırk gün kırk gece ziyafet verip düğün yaparlar.[304]

Abdülkadir İnan, bu hikâyedeki otuz dokuz yiğitten örnek vererek bazı rivayetlerde alp-kahramanın kendisiyle sayının kırk olduğunu söyler.[305] Ancak hikâyenin başında şehid olan Beyrek'in vekili unutulmamalıdır. Onunla birlikte Beyrek'in kırk yiğidi tamamlanmış olur.

f. Kırk Yiğit, Kırk Kız Motifi

Türk Destan ve masallarında en sık rastlanan motiflerden biri de kırk yiğit ve kırk kız motifidir. Bu motifin kökeni çok eski çağlara dayanır. Karşılaştırmalı etnoloji araştırmalarına göre kırklar kurumunun küçük ve büyük derebeylikleri ellerinde bulunduran Alplerin çevrelerinde geliştiği anlaşılır. Daha az gelişmiş kültür çağlarının özelliklerini aksettiren Altay-Yenisey Türklerinin destan ve masallarında Alplerin çoğu yalnız başına gezer. Kuzey Türk masallarındaki yiğitler günlük hayattan uzak, mitoloji dünyası içinde yalnız gezen kahramanlardır.[306]

Büyük göçebe boyların başındaki Alpler çağını yansıtan destan ve masallarda ise kahramanların yanında kırk yiğit, hatun ve kızlarının yanında da kırk kız vardır. Türk destanlarında Alplerin yanında bulunan bu yiğitler uşak veya köle

[304] *D.K.* , s. 81-103.

[305] İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, C. 1, s.239.

[306] Ögel, *Türk Mitolojisi*, C. 2, s. 12.

değillerdir.[307] Dede Korkut'ta Alp Kanturalı, kırk yiğidi için; "Hey kırk eşim, kırk yoldaşım. Kırkınıza kurban olsun benim başım!" der.[308] Beyrek, hisarın kapısında; "Otuz dokuz yiğidim emanettir, bre kâfir! Birini eksik bulursam yerine on öldürürüm, onunu eksik bulursam yerine yüz öldürürüm, bre kâfir!" der.[309]

Kırk yiğit gibi kırk kız kavramı da destanlarda yer alır. Kırgız isminin "kırk kız"dan geldiği söylenir.[310] Sağın Han adında bir Kazak hükümdarının kızı bir sabah erkenden kırk cariyesi ile beraber gezmeğe çıkar. Henüz güneş doğmamıştır. Bir ırmağın kenarına gelirler. Irmağın üzerine semanın nur sütunu indiği için su, gümüş gibi parlaktır. Kızlar, suyun güzelliğine vurularak parmaklarını ırmağa daldırırlar. Bu temas neticesinde hepsi gebe kalır. Hükümdar bunların hepsini bir dağa sürer. Orada bu kırk kızın nesilleri çoğalarak Kırgız kavmini oluştururlar.[311]

Kırklar, destanlarda olduğu gibi tarihte de çeşitli Türk hanlıklarında askeri bir terim olarak kullanılmıştır. Kırk yiğidin bazı destanlarda kölelerden seçildiğine de rastlanmaktadır. Türk hanlarının mensubu bulunduğu boyun baskısından kurtulmak için savaşlarda esir aldığı yiğitlerden muhafız ve aynı zamanda savaşçı bir müfreze kurduğu bilinir. Kazak Hanlarından II. Abılay (1711-1781) Kazak beylerinin baskılarından kurtulmak için muhafızlarını çeşitli boylardan ve bilhassa Altaylılardan devşirmiştir. Hindistan hükümdarlarından Delhi Sultanı İltutmuş'un da (1210-1236) kırklar adında azatlı emirleri vardır. Meşhur emirlerden Balaban bu kırklardan

[307] İnan, *Makaleler ve İncelemeler,* C. 1, s. 238.

[308] *D.K.* , s. 138, 144.

[309] *D.K.* , s. 87.

[310] H. Avni Yüksel, "Türk Folklorunda Kırk Sayısı", *Milli Kültür*, Şubat 1982, C. 3, S. 9, s. 45.

[311] Ziya Gökalp, *Türk Töresi*, Akın Yayınları, İstanbul, 1972, s. 102.

biridir. Kırklar kurumu Oğuzlarda olduğu gibi Kıpçaklarda da 13. Yüzyıla kadar devam etmiştir.[312]

g. Erlik Yaşı

Türk kültüründe ve edebiyatında incelenen sayıların dışında on beş sayısı da erlik yaşı olarak dikkat çeker. Dirse Han'ın oğlu on beş yaşına girer. Bayındır Han'ın boğasını öldürür ve bu yiğitliği üzerine Dede Korkut ona Boğaç adını verir. Bay Büre'nin oğlu on beş yaşındayken baş kesip kan döker. Gösterdiği kahramanlık sonucunda Dede Korkut ona Bamsı Beyrek adını verir. Yiğerek on beş yaşına girer, yiğit olur ve babasını tutsaklıktan kurtarır.

1.3 Atasözlerinde ve Deyimlerde Sayılar

Atasözleri, milletlerin bilgi, tecrübe ve uzun gözlemleri sonucunda oluşan halka mal olmuş öğüt verici nitelikteki dilin en eski sözlü ve yazılı ürünleridir. Deyimler, genellikle gerçek anlamları dışında ilgi çekici anlamlar taşıyan kalıplaşmış söz öbekleridir. Atasözü ve deyimler bir milletin hayata bakışının, değer yargılarının, geleneklerinin, inançlarının söze dönüşmüş biçimleridir. Bir milletin başından geçen tarihi, sosyal, ekonomik gelişmelerden dini inanışlarına kadar pek çok gelişmenin

[312] İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, C. 2, s. 243. ; Ali Fuat Bilkan, "Delhi Türk Sultanlarından Balaban Han", *www.hbektas.gazi.edu.tr/dergi_dosyalar/22-109-112.pdf*. E.T: 30.01.2011.

izlerini atasözlerinde bulmak mümkündür. Bu bakımdan Türk halk inanışlarında sayıların incelenmesinde atasözü ve deyimlerin tetkik edilmesi önemlidir.

Türk destanlarında ve halk hikâyelerinde olduğu gibi atasözlerinde ve deyimlerde de belli sayılar dikkat çekmektedir.

a. Üç Sayısı

Üç sayısı Türk halk inanışlarında önemli bir yere sahiptir. Atasözlerinde ve deyimlerde de yer bulmuştur.

İşi üç nalla bir ata kalmak. Üç aşağı beş yukarı. Üç aşağı beş yukarı dolaşmak. Üç buçuk atmak. Üç günlük ömür. Üç maymunu oynamak. Üçe beşe bakmamak. Üçkâğıda bağlamak. Bir sıçrarsın çekirge, iki sıçrarsın çekirge, üçüncüde avucuma düşersin çekirge. Er oyunu üçe kadar. Misafirlik üç gündür. Üç göç bir yangın yerini tutar. Üçlenmemiş eken, olmamış biçer. Allah'ın hakkı üçtür.

Yukarıdaki atasözlerinde dikkat çeken husus, bir işin başarıya ulaşmasında veya ortaya çıkmasında üç sayısının kritik bir sayı oluşudur.

b. Dört Sayısı

Âşık âlemi kör, dört yanını duvar sanır. Dört göz bir evlat için. Okka her yerde dört yüz dirhem. Olan dört bağlar, olmayan dert bağlar. (Bir işe) dört elle sarılmak. (Birinin) etrafında dört dönmek. Bohçanın dört ucunu bir araya

getirememek. Dört ayaküstüne düşmek. Kedi gibi dört ayak üstüne düşmek. Dört bir taraf. Dört duvar arasında kalmak. Dört gözle beklemek. Gözünü dört açmak. Dört üstü, murat üstü. Dört yanı deniz kesilmek. Dört köşe olmak. Dörtnala kalkmak. Dünyanın dört bucağı. İki kere iki dört eder. Yedi iklim dört köşe.

Türkler eski dönemlerde dünyayı dikdörtgen veya kare olarak düşünmüşlerdir.[313] Dört köşe veya dört bucak kavramı dünyanın dört köşe olduğu inancının bir sonucudur.

c. Beş Sayısı

Beş tavuğa bir horoz yeter. Deve büyüktür ama beşini bir eşek yeder. Kork aprilin beşinden, öküzü ayırır eşinden. Beş parmak bir olmaz. Beş parmağın hangisini kessen acımaz?

Beş para almamak. Beş para etmez. Beş paralık olmak. Beş parasız kalmak. Beşlik simit gibi kurulmak. Bire beş katmak. Ciğeri beş para etmemek. Şeşi beş görmek. Üçe beşe bakmamak. Üç aşağı beş yukarı.

[313] Yaşar Çoruhlu, "Türk Kozmolojisinde Yer Alan Bazı Unsurların Türk Halılarındaki İzleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Şubat 1996, S. 100, s. 228.

d. Altı Sayısı

Altı aylık seyisle kırk yıllık fışkı karıştırılmaz. İyi iş altı ayda çıkar. Temiz iş altı ayda çıkar. Altı olur, yedi olur, hep Allah'ın dediği olur. Altı karış beberuhi. Altıdan yemek. (Birini) altı okka etmek.

e. Yedi Sayısı

At yedi günde, it yediği günde belli olur. Bir kötünün yedi mahalleye zararı dokunur. Bir insan yedisinde ne ise, yetmişinde de odur. Yedi adım yolun, bir yudum suyun hakkı vardır. Yedi düvelle barışık. Yedi düvele meydan okumak, Yedi iklim, dört bucak. Yedi kat yerin dibine geçmek. Yedi kubbeli hamam kurmak.

Yedi ile tespit edilen yukarıdaki deyim ve atasözlerinin Türk inanışlarında yedinin taşıdığı anlamlarla yakın ilişkisi vardır. Dünyanın yedi bölgeye ayrılmasıyla ilgili olarak yedi iklim kavramı, tarihsel bir öneme sahiptir.

Yedi kat yerin dibi, gök ve yer katlarıyla ilgili inanışın ifadesidir. Yedi sayısı pek çok kültürde kritik dönemlerin sayısıdır. Bundan dolayı Türk atasözleri içinde çok sık kullanılan, insanın yedisinde ne ise yetmişinde de aynı karakteri taşıdığını ifade eden atasözü karakter oluşumunda yedi sayısının kritik bir yaş olduğunun göstergesidir.

f. Sekiz ve Dokuz Sayıları

Sokma akıl sekiz adım gider. Allah dokuzda verdiğini sekizde almaz. Aça dokuz yorgan örtmüşler yine uyuyamamış. Dokuz yorgan eskitmek. Donsuzun gönlünden dokuz top bez geçer. Güzellik ondur, dokuzu dondur. Bir baba dokuz evladını besler, dokuz evlat bir babayı beslemez. Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar. Adı çıkmış dokuza, inmez sekize. Dokuz at bir kazığa bağlanmaz. Boğaz dokuz boğumludur. Erkekliğin onda dokuzu kaçmaktır. Mart dokuzunda çıra yak, bağ buda. Dokuz ayın çarşambası bir araya gelmek. Dokuz doğurmak. Dokuz körün bir değneği.

Dokuz sayısı Türk kültüründe eski dönemlerde sembolik bir değere sahip olmuştur. Gerçek sayısal değerinden öte yuvarlak bir değer belirtmek için tercih edilmiştir. Dokuz ayın çarşambası, dokuz köyden kovulmak gibi ifadeler yukarıda verilen atasözleri bu durumu destekler niteliktedir.

g. On Sayısı

Misafir on kısmetle gelir, birini yer dokuzunu bırakır. Her zaman eşek ölmez, on köfte on paraya olmaz. Kasımdan on gün evvel ek, on gün sonra ekme. Bir dönüm güzlük, on dönüm yazlığa bedeldir. Bir söyle, on dinle. On para, on aslanın ağzında. On paraya, on takla atmak. On parmağı boğazında olmak. On parmağında on hüner olmak. On parmağında on kara.

h. Kırk Sayısı

Tespiti yapılan sayılar içerisinde, kırk sayısının diğerlerine oranla atasözü ve deyimlerde daha fazla yer bulduğu görülmektedir. Bu durum Türk halk inanışlarında kırk sayısının sembolik ve mistik bir yere sahip olduğu kanaatini de güçlendirmektedir.

Sarımsağı gelin etmişler, kırk gün kokusu çıkmamış. Altı aylık seyisle, kırk yıllık fışkı karıştırılmaz. Ayının kırk türküsü var kırkıda ahlat üstüne. Bir acı kahvenin kırk yıl hatırı vardır. Kırk yıl kıran olmuş, eceli gelen ölmüş. Bir deli bir kuyuya taş atar, kırk akıllı çıkaramazmış. Biz kırk kişiyiz, birbirimizi biliriz. Çiftçinin karnını yarmışlar, kırk tane gelecek yıl çıkmış. Rençber kırk yılda, tüccar kırk günde. Güzele kırk günde doyulur, iyi huyluya kırk yılda doyulmaz. Kırk hırsız bir çıplağı soyamamış. Bir ayaküstünde kırk yalanın belini bükmek. Kılı kırk yarmak. Kırdığı ceviz kırkı aşmak. Kırk dereden su getirmek. Kırk evin kedisi. Kırk gün günahkâr, bir gün tövbekâr. Kırk gün taban eti, bir gün av eti. Kırk kapının ipini çekmek. Kırk tarakta bezi olmak.

Yukarıdaki atasözü ve deyimlerden anlaşıldığı gibi kırk sayısının, sayısal değerinin dışında, çokluk bildiren yuvarlak ve kapsamlı bir nitelik kazandığı görülür.

"Bir adama kırk gün (deli dersen deli, akıllı dersen akıllı) ne dersen o olur" atasözünde kırk sayısının tekrarının sırlı bir mahiyet kazandığı görülür. İnsan psikolojisinde ve bazı şeylerin insan doğasında alışkanlık halini almasında kırk defa yapılan tekrarın önemi tasavvuftan halk uygulamalarına kadar Türk adet ve geleneklerinde önemli bir yere sahiptir.

"Kırklara karışmak" deyimi tamamıyla Türk tasavvuf geleneğindeki "kırklar" kavramıyla ilgilidir.

"Kırk basmak", "kırkı çıkmak", "kırkı (kırkları) karışmak" deyimleri ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak incelenecek olan Türk halk inanışlarındaki doğum adetleriyle alakalıdır.

Kırkından sonra at olup, kuyruk mu sallayacak. Kırkından sonra azanı teneşir paklar. Kırkından sonra azmak. Kırkından sonra saz çalmak. Kırkından sonra saza başlayan kıyamette çalar. Kırk yıllık Yani, olur mu Kani. Bu atasözleri ve deyimlerde kırk sayısı, olgunluk ve tamamlanış yaşı olarak göze çarpar. Kırkından sonra insanların karakterlerinin tamamlanması sebebiyle değişime dirençli oldukları ve kemale erdikleri için yaşlarının gereğine göre hareket etmesi gerektiği vurgulanır.

ı. Bin Sayısı

Aklınla bin yaşa. Anasından doğduğuna bin pişman. Bana dokunmayan yılan bin yaşasın. Bin bilsen de bir bilene danış. Bin can ile. Bin derde deva. Bin dereden su getirmek. Bin dost az, bir düşman çok. Bin işçi, bin başçı. Bin kalıba girmek. Bin pişman olmak. Bin tarakta bezi olmak. Bin tasa bir borç ödemez. Bin bir ayak bir ayaküstüne. Bini bir para. Binin yarısı beş yüz (o da bizde yok). Bir ağızdan çıkan bin ağza yayılır. Bir ayaküstünde bin yalan söylemek. Bir dirhem et, bin ayıp örter. Bir dokun bin ah işit. Bin nasihatten bir musibet yeğdir. Bir fit bin büyü yerini tutar. Bir kızı bin kişi ister bir kişi alır. Bin ölçüp bir biçmeli. Bir selam bin hatır yapar. (bir şey) Bini aşmak. Bir tat bin feryat. Bir yiyip bin şükretmek. Bire bin katmak.

Biri bilmeyen bini hiç bilmez. Borç bini aşmak. Burnundan düşen bin parça olmak. Yüzünden düşen bin parça olmak. Denizdeki balığın bini bir paraya. Deve bir akçeye, deve bin akçeye. Doğduğuna bin pişman. Dünya bir, işi bin. Ev sahibinin bir evi, kiracının bin evi var. Fare deliği bin altın. Sıçan deliği bin akçe. Garibe bir selam bin altın eder. Koyunu yüze yetir, el onu bine yetirir. Ustanın çekici, bin altın. Yiğit bin yaşar, fırsat bir düşer.

Yukarıdaki atasözlerinden de anlaşılacağı gibi bin sayısı gerçek sayısal değerinin çok uzağında sembolik ve kapsayıcı bir değerdedir. On'lu sistemde bin sayısı her şeyi kuşatan sayıdır. Çin'de doğum gününde birisine bin bahar dilemek tam olarak bizdeki "nice mutlu yıllar"a karşılık gelir.[314]

2. TÜRKLERDE SAYILARLA İLGİLİ İNANIŞLARIN ARKA PLANI

Toplumlar yaşamlarına derinlemesine etki eden adet, inanç ve geleneklerini yeni bir dini kabul ettiklerinde veya bir kültürün etkisinde kaldıklarında da başka formlara büründürerek devam ettirirler. Dünyanın hangi coğrafyasında ve tarihin hangi çağında olursa olsun, tamamen arı ve toprağının ürünü bir dinsel olgu bulma şansı yoktur. Dinler tarihinin hiçbir bölümünde yerinde bitmiş, katıksız olaylarla karşılaşamayız. Çünkü tarih her yerden geçmiş ve geçerken de dinsel tasarımları, mitolojik olguları, törenleri ve esrime tekniklerini değiştirmiş, kaynaştırmış, zenginleştirmiş, yoksullaştırmıştır. Hiçbir din bütünüyle yeni değildir. Olup biten

[314] Schimmel, *Sayıların Gizemi*, s. 296.

daha çok anısı yitmiş çağlardan gelen bir dinsel geleneğin yeniden yoğrulup yenilenmesi, değerlendirilmesi, öğelerinin yeni ilkelere göre bütünleştirilmesidir. [315]

Kutsalın diyalektiği her tür dinsel tutumun kendiliğinden dönüşebilmesine olanak verdiği için Türk halk inanışlarını incelerken tarihsel süreçte Türklerin yaşadığı coğrafyada temas ettikleri inanışları ve inanç sistemlerini incelemekte fayda vardır. Bu bağlamda Şamanî gelenekte dikkat çeken sayıları ve kullanım alanlarını tespit etmek isabetli olacaktır.

2.1. Şamanizm

Türklerde ayin ve törenleri yürütüp ruhlarla teması olduğuna inanılan kimselere kam denir. Kam Tunguzca Şaman kelimesinin karşılığıdır. Şaman kelimesine dayanarak Türklerin eski dinini Şamanizm olarak nitelendirenler olmuştur, ancak bu bir yanılgıdır.[316] Hikmet Tanyu, bu adlandırmanın yanlışlığını ortaya koyarak[317] Türklerin dinin Şamanlık değil, "Tek Tanrı" dini olduğunu belirtir.[318] Mircea Eliade'ye göre Şamanizm, Orta ve Kuzey Asya'nın dinsel yaşamına egemen olsa da bu geniş bölgenin dini değildir. Bazı kimseleri Türklerin

[315] Mircea Eliade, *Şamanizm*, Çev. İsmet Birkan, İmge Kitabevi, 1. Baskı, Ankara, 1999, s. 30.

[316] Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 2002, s. 93.

[317] Bkz. Hikmet Tanyu, *Türklerin Dini Tarihçesi*, Burak Yayınları, İstanbul, 1998, s. 16,27.

[318] Hikmet Tanyu, *İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*, Ankara Ü. Basımevi, Ankara, 1980, s. 6.

dinlerini Şamanizm saymağa götüren şey, kafa karışıklığıdır.[319] Türkler, bir büyük Tanrı tanır ve ona taparlar.[320] Eliade Şamanlığı, gizemciliği ve büyücülüğü içinde taşıyan arkaik bir *esrime* (vecd, extase) *tekniği* olarak tanımlar.[321] Bu bağlamda Şamanizm, arkaik bir dini-sihri-mistik olaydır.[322]

Bu tez çalışmasında Şamanizm ifadesiyle Türklerin eski dini değil, daha çok dinsel öğelere nüfuz etmiş, animizm ve natürizm kaynaklarından oluşan zemin üzerine tutunarak Türk halk inanışlarında varlığını uzun dönemler ciddi ölçüde hissettiren bir esrime ve sihirsel deneyim kastedilmektedir.

Türk kültüründe sayılarla ilgili inanışların arka planında yeni karşılaşılan inanç sistemlerinin yanında Şamanî gelenek, rivayetler ve uygulamaların da etkisi söz konusudur.

2.2. Yaratılışa Dair Efsanelerde Sayılar

W. Radlof'un tespit ettiği Altaylılara ait yaratılışa dair efsanede yer ve gök yaratılmadan önce her şey sudan ibarettir. O zaman, Tanrıların en yükseği bütün varlıkların başlangıcı Kayra Kan ve onun yarattığı "Kişi" vardır. Kişi, gizlice yer

[319] Eliade, *Şamanizm*, s. 25.

[320] Eliade, *Şamanizm*, s. 27.

[321] Eliade, *Şamanizm*, s. 16, 23.

[322] Harun Güngör," Eski Türk Dini", *Yaşayan Dünya Dinleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 536.

yaratmak isteyince Tanrı kızar ve ona "Erlik" adını vererek ışık diyarından kovar.[323] Tanrı dalsız budaksız bir ağacın bittiğini görür. Bunun üzerine "Dalları olmayan ağaca bakmak hoş değil, buna dokuz dal bitsin." der. Ağaçta dokuz dal biter. Tanrı devamla "Dokuz dalın kökünden dokuz kişi türesin ve bunlardan dokuz ulus olsun." der. Destanın devamında Erlik Tanrı'nın yarattığı ulusunu ve onların nasıl beslendiğini görmek ister. İnsanların bir ağacın meyvesiyle beslendiklerini, ancak ağacın bir tarafındaki meyveleri yediklerini, diğer tarafına dokunmadıklarını görür. Bunun sebebini sorar. İnsanlar "Tanrı bize bu dört dalın meyvesini yemeği yasak etti. Güneşin doğduğu yanda bulunan beş dalın meyvesinden yememizi buyurdu. Beş dalın meyvesi bizim aşımız oldu." diye cevap verirler. Bunun üzerine Erlik, Törüngey ve karısı Eje'yi kandırarak yasak edilen dört dalın meyvesinden yemelerine sebep olur. Bunun üzerine Tanrı kızar ve Törüngey'e "Beni dinlemiş olsaydınız benim gibi olurdun. Şimdi senin dokuz oğul, dokuz kızın olsun. Bundan sonra ben kişi yaratmayacağım. Kişileri sen doğuracaksın." der.[324]

Bu efsanede dokuz sayısı önemli bir yere sahiptir.

Verbitski tarafından tespit edilen yaratılış efsanesine göre Tanrı Ülgen "Yer yaratılsın." der, yer yaratılır. "Gökler yaratılsın." der gökler yaratılır. Böylece bütün dünyayı yaratır ve üç büyük balık var ederek onların üzerine yeri koyar. Dünyanın yaratılışı altı gün sürer[325] ve yedinci gün Ülgen yatıp uyur. Sekizinci gün kalkar.

---

[323] Wilhelm Radlof, *Sibirya'dan (Seçmeler)*, Çev. Ahmet Temir, Milli Eğitim Basımevi, 1. Baskı, İstanbul, 1976, s. 216.

[324] İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s. 14-16.

[325] Dünyanın altı günde yaratılmasıyla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim ve Eski Ahit'teki bilgilerle benzerlik göstermesi dikkat çekicidir.

Bir gün Ülgen, denize bakarken su üzerinde yüzen bir toprak parçası görür. "Nedir bu cansız nesne? Kişi olsun." der ve derhal toprak, kişi olur. Ülgen buna Erlik adını verir. Erlik Ülgen'e düşman olunca Ülgen, Mangdaşire'yi ve dünyada yedi kişiyi yaratır. Daha sonra Maytere'yi yaratarak "Sen insanları idare et." der.[326]

Türklerin ilk atasının yaratılışına dair Mısırlı Türk tarihçisi Ebubekir b. Abdullah b. Aybek ed-Devadari'nin naklettiği efsane ise şöyledir: İlk çağda yağmurun oluşturduğu Karadağcı adında bir dağdaki mağaraya çamur sürükleyip getirerek insan kalıbına benzeyen yarıklara döker. Su ve toprak bir müddet bu yarıklarda kalır. Güneş, su ve toprak döküntülerini kızdırarak pişirir. Mağara kadının karnı görevini görür. Su, toprak ve güneşin ısısı unsurlarından oluşan bu yığın üzerinde dokuz ay rüzgâr eser. Böylece dört unsur birleşmiş olur. Dokuz ay sonra buradan insan oluşur. Bu insana Türk dilinde "Ay Atam" denilir ki "ay baba" demektir. Bu kişi sağlam havalı ve tatlı sulu yere iner. Kuvvet ve neşesi günden güne artar ve orada kırk yıl kalır. Sonra seller bir daha akar ve aynı şekilde bir kişi daha yaratılır. Bu yaratılan kişi dişidir ve adı "ay yüzlü" anlamına gelen "Ay-va" dır. Ay Atam ve Ay-va evlenirler ve yarısı erkek yarısı dişi kırk çocuk dünyaya gelir.[327]

Bu efsanede dokuz ve kırk sayısı öne çıkmaktadır.

(Karşılaştırmalar için Bkz. Kaf, 50/38, Yaratılış, 2: 2-3.)

[326] İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s. 19-21.

[327] Bu efsane Ulu Han Ata Bitikçi adlı Türkçe bir kitabın hicri 211 senesinde Cebril b. Bahteşyu adlı tabip tarafından Farsçaya tercüme edilmiş nüshasından alınmış. İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s. 21.

2.3. Tufan'a Dair Efsanede Sayılar

Yeryüzü bugün ikinci devresini yaşamaktadır. Bu ikinci devre, Altaylılara göre tufandan (Yayık) sonra başlamıştır. A. V. Anohin'in tespit ettiği efsaneye göre tufan olacağını ilk demir boynuzlu, gök tüylü bir teke haber verir. Gök teke yeryüzünü yedi gün dolaşır ve bağırır. Yedi gün zelzele olur. Yedi gün dağlar ateş püskürür. Yedi gün yağmur yağar. Yedi gün fırtına olur ve dolu yağar. Yedi gün kar yağar. Bundan sonra müthiş soğuk olur. Yedi aziz kardeş vardır. Bunlar tufan olacağını bilirler. Bu kardeşlerden biri Erlik diğeri Ülgen'dir. Yedi kardeş gemi yaparak her cins hayvandan bu gemiye birer çift alırlar.[328]

2.4. Kıyamete Dair Efsanede Sayılar

Altaylı Şamanistler bir gün bu dünyanın sonunun geleceğine inanırlar ve Kalgançı Çak derler. Kıyamet gününü tasvir eden rivayetlerden Televüt rivayetinde o gün, yerin altı üstüne gelir, deniz dalgalanıp dibi görünür.[329] Deniz dibinde dokuz büyük ve kara taş parçalanır. Bu taşın her birinden birer demir bahadır peyda olur. Kudretli demir bahadırlar demir atlara binerler. Atların ön ayakları hizasında dokuz demir kılıç parlar. Arka ayakları hizasında dokuzar demir mızrak parıldar. Koşarken ağaçlara dokununca bütün ağaçlar yere yıkılır. Canlı varlıklara dokununca hepsi mahvolur, yuvarlanır. Sonra Erlik'in Karaş Bahadır ve Kerey Bahadır adlı iki

[328] A. V. Anohin, "Yerin ve İnsanın Yaratılışı Hakkında Efsaneler", Çev. Abdülkadir İnan, *Ülkü*, C. 15, S. 88, s. 321.

[329] İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s. 25.

kahramanı yerden yükselir.[330] Buradaki dokuz motifi kötü ruh olan Erlik'in dokuz yardımcısı, bahadır da Erlik'in dokuz oğlu arasındaki Kerey ve Karaş olarak düşünülmektedir.[331]

2.5. Şamanizm'de Kâinat Tasavvuru

Eski dönemde Türklerde gök ve yer-sular olmak üzere iki katlı bir kâinat anlayışı varken, belli bir dönemden itibaren bu katlara yer altı katları da eklenerek üç tabakalı bir kâinat anlayışına geçildiği görülür. Yer altı kötülükler ülkesi ve cehennem olarak düşünüldüğünde kâinat anlayışındaki bu değişim Türklerdeki dini kavramların gelişmesi olarak değerlendirilebilir.[332]

Sibirya'da yedi kat gök tasavvuru yaygındır ancak dokuz, on altı, on yedi hatta otuz üç kat gök kavramlarına da sık rastlanır.[333] Radlof'un tespitine göre, Altaylılarda yer altı âlemi yedi veya dokuz kat, gök âlemi on yedi kattır.[334] On yedinci katta kâinatın kaderini tayin eden Tengere Kayra Kan oturur. On altıncı katta altın bir dağ üzerinde altın bir tahtta oturan Bay Ülgen vardır. Dokuzuncu katta Kızagan Tengere, yedinci katta Mergen Tengere ve gökleri aydınlatan Güneş, altıncı

[330] Radlof, *Sibirya'dan*, s. 229.

[331] Saadet Çağatay, "Altay Türklerinde Kıyamet Anlayışı", *1. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Ankara, 1976, C. 4, s. 80.

[332] Güngör, s. 534.

[333] Eliade, *Şamanizm*, s. 308.

[334] Radlof, *Sibirya'dan*, s. 215.

katta Ay, beşinci katta Kuday Yayuçi ve üçüncü katta Yedi Kuday (Yedi Tanrı) oturur.[335]

Ziya Gökalp Türk Töresi kitabında Altay Türklerinde önceki dönemlerde göğün katlarında dokuz, yer-sularda da sekiz sayısına rastlanırken zamanla her ikisinin toplamı olan on yedi sayısına ulaşıldığını ve göğün on yedi kat, yersuların da on yedi handan ibaret olarak algılandığını iddia eder.[336]

Eliade'nin belirttiğine göre Anohin Altaylarda, Bay Ülgen'in en yüksek gök katı olan yedinci gökte oturduğu inancına rastlamıştır.[337]

Gök katları konusundaki inanışın zamanla farklılık gösterdiği ancak bu farklılığa rağmen yedi ve dokuz sayılarının varlığını hissettirdiği aşikârdır.

Türklerde eski dönemlerde dokuz sayısının kutlu kabul edilmesi göğün dokuz kat olduğu inancıyla ilişkilidir. Eski Türk kağanlarının tahta çıkma töreninde de dokuz sayısına rastlanır. Tahta çıkma töreninde Kağan bir keçe üzerine oturtulup yukarı kaldırıldıktan sonra dokuz kez doğudan batıya doğru çevrilirdi.[338] Her çevrilişte halk eğilerek hakanı selamlardı. Kağanların otağlarının önüne dokuz tane tuğ dikilirdi.[339]

---

[335] Radlof, *Sibirya'dan*, s. 218, 219.

[336] Ziya Gökalp, *Türk Töresi*, Akın Yayınları, İstanbul 1972, s. 61.

[337] Eliade, *Şamanizm*, s. 308.

[338] H. Avni Yüksel, "Türk Folklorunda Dokuz Sayısı", *Milli Kültür*, Kasım 1981, C. 3, S. 6, s. 33.

[339] Bkz. Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, s. 163, 693.

Türklerde Kağanın kut sahibi olduğu düşünüldüğünde bu uygulamadaki dokuz sayısı göğün dokuz kat olarak algılandığı inanışını güçlendirmektedir.

2.6. Şamanizm'de Tanrılar ve Ruhlar

Şamanist Altaylıların inanışına göre ruhlar yer altında, yer üzerinde ve gökte olmak üzere üç dairede yaşarlar. Yer altı ruhlarına Körmös, yer ruhlarına Yer-su, gök ruhlarına da Kuday denir.[340]

Şaman metinlerine göre Ülgen, onun oğulları ve kızları semavi ruhlar grubuna girer. Altay Şamanlarının dualarından ve ilahilerinden anlaşıldığına göre en büyük Tanrı, bütün kâinatın yaratıcısı Ülgen'dir. Altaylılar, Ülgen'e yedi göbek babalarının tazim ettiğini, yer yaratılalı ona başvurduklarını (secde ettiklerini) taptıklarını söylerler.

Yetti atamnıng kötergeni

Yer büterde yayagan

Başurganım Bay Ülgen. [341]

Ülgen'in yedi (bazı kaynaklarda dokuz[342]) oğlu, dokuz kızı vardır. Oğullarından her birinin kendine ait adı varken kızlar özel ad taşımaz ve hepsine

[340] A. V. Anohin, "Altay Şamanlığına Ait Maddeler 1", Çev. Abdülkadir İnan, *Ülkü,* C. 15, S. 85, s. 54.

[341] İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm,* s. 32, 33.

birden "Ak Kızlar" veya "Kıyanlar" denir. Ayin sırasında bazı şamanlara bu kızlar telkinde bulunurlar. Ak Kızları temsilen kukla biçiminde putlar yapılıp Şaman cübbesinin beli üzerine sıralanır.[343] Ülgen'e giden yolda yedi başka bir rivayete göre dokuz engel vardır.

Ruhların iyileri olduğu gibi kötüleri de vardır. Altaylılara göre kötü ruhların merkezinde Erlik vardır. Erlik aşağı dünyanın beşinci veya dokuzuncu katında oturur.[344] Erlik'in karargahı dokuz ırmağın Doymadım Irmağına döküldüğü yerdedir. Erlik insanlara her türlü kötülüğü yapar. İnsanlara ve hayvanlara hastalıklar göndererek kendisine sunulmak üzere kurbanlar ister. İstediği verilmezse musallat olduğu aileye ölüm ve felaket ruhlarını gönderir. Erlik sevilmemesine rağmen gazabından korkulduğu için hoşnut edilmeye çalışılır. Erlik'in yedi, bir rivayete göre de dokuz oğlu vardır. Her birinin özel adı vardır. Bir rivayete göre Erlik'in dokuz diğer rivayete göre "Sekiz Gözlü Kiştey Ana" ve "Erke Solton" adında iki kızı vardır.[345]

Gök Tanrı'nın yedi veya dokuz oğlu (ya da uşağı) inancına Orta ve Kuzey Asya'da, Türk Tatar topluluklarında sık rastlanır. Vogullar Tanrı'nın yedi oğlunu tanırlar, Vasyugan-Ostyaklar yedi göğe dağılmış yedi tanrıdan söz ederler. Yedi kişilik bir tanrı öbeğine Yakutlarda da rastlanır. Buna karşılık Moğol mitolojisinde Tanrı'nın dokuz oğlundan ya da hizmetçisinden söz edilir. Buryatlar bölgeden

---

[342] Yusuf Ziya Yörükan, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri- Şamanizm*, Yol Yayınları, Ankara, 2005, s. 56.

[343] Anohin, "Altay Şamanlığa Ait Maddeler", C.15, S. 87, s. 244.

[344] Radlof, *Sibirya'dan*, s. 224.

[345] Anohin, "Altay Şamanlığa Ait Maddeler", s. 241.

bölgeye değişiklik göstermekle birlikte Tanrı'nın dokuz oğlunun adlarını bile bilirler. Dokuz sayısı Volga Çuvaşlarının ritüellerinde de mevcuttur.[346]

Eliade, Orta Asya'da göksel bir Tanrı inancının kökeninin çok eskilere dayandığını, Tanrı Oğulları inancının da yedi sayısının bir dış katkı olması dolayısıyla yakın döneme ait olmakla birlikte yine de eski olduğunu vurgular. Şamanlık ideolojisinin, yedi sayısının yayılmasında rol oynamış olduğunu akla yatkın bulur.[347]

2.7. Şaman Ayinlerinde Sayılar

Şamanistlerin inancına göre ayin ve törenleri yapan, ruhlarla insanlar arasında aracılık eden kişilere şaman (*kam*) denir. Şamanlar; kurban, göğe çıkış, bir hastalığın nedenlerinin araştırılması, hastanın sağaltılması, ölü ruhunun yer altındaki yolculuğuna eşlik edilmesi ve ölü evinin arındırılması gibi ritüelleri gerçekleştirirler.

Şamanlığa giriş için özel bir tören tertip edilir. Yakutlarda şaman adayı mesleğe girmeğe hazırlanırken mensup olduğu oymak bir dağ veya tepede toplanır. Yaşlı şaman, genç adaya şaman giysisini giydirir, eline davul ve tokmağı verir. Adayın sağ tarafında dokuz bakir genç, sol tarafında dokuz bakire kız vardır. Yaşlı şaman, kendi giysisini giyerken adayın arkasına geçer.[348] Yaşlı şaman mesleğe sadakat yemini olan duayı söyler, aday da onun sözlerini tekrarlar. Duada, dokuz

[346] Eliade, *Şamanizm*, s. 309.

[347] Eliade, *Şamanizm*, s. 310.

[348] Eliade, *Şamanizm*, s. 143.

sayısının dikkat çektiği kısım şöyledir: "…İnsanlara akıl hastalığı gönderen Tamık Hatun'a hürmet edeceğim. Onun rızası için dokuz kakım, dokuz sarı sıçan, dokuz kokarca, dokuz güvercin azat edeceğim. Kızıl inek kurban edeceğim…"[349] Bu duada dokuz sayısının sunulan hediyelerin miktarında kullanılması eski Türklerde dokuzlama âdetinin güzel bir örneğidir.

Buryatlarda ise şaman adayının mesleğe girme töreninden önce bir arınma töreni yapılır. Baba şaman ile oğulları diye adlandırılan dokuz genç üç pınardan su getirir. Belli uygulamalar yaparak bu suyla arınırlar. Baba şaman ve dokuz şaman oğlu bir çadıra çekilip dokuz gün yalnız çay ve un bulamacıyla beslenerek perhiz yaparlar. Burada ifade edilmesine gerek olmayan tafsilatlı pek çok uygulamadan sonra göğe çıkış ritüeli yapılır. Baba şaman bir kayın ağacına tırmanır ve doruğa dokuz çentik atar. Sonra inip oğullarının ağacın dibine getirdiği halının üzerine oturur. Adayla öteki şamanlar da sırasıyla ağaca tırmanırlar ve bu sırada hepsi kendilerinden geçerler. Balagansk Buryatlarında, bir keçe kilime oturan adaya, yan yana dikilen dokuz kayın ağacının çevresinde dokuz tur attırılır. Aday dokuz ağacın her birinin tepesine tırmanıp dokuz çentik atar. Burada dokuz ağaç, atılan dokuz çentik gibi dokuz gök katını simgeler.[350]

Şamanların icra ettiği en önemli ayinlerden biri de kurban ayinidir. En ihtimam gösterilen ve en uzun süren kurban ayini Ülgen için yapılandır. Atın kurban edilmesi, Ural-Altay topluluklarının en önemli dinsel törenidir ve iki ya da üç gece süren bir törenle yılda bir kez gerçekleştirilir. İlk gün kayın ormanında şamanın

[349] İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s. 78.

[350] Eliade, *Şamanizm*, s. 149.

seçtiği uygun bir yere çadır kurulur. Üzeri keçe ve halılarla örtülen bu çadırın ortasına ucu duman deliğinden çıkacak şekilde bir kayın ağacı yerleştirilir. Ağacın gövdesi ayak basılacak şekilde dokuz yerden oyulur ve buna basamak (taptı) denir.[351] İlk gün gerçekleştirilen ayinin amacı kurban edilen atın ruhunu yakalamaktır. Şaman bir takım uygulamalarla ruhu yakalayıp getirdikten sonra atı tek başına kurban eder. Törenin ikinci bölümü bir sonraki gece gerçekleşir. Tören ağacının basamaklarını yavaş yavaş tırmanan şaman, kendisini izleyenlere gördüğü şeyleri ve göğün katlarını anlatır. Ağacın gövdesindeki çentiklere sırasıyla tırmanması gök katlarına girmiş olduğunun göstergesidir. Göğün altıncı katında Ay'a[352], yedinci katında Güneş'e saygıda bulunur. Sonunda dokuzuncu katta Ülgen'in önünde diz çöker ve kurban edilen atın ruhunu ona sunar.[353] Gövdesi yardımıyla göğe uzanan dalları toprak altındaki köklerle temas ettirdiği düşünülen, başka bir ifadeyle gök, yeryüzü ve yer altı arasında geçişi sağlayan bir eksen olarak değerlendirilebilecek "ağaç" motifi Şamanizm'de önemli bir yere sahiptir. Çoğu zaman yedi veya dokuz dalı bulunan, Yurt'un merkezine dikilmiş bu ağaç, Şamana evrensel yolculuğunda merdiven görevi görür.[354]

Eliade'ye göre dünyanın eksenine tırmanarak göğe çıkış fikri evrensel ve çok eski bir inanış olup yedi kat göğün (yedi gezegenin) aşılması kavramından önceye

---

[351] Radlof, *Sibirya'dan*, s. 238.

[352] Şaman altıncı gök katında bir tavşan avı gerçekleştirir. Tavşanın Ay'la bağlantılı bir hayvan olmasından dolayı bu avın, ayın bulunduğu gök katında gerçekleşmesi tesadüf değildir.

[353] Mircea Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*, Çev. Lale Arslan, Kabalcı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2003, s.119.

[354] Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Çev. Aykut Kazancıgil, İşaret Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1998, s. 119.

aittir. Üç kozmik kuşağı simgeleyen üç sayısının dinsel anlam ve değeri yedi sayısından daha erken dönemlere rastlar. Dokuz oğul, ağacın dokuz dalı, dokuz gök katı gibi ifadelerle eski Türklerde karşımıza sık çıkan dokuz mistik sayısı büyük olasılıkla 3x3 olarak açıklanabilir. Dolayısıyla Mezopotamya kökenli yedi sayısından daha eski olan üç sayısının simgeselliği içinde değerlendirilmelidir.[355] Bu fikrin tersini iddia eden bilim adamları olmakla birlikte Eliade'nin bu yaklaşımı mantıklı görünmektedir.

2.8. Şaman Kıyafetinde Sayılar

Bütün yeryüzündeki din adamlarının özel kıyafet taşımaları çok eski devirlerden kalma bir gelenektir. Şamanların da kendilerine özel kıyafetleri vardır. Şamanın giydiği cübbeye Altaylılar *manyak* der.[356] Özellikle Kuzey Asya'da şaman giysisinin özel bir görevi vardır. Giysi tek başına özel bir dinsel mikro kozmosu temsil eder. Bir yandan eksiksiz bir simgesel sistem oluştururken diğer yandan kutsanmışlığı nedeniyle başta ruhlar olmak üzere çok çeşitli manevi güçlerle donatılmıştır. Şaman giysisi Şamanizm inancının simgelerini ve ipuçlarını taşıdığı için bu giyside sık karşılaşılan sayıların tespiti eski Türklerde önem verilen sayıları anlamada yararlı olacaktır.

Şaman cübbesinin kollarına çizgiler oluşturacak şekilde vaşak derisinden parçalar dikilir. Kolun etrafına yün şeritten dokuz tane düğüm konulur. Kolun aşağı

[355] Eliade, *Şamanizm*, s. 307.

[356] İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s. 91.

kısmına sağ kola dört, sol kola beş tane olacak şekilde dokuz tane bakır çıngırak asılır. Çıngıraklar, şamanın korunması için Tanrı tarafından verilmiş zırhlardır.[357] Cübbenin yakasına, iki omuz arasına dokuz tane kukla ve bu dokuz kuklanın sırasına küçük cübbeler dikilir. Bu kuklalar Ülgen'in dokuz kızını ve cübbeler bu kızların elbiselerini simgeler. Kuklaların altında iki sıra olarak dikilen yirmi yedi tane (üç dokuz) yılan başı (bir nevi deniz salyangozu kabuğu, deve dişi) Ülgen'in kızlarına ait külahın bir kısmını teşkil eder. Cübbenin arka kısmının tam merkezine sıra halinde on sekiz (2x9), bir rivayete göre altmış üç (7x9) tane çıngırak dikilir. Kuklaların sırasının altına dokuz ok ile yay konulur. Bunlara *Kudaydan tartkan,* yani Tanrıdan uzatılan nesne denir. Yay ve oklarla beraber çıngıraklar asılmış bir demir halka, dokuz çıngırak asılmış bir demir çubuk, kulak sembolü olan bir demir parçası da bulunur. Bu oklar ve diğer nesneler şamanı koruyan zırhın parçalarıdır ve şaman bunlarla şer ruhları defeder. Cübbenin kuşak kısmının altına dokuz tane çıngırak dikilir ve bunlara şamanın çemberi denir. Bazı cübbelerde çıngırakların altında üç bakır düğme bulunur. Cübbenin kuşağında Ülgen'in kızları için mercan ve boncuklarla süslenmiş saçaklı keselerden oluşan dokuz tane iğnelik bulunur. Cübbenin belden aşağı kısmına kendir ipliğinden yapılmış örgü saçaklar dikilir ve bu örgülere beyaz manyaklar adı verilir. Bu örgülerin sayısı bazılarına göre elli dört (6x9), bazılarına göre seksen bir (9x9), bazılarına göre sekiz yüz on (90x9) bir diğer dördüncü rivayete göre yüz tanedir.[358] Burada dikkat çeken husus ilk üç rivayetteki sayıların dokuzun katı olmalarıdır.

[357] Anohin, "Altay Şamanlığına Ait Maddeler", C. 16, S. 91, s. 21.

[358] Anohin, S. 91, s. 22-24.

Cübbede, ifade edilenlerin dışında güneş, ay ve yıldızları simgeleyen çeşitli nesneler de mevcuttur.

Anohin'in tespit ettiği şaman kıyafetinde, dokuzlardan örülmüş bir simgesellik göze çarpmaktadır. Bu da dokuz sayısının, Türklerin erken döneme ait yaşamlarında ne kadar önemli bir rol oynadığını ispatlamaktadır.

3. TÜRK HALK İNANIŞLARINDA SAYILAR

Halk inanışları, toplumun kabul ettiği dinin hükümlerinin ve öğretilerinin dışında kalan, fakat halk arasında bir şekilde yaşatılarak nesilden nesile aktarılan inanmalardır.[359] Bu inanmaların menşei hakkındaki görüşlerin en kabul göreni ise toplumların eski din ve kültür yapıları ve hayat olaylarıdır.[360] Anadolu'da eski çağlarda kurulmuş pek çok medeniyet, eski dini inançlar, Şamanizm, İran dinleri, Arap kültürü ve buna benzer Türklerin etkileşimde oldukları kültürler Anadolu'daki halk inançlarının menşeini teşkil etmektedir.[361]

İnsan hayatında, doğum, evlenme, ölüm olmak üzere başlıca üç önemli geçiş dönemi vardır. Her biri kendi bünyesinde alt basamaklara ayrılan bu geçiş dönemleri çevresinde pek çok âdet, gelenek, tören, ayin, dinsel ve büyüsel uygulamalar oluşmuştur. Bu uygulamaların temel amacı insanın yeni durumunu kutlamak ve kutsamak, aynı zamanda onu geçiş sırasında yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve

[359] Erman Artun, *Türk Halk Bilimi*, Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005, s. 239.

[360] Bekir Şişman, "Anadolu'da Yaşayan Halk İnançlarının Menşei Üzerine Bir Araştırma", *Milli Folklor*, C. 6, S. 46, s. 105.

[361] Şişman, s. 105.

zararlı etkilerden korumaktır.[362] Uygulamaların tesirini göstermesinde ve istenilen hedefe ulaşmasında sayılar, önemli ve merkezi bir yere sahiptir.

Doğum ve ölüme ait uygulamalarda yedi ve özellikle kırk sayısı büyük önem taşır. Kaşgarlı Mahmut'un verdiği bilgilere göre kadınlar, her adamın bir perisi olduğuna inanır. Bu peri evlenme, doğum, ölüm zamanlarında azgınlaşır. Bu azgınlık kırk gün sürer. Bundan dolayıdır ki, evlenme zamanında gelinle güvey, doğum zamanında anne, baba ve yeni doğan çocuk, vefat zamanında ölenin yakın akrabaları kırklı olurlar. Kırklı olanların dikkat etmeleri gereken bazı kurallar vardır.[363] Tez içerinde bu uygulamalara ayrıntılı olarak yer verilecektir.

3.1. Doğum ve Sonrasıyla İlgili İnanış ve Uygulamalarda Sayılar

Doğum, halk inanışlarındaki uygulamalar yönüyle zengin bir alandır. Doğum öncesi, doğum anı ve sonrasına ilişkin pek çok halk inancı oluşmuştur. Geleneksel Türk inanışlarında, doğumla ilgili uygulamalarda "alkarısı" önemli bir yere sahiptir. Yeni doğum yapmış kadınlara musallat olan bu kötü ruh Türk folklorunda alkarısı, albastı, albis, almis adlarıyla bilinir.[364] Gerekli tedbirler alınmazsa bu varlığın loğusa kadını ve çocuğunu öldüreceğine, loğusanın ciğerini alacağına inanılır.[365] Alkarısının

[362] Çıblak, s. 84.

[363] Gökalp, *Türk Töresi*, s. 44.

[364] İnan, *Şamanizm*, s. 169.

[365] Ahmet Hikmet Eroğlu, *Türk Halk İnançlarına Giriş*, Aziz Andaç Yayınları, Ankara, 2006, s. 112.

etkisine açık olma süresiyle kırk sayısı yakından ilişkilidir.[366] Doğumdan sonraki kırk günün içinde bulunan anne ve bebeğe kırklı denir. Kırkın çıkma süreci anne ve bebeğinin hayatında önemli bir olay kabul edilir ve kötü ruhların zararlarından korunması için tedbirler alınır.[367]

a. Kırk Basması

Al basması bazen kırk basması olarak da ifade edilir ve kırklı olmayla yakından ilgilidir.[368] Kırkı çıkmamış loğusa kadınları basar. "Loğusanın mezarı kırk gün açıktır." ifadesiyle kadının bu dönemde her türlü hastalıkla karşılaşabileceği vurgulanmaktadır.[369]

Loğusa ile çocuğuna kırk gün içinde gelen hastalıklara Anadolu'da genellikle "kırk basması", bazı yörelerde ise "kırk düşmesi", "kırk karışması", "kırk bastı", "loğusa bastı" gibi isimler verilir. Kırk basan çocuğun zayıf, hastalıklı, özürlü olacağına ya da gelişemeden öleceğine inanılır.[370]

---

[366] Kerim Yund, "Türk Dilinde 40", *Türk Dili*, C. 2, S. 23, s. 751.

[367] Halit Özdemir, "Ardanuç ve Çevresinde Kırk Basması ve Kırkla İlgili İnanışlar", *Türk Folkloru*, 1985, S. 72, s. 25.

[368] Yaşar Kalafat, "Türk Halk İnançlarında Hususiyle Doğu Anadolu ve Orta Toroslar'da Kırk Motifi", *Milli Folklor*, Yaz 1994, S. 22,s. 19.

[369] Artun, *Türk Halk Bilimi*, s. 136.

[370] Orhan Acıpayamlı, *Türkiye'de Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1974, s. 85.

Kırkı içinde bulunan iki loğusa ve bunların bebekleri, loğusa ile kırklı bir gelin, hatta kırklı bir hayvan bile karşılaştırılmaz.[371] Yeni doğan çocuğun yüzü kırkı çıkana kadar yakınlarından başkasına gösterilmez. Gece dışarıdan gelenler loğusanın ve bebeğin yanına alınmaz.[372] Anadolu'da kırk basmaması için anne ve bebeği yalnız bırakılmaz, kırk gün dışarı çıkarılmaz. Adana'da çocuk doğmuş evden kırk gün hiçbir şey çıkarılmaz.

Kırkı çıkmamış bebeğin eşiğin dışına çıkarılmayacağı inancı Balkanlar, Kafkasya, Orta Doğu ve Türk kültür coğrafyasının pek çok yerinde vardır. Bu durum eşiğin dışına çıkarılan bebeğin ev iyesinin korumasından çıkacağı inancıyla ilgilidir.[373]

Kırkı çıkmamış bebeğin bir zorunluluktan dolayı dışarı çıkması gerektiğinde, bebeği evin en yürekli kişisi çıkarır ve evin etrafında üç kez dolaştırdıktan sonra içeri alır.[374] Burada üç sayısıyla tavaf uygulaması dikkat çeker.

Azerbaycan'da kırkı çıkmamış bebek yalnız bırakıldığında bebeğin yanına cinlerin geleceği, onu kendi çocuğuyla değiştireceğine inanılır. "Cin değişiği" denilen bu çocuklar beden ve zekâ yönünden gelişemezler. Bu durumda mezarlığa gidilir, mezarlıkta yedi mezar geçtikten sonra, yedi ayrı renkte ip ve yedi iğne

[371] Acıpayamlı, s. 87.

[372] Artun, *Türk Halk Bilimi*, s. 138.

[373] Yaşar Kalafat, *İslamiyet ve Halk İnançları*, Berikan Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2009, s. 32.

[374] Kalafat, "… Kırk Motifi", s. 18.

toprağa gömülür. Cin değişiği bir yere bırakılıp saklanılır. Ağlama sesi geldiğinde cinin kendi çocuğunu aldığına, diğer çocuğu bıraktığına inanılır.[375]

Artvin'de ve Orta Toroslar'da loğusaya kırk gün içinde al basmaması için yatağın çevresinde kıl urgan dolaştırılır ve baş tarafına asılır. Bir kadın mum yakarak ipin iç tarafından üç defa dolanır. Bu esnada "Al mı seni gördü, sen mi alı gördün?" diye sorar. Loğusa da cevaben "Ne ben alı gördüm, ne al beni gördü." diye cevap verir.[376]

Kırk basmış çocuğu bulunduğu hastalıklı durumdan kurtarmak için uygulanan pek çok tedavi yönteminde, belli sayılar önemli bir yere sahiptir.

Kırk baskını olmuş çocuk;

Üç gün, sabah erkenden her hangi bir köprüye bastırılır.

Hiç konuşmadan mezarlıktan toprak alınarak eve getirilir ve üç sabah bu toprağa bastırılır.

Eğer ölüden baskın ise, yani yeni doğan çocuğun evinden bir cenaze çıkmışsa üç gün çocuk ölünün mezarına götürülüp bastırılır.

Üç yol ayrımında banyo yaptırılır.

Cenazenin altından üç defa geçirilir.

---

[375] Durmuş Arık, *Azerbaycan Türklerinin Dini Tarihi ve Halk İnanışları*, Öztepe Matbaacılık, Ankara, 2005, s. 138.

[376] Kalafat, "… Kırk Motifi", s. 17.

Cuma namazı kılınırken caminin etrafında üç defa gezdirilir.

Her cuma, çocuğun ayaklarından ve ellerinden tutulup ters çevrilerek kıbleye karşı saladan önce üç defa sallanır.

Üç cuma günü sala okunmadan önce yedi eşikten geçirilir.

Yedi tarla sınırından toplanan otlar kaynatılarak suyu ile banyo ettirilir.

Sabahtan annesi tarafından yedi arazi sınırına ayak bastırılır.

Sabah erkenden yedi komşuya gidilerek dua okunur.

Yedi evden yonga toplanarak yakılır. Çocuk küller üzerine bastırılır.

Mum, tel, yumurta kalbura konularak çocuğun bunlara basması sağlanır. Sonra yedi yol ayrımına gömülür.

Çocuk, et ile tartıldıktan sonra bu et, yedi yol ayrımına gömülür. [377]

Üzerine üç defa bıçak bastırılır.[378]

Orta Toroslar'ın birçok yerinde, köprüden geçirilir. Köprünün üç ayrı yerinde üçer defa yere bastırılır.[379]

Yedi kabristan toprağı bulunan suyla yedi defa yıkanır.

---

[377] Özdemir, s. 25-26.

[378] Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri,* Ebabil Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 2006, s. 145.

[379] Kalafat, "… Kırk Motifi", s. 18.

Kendisiyle aynı zamanda kırk hastalığına yakalanmış başka bir çocuğa ait evin ocağından çalınan kırk adet ufak taşın bulunduğu suyla yıkanır.[380]

Kara bir köpek yavrusu tutularak üzerine bir kalbur, kalburun üzerine de çocuk konulur. Değirmen ayağından akan çark suyu hafif ısıtılır. Çocuğu yıkayacak kadın Veysel Karani ruhuna bir Fatiha okuyarak kırk bir defa elini suyun içine basar ve "altmış yetmiş, çıkmış gitmiş" der. Çocuğun üstüne dökülen bu su kalburdan geçerek köpek yavrusunu ıslar. Yavru köpek silkindikçe çocuktaki kırk basmasının geçtiğine inanılır.[381]

b. Kırklama

Kırklama, doğum olayından sonra anneyi ve çocuğu, maddi manevi kirlerden arıtmak, topluma katılmalarını sağlamak, hastalıklardan, uğursuzluklardan, kırk basmasının tehlikelerinden korumak amacıyla yapılan bir halk uygulamasıdır. Anadolu'da yaygın olarak uygulanan bu âdete genelde kırklama denir. Bunun dışında "kırk dökme", "kırk çıkarma" isimlerine de rastlanır. Kırklama uygulaması genellikle doğumdan sonraki kırkıncı günde yapılır. Ancak yedi, yirmi, otuz, otuz yedi, otuz dokuz ve kırk birinci günlerde yapıldığı yöreler de mevcuttur. Bu günlerde yapılan kırklama işlemi, kırkıncı günde yapılan kırklama işlemiyle aynıdır.[382]

---

[380] Acıpayamlı, s. 91.

[381] Sema Barutcu, "Çankırı Folklorunda Yaşayan Şamanizm Unsurları Üzerine Görüşler", *Milli Kültür*, 1981, C. 3, S. 2, s. 48.

[382] Zümrüt Erk, "Anadolu'da Kırklama", *1. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Ankara, 1976, C. 4, s. 101.

Kırklama işleminin özünü su ile yıkanmak oluşturur. Kırklama için kullanılacak suyun içine tas, fincan, kaşık, yumurta kabuğu gibi nesnelerle kırk defa su ilave edilir. Bu suyun içine yöresel farklılık göstermekle birlikte kırk taş, kırk arpa, kırk demir anahtar gibi sayısal olarak kırk olmasına dikkat edilen maddeler koyulur. Bunları suya atarken ya her birine birden veya hepsine birden İhlâs suresi okunur. Suyun içine atılan altın, gümüş, demir, arpa, buğday, çakıl gibi maddeler suya kendi özelliklerini aksettirirler. Altın ve gümüş zenginlik, demir ve çakıl kuvvet, arpa ve buğday zürriyet simgeleridir.[383] Böylece hem maddi hem de dualar okunarak manevi güçlerle kırklama suyu kuvvetlendirilmiş olur.

Genellikle kırk suyu, kırklanacak kimselerin başından bir bardak, fincan, tas, tabak yardımıyla kırk defa dökülür.

Yozgat'ta kırklanacak çocuğun ayakları kırk suyuna kırk defa batırılır, sonra çocuğun normal banyosu yaptırılır. Isparta, İzmir, Konya'da kırklamayı yapan kimse elini kırk kez suya batırır ve "kırk, kırk, kırk" der. Veya kırka kadar sayar. Erzurum'un Hınıs ilçesinde "tavşanın, tilkinin, kurdun, ayının, inin, cinin kırkı bu suya karışsın gitsin" sözleriyle kırk suyu dökülür. Bu isimler söylenirken sayılarının kırk olmasına dikkat edilir.[384]

İzmir civarındaki Tahtacılarda kırklama susuz yapılır. Beşiğin sağına ve soluna iki kadın oturur. "Peygamber salâvat, salli ala Muhammed, kutlu olsun

[383] Acıpayamlı, s. 122.

[384] Erk, s. 104-105.

diyenin akıbeti hayrolsun." diyerek beşiğin altından bebeği bu iki kadın birbirine yuvarlar. Bu işlem üç kez tekrar edilir.[385]

Anadolu'nun pek çok yerinde kırklama yapıldıktan sonra anne ve bebeği, anneanne veya bir akrabaya ziyarete gidilir. Bu âdete kırk uçurmak veya kırk kovalamak denir. Burada çocuğa bir takım hediyeler verilir.

Kırklama uygulaması farklı coğrafyalarda yaşayan diğer Türk topluluklarında da görülür. Uygur Türkleri, kırkıncı gün yapılan uygulamalara "kırk suyi" derler. Kazaklarda kırklama yapılan çocuk kırk kaşık su ile yıkanır ve kurban edilen koyunun yağı ile bedeni sıvazlanır.[386]

Kırgız Türklerinde, doğumdan sonra bebeğe ilk gömleğini büyük annesi veya yaşlı bir kadın giydirir. O gömlek kırk gün çocuğun sırtından çıkarılmaz. Çıkarılacağı zaman bu gömlek silkelenir ve itina ile saklanır.[387] Kırk çıkarma işlemi başlayınca çocuğa doğduğunda giydirilen ve "it köynök" adı verilen bu gömlek çıkartılır. Hazırlanan suya kırk ayrı kişiden toplanan kırk kaşık su ve biraz da tuz katılır. Bazen de koyunun dışkısından kırk parça katılır. Bu uygulamalar çocuğun çok zengin ve sağlıklı olması için yapılır. Çocuk yıkandıktan sonra "kırk köynük" adı verilen bir kıyafet giydirilir. Eski Kırgız âdetlerinde kırk köynük, kırk kaşık sudan alınan bezden veya en azından kırk değişik renkli bezden dikilerek, ters çevrilip

[385] Erk, s. 106.

[386] Eroğlu, s. 121.

[387] Yaşar Kalafat, "Uluğ Türkistan'da Halk Sufizmi (Kırgızistan)", *Milli Folklor*, Bahar 1996, S. 29, s. 54.

çocuğa giydirilir. Kırk çıkarılırken tokoç adı verilen ve özel gün ve gecelerde pişirilen bir tür ekmek pişirilir ve dağıtılır. [388]

Doğumla ilgili halk inanışlarında kırk basması ve kırklama önemli bir yere sahiptir. Bu uygulamalarda özellikle üç, yedi, kırk, kırk bir gibi belli sayıların öne çıkması Türk halk inanışlarında bu sayıların diğerlerine nazaran daha özel bir yerinin olduğunun göstergesidir. Orhan Acıpayamlı'ya göre kırklama uygulamasında görülen kırk defa tekrar etme motifi, pek de manalı olmayan ancak pratiğe heybet verişi bakımından önem kazanan bir halk uygulamasıdır.[389]

c. Yaşamayan Çocukla İlgili İnanış ve Uygulamalarda Sayılar

Doğumdan sonra öleceği tahmin edilen çocukların yaşaması için bazı sayılarda, bazı adlarda ve ziyaret yerlerinde var olduğu kabul edilen mistik ve büyüsel uygulamalara başvurulur. Bu uygulamalarda sayılar önemli rol oynar.

Sinop'ta doğumdan sonra ölmesinden endişe edilen çocuğu bir kadın satın alarak gömleğinin içinden üç defa geçirir. Balıkesir'de yeni doğan çocuk, meme verilmeden önce akraba olmayan bir kadına verilir. Kadın çocuğu delik bir kayadan üç defa geçirir ve her geçirişinde kayaya üç nal mıhı çakar. Anadolu'nun muhtelif yerlerinde çocuk, üç defa musalla taşının altından geçirilir. Bu uygulama ölüm ağrılığını çocuğun üzerinden almak amacıyla yapılır. Kayaya üç mıh çakma, üç defa

[388] Kemal Polat, *Beşikten Mezara Kırgız Türkleri'nde Gelenek ve İnanışlar*, T.D.V. Yayınları, Ankara, 2005, s. 115-116.

[389] Acıpayamlı, s. 122.

geçirme gibi işlemlerde üç sayısının tercih edilmesi, bu sayının sihri bir özelliğinin olmasındandır.[390]

Muş'ta çocuğu yaşamayan aileler, çocukları yedi yaşını gelinceye kadar her yıl kurban keser. Çocuğa yedi yaşına kadar yeni elbise giydirilmez. Yedi evden toplanan bez parçalarından elbiseler yapılır ve bu kıyafetlere yedi delikli mavi boncuk, nazarlık takılır.[391]

Sivas'ta Mehmet adlı kimselerin bulunduğu yedi evden yağ toplanıp, kete pişirilir ve çocuğun boynuna asılır.[392] Çocuğa, Mehmet veya Fatma isimli kimselerin yaşadığı yedi veya kırk evden toplanan kumaş parçalarıyla yapılan elbiseler giydirilir.[393] Çocuk yedi demirciden alınan körük suyu ile yıkanır. Çocuğa kırk gün yeni bir ad konur. Kırk renk ibrişimden elbise dikilir, kırk kısrağın sütü içirilir.[394]

Bu uygulamalarda görülen Mehmet ve Fatma isimleri Peygamberimizle kızının isimleri olması yönüyle kudret kaynağı olarak görülür. Yedi ve kırk sayıları da, pratiğe kuvvet veren ve büyüsel işlemleri destekleyen bir etki oluşturur.[395]

---

[390] Acıpayamlı, 61-62, 117.

[391] Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, s. 138.

[392] Sedat Veyis Örnek, *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1966, s. 66.

[393] Acıpayamlı, s. 62.

[394] Örnek, s. 67.

[395] Acıpayamlı, s. 117.

3.2. Evlilikle İlgili İnanış ve Uygulamalarda Sayılar

Evlilik insan hayatının önemli geçiş dönemlerindendir. Toplum hayatında kültürel öğelerin en yoğun yaşandığı sosyal hayat alanlarından birisini teşkil eder. Evliliğin temelini oluşturan aile ve aile kurmayla ilgili ritüellere, insanlık tarihinin ilk dönemlerinde bile rastlanır. Tören ve ritüeller, bağlı bulunduğu kültürün kuralları ve kalıplarına uydurularak gerçekleştirilir. Evlenme, tören, töre, adet, gelenek-görenek ve inanmalar bakımından zengin bir tablo çizer.[396] Bu uygulamalarda belli sayıların öne çıktığı görülür.

Günümüzde yaygın olmamakla birlikte Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde, kız tarafı razı olsa da kızlarının üç kere gelinip istenmesini dilediği için, kız isteme üç defa olur ve kız tarafı razı olursa, üçüncüsünde söz kesilir.

Lüleburgaz'da, gelin alınıp oğlan evine getirildiğinde kaynana gelini kapıda karşılar. Kaynanaya üç defa gelini isteyip istemediği sorulur. Üç defa da "isterim" karşılığı aldıktan sonra gelin, kaynananın elini öper ve eve girer.[397]

Tahtacılarda, kına gecesinde kına tepsisi, üç defa ortada dolandırılır. Daha sonra damadın kulağının arkasına, gelinin hem kulağının arkasına hem de ellerine biraz kına sürülür. Geline esas kına, kalabalık dağıldıktan sonra yakılır. Ortaya uzun bir yastık getirilir ve bu yastığa salâvat getirilerek üç defa vurulur. Her vuruşta gelin yastığın üzerine çıkarılıp indirilir. Üçüncü vuruşta da gelin yastığın üzerine oturur ve kına türküleri eşliğinde eline ve ayağına kına yakılır. Gerdeğin ertesi günü gelinin

[396] Y. Cemalettin Çopuroğlu, "Fırat Havzası Evlilik Kültürü I: Düğün Öncesi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Elazığ, 2000, C. 10, S. 2, s.164.

[397] Artun, *Türk Halk Bilimi*, s. 166.

genç kızlıktan çıkıp evli bir kadın olduğunu göstermek amacıyla "baş bağlama" veya "gelin duvağı" adı verilen bir tören yapılır. Akraba ve komşular oğlan evinde toplanır ve gelin ortaya getirilir. Dedenin eşi veya bu iş için uygun başka bir kadın belden aşağısı üç parçadan oluşan ve "üç etek" adı verilen elbiseyi üç defa salavatlayarak geline giydirir. Ardından terlik adı verilen başlığı gelinin başı üzerinde tutar ve üç kez salavatladıktan sonra gelinin başına takar.[398]

Anadolu'nun pek çok yerinde gelinin beline kırmızı kuşak bağlanır. Gelin evden çıkarken babası, abisi veya yakın bir erkek akrabası bu kuşağı iki defa bağlayıp çözerek üçüncüde gelinin beline bağlar.

Iğdır, Kars, Ardahan ve Ağrı'da "şah bezeme" âdeti vardır. Gelin ve güveye mutluluk getireceğine inanılan bu âdette bir ağacın dalı meyve ve çerezler bağlanarak süslenir. Yedi veya dokuz dalı olan bu ağaç üç gün gerdek odasında kalır.

Benzer bir uygulamaya Azerbaycan'da da rastlanır. Yedi veya dokuz dallı bir ağacın dallarında şeker ve meyve gibi yiyecekler bulundurulur. Gelin şahı denilen bu ağacın meyvelerinden yiyen gençler rüyalarında kısmetlerini göreceklerine inanır.[399]

Türklerde yaratılışa dair efsanesinde insan ırkının türediği ağacın dal sayısı ile Şah bezeme âdetindeki dal sayısı arasında benzerlik vardır. Bu benzerlik, evlilikle, türeme olayı arasındaki ilişkinin bir sonucu olabilir.[400]

---

[398] Çıblak, s. 85.

[399] Arık, *Azerbaycan Türklerinin Dini Tarihi ve Halk İnanışları*, s. 126.

[400] Kalafat, *Doğu Anadolu'da…* , s. 172.

Erzurum ve çevresinde düğünden sonra gelinle güvey üç gün odadan çıkmaz. Üçüncü günün sonunda gelin odadan alınarak önce kayana ve kaynatasının sonra diğer aile büyüklerinin elini öper.[401]

Tahtacılarda gelin, oğlan evine gitmeden önce mezarlığın çevresinde üç kez dolandırılır.[402] Konya Bozkır'da gelin alayı köyün camisinin etrafında üç kez dolaşır. Yörüklerde gelin, oğlan evine geldiğinde, çadırın etrafında üç kez dolandırılır.[403]

Mersin Tahtacılarında gelin oğlan evine girmeden üç defa ocağın etrafında dolaştırılır.[404] Azerbaycan'da gelin yola çıkarılırken başı üzerinde tuz dolaştırılıp ocağa atılır. Sonra gelin üç defa ocağın etrafında dolaştırılır.[405] Bu uygulamalar geleneksek Türk inançlarındaki ateş kültüyle ilgilidir.

Muş'ta yeni evlenen çiftin yatağında bir erkek çocuğa üç takla attırılır. Böylece yeni evli çiftin ilk çocukların erkek olacağına inanılır.

Makedonya'nın Debre yöresinde gelin damadın evine atla getirilir. Gelinin ilk çocuğunun erkek olması için, bir erkek çocuğu gelinin atının altından üç defa geçirilir.[406]

---

[401] Candan, s. 423.

[402] Çıblak, s. 86.

[403] Artun, *Türk Halk Bilimi*, s. 167.

[404] Eroğlu, 55.

[405] Arık, *Azerbaycan Türklerinin Dini Tarihi ve Halk İnanışları*, s. 121.

[406] Kalafat, *Doğu Anadolu'da…* , s. 85.

Evlilikle ilgili uygulamalarda özellikle üç sayısının öne çıktığı görülür. İstekli olmanın belirtisi, tekrarın sayısı ve büyüsel nitelikli işlemlerde üç sayısı tercih edilmiştir.

Çuvaşlarda kız istemeye giden erkek tarafı, üç[407], beş, yedi veya dokuz kişiden oluşur. Bu sayı çift olmamalıdır.[408]

Kırgızlarda kızın anne ve babası başlık olarak hayvan, para veya çeşitli ihtiyaç maddeleri isteyebilir. Kırgızlarda 3, 5, 7, 9 gibi sayılar önemli olduğu için başlıkta bunlar ön plana çıkar.[409]

Türkmen düğünlerinde ikram esnasında bir tek tabak taşınmaz, iki tabak taşınır. Tabak bir tane ise iki elle tutulur. Cenaze törenlerinde ise tabaklar tek elle veya tek tek taşınır.[410]

Halk inanışlarında tek veya çift olmakla ilgili inanışlar vardır. İkramların düğün evinde çift, cenaze evinde tek sayıda olmasına dikkat edilir. Çocuklara toplu sünnet merasimi yapıldığında sünnet yapılacak çocuk sayısının çift olması istenir. Çocuk sayısı tek ise akıtılacak kanı çifte çıkarmak için horoz kesilir. Bu

---

[407] Durmuş Arık, *Hıristiyanlaştırılan Türkler (Çuvaşlar)*, Aziz Andaç Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2005, s. 95

[408] Arık, *Hıristiyanlaştırılan Türkler (Çuvaşlar)*, s. 97.

[409] Mustafa Erdem, *Kırgız Türkleri Sosyal Antropolojik Araştırmaları*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 2000, s. 201.

[410] Yaşar Kalafat, "Türkistan Halk Sufizmine Dair Notlar-I", *Milli Folklor*, S. 26, s. 27.

uygulamalarla tek olunca başka acı istemiyoruz, çift olunca mutluluk bol olsun mesajı verildiğine inanılır.[411]

3.3. Ölüm ve Sonrasıyla İlgili İnanış ve Uygulamalarda Sayılar

Ölüm, insanın dünyadaki hayatının sonu ve buna bağlı olarak geçiş dönemlerinin son aşamasıdır. Ölüm olgusu kişisel olmakla beraber toplumu ilgilendiren bir olaydır. Çevresinde birçok inanma, adet, töre, tören, ayin ve kalıp davranışlar oluşmuştur.[412]

Anadolu'da ölüm ile ilgili inanç ve uygulamalarda geleneksel Türk inanışları etkisini sürdürmüş, Türkler, İslam dairesine girdikten sonra eski inanışlarının bir bölümünü aynen yaşatmış, bir bölümünü de İslami kültürle yeniden yapılandırmıştır. Bundan dolayı şamanî gelenekte ölüm ve sonrasıyla ilgili inanış ve uygulamaları incelemek, günümüz Türk halk inanışlarını anlamada ve uygulanan pratiklerde özellikle tercih edilen sayıları tespit ve tetkik etmede önemli olacaktır.

---

[411] Yaşar Kalafat, *Harezm'den Hakkâri'ye Hakkâri'den Golan'a,* Berikan Yayınları, Ankara, 2009, s. 66.

[412] Artun, *Türk Halk Bilimi*, s.170, 171.

a. Şamanizm'de Ölüm ve Sonrasıyla İlgili İnanış ve Uygulamalarda Sayılar

Altaylılar ruh-can kavramını *tın, süne, kut* kelimeleriyle ifade ederler. Kut, her şeyde bulunur ve canlı cansız her şeye kutsiyet verir.[413] Varlığın nefes alma gibi hayat belirtileri tın sözüyle isimlendirilir ve tın, sadece insan ve hayvanlarda değil bitkilerde de vardır.[414]

Parapsikolojide astral beden kavramı Altaylılarda *süne* olarak adlandırılır.[415] Süne, insan ve hayvanlarda bulunur ancak bitkilerde bulunmaz. Öteki dünyada ancak sünenin rolü vardır.[416] A. V. Anohin'in verdiği bilgilere göre Altaylıların inancında süne, ölüm anında vücuttan ayrılarak şeffaf buhar olur. Buna *sünezinin üzüdü* veya *üzüt* denir. Vücuttan bıraktıktan sonra süne başka bir dünyaya gider. Orada süneyi Erlik'in elçisi ölüm ruhu Aldaçı karşılar. Aldaçılar her yeni ölen kişinin daha önce ölmüş yakınlarından birinin ruhudur. Süne ile Aldaçı bir süre çadır veya ev etrafında, akrabalarının muhitinde dolaşır. Çocuk sünesi yedi, büyüklerin sünesi kırk gün böylece dolaşır. Bu süre zarfında ölü çıkan evde çeşitli tabular oluşur. Mübarek vücudunun Aldaçı tarafından kirletilmesinden korktuğu için bu süre içinde şaman eve girmez. Yedi gün ölü çıkan evden dışarıya eşya verilmez, dışarıdan alınmaz.

[413] İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s. 176.

[414] Anohin, S. 89, s. 395.

[415] Ergun Candan, *Türklerin Kültür Kökenleri*, Sınır Ötesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2002, s. 128.

[416] Anohin, S. 89, s. 395.

Kırk gün sonra ölenin akrabaları ilahilerin okunup kurbanların kesildiği ruhlar bayramını (üzüt payram) yaparlar.[417]

Altaylıların inanışına göre ölünün ruhu bir süre evde kalır ve yalnız gitmek istemeyip, aile fertlerinden veya dışarıdan bazı kimseleri hiç değilse hayvanlarını kendisiyle birlikte ölüm diyarına götürmek ister.[418] Bir ömür boyunca fiziki bedene bağlı yaşamaya alışmış ruh, ölüm anında serbest kaldığında belli bir zaman öteki âleme intibak etme süresi geçirir. Beden toprakta çürümeye başlayıncaya kadar, ruh, bedenin çekim gücünden kolay kolay kurtulamaz. Terk etmiş olduğu beden ve eski anıları onu sürekli bu dünya ile temas kurmaya zorlar. Altaylılara göre çocuk sünesinin yedi, büyüklerin sünesinin kırk gün etrafta dolaşması fiziki bedene daha uzun süre bağlı kalanların bedenlerini terk ettikten sonra eski alışkanlıklarından daha zor vazgeçmelerindendir.[419]

Sarı Uygurlar ölülerini üç veya yedi gün saklarlar. Ölüyü evden çıkarırken tıpkı Altaylılar gibi "Çocuklarını yanına alma, sürülerimize ve servetimize dokunma, arzu ettiğin hedeflere koş, iyi ülkelere git!" derler.[420]

Urenha-Tuba'larda biri ölürse, ölüyü derhal bir çadıra çıkarıp keçe veya deri ile örterler. Eve bir koyun bağlayıp meleyene kadar beklerler. Koyun meledikten sonra keserler. Şaman, koyunun en iyi et parçalarını ateşe atıp ayin yapar. Ölüye hitaben "Bu yeri bırakıp gidenlerin birincisi sen değilsin, düşünme, üzülme, et ye,

[417] Candan, s. 129

[418] Radlof, *Sibirya'dan*, s. 282.

[419] Candan, s. 130.

[420] İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s. 188.

rakı iç, darı ye, çay iç." der. Törendekiler ateşe tütün atarlar ve bununla evdeki tören tamamlanır. Sonra çadırın bir tarafını söküp, oradan ölüyü dışarı çıkarırlar.[421]

Urenhalar'ın evinde bir misafir ölürse, ölüyü kapıdan çıkarırlar. Bir demet ot ile vurup "Neyin varsa al, bize bırakma, beraber götür." derler. Kendi ölülerini kapıdan çıkarmamalarının sebebi kötülük yapmak için geri dönerken kapıyı bulamaması içindir. Fakat ölen kişi misafir ise, kendi akrabalarını arayacak ve bu eve tekrar gelmeyecektir.[422]

Çuvaşlar ölünün ruhunun geri dönmesinden korkarak ölüyü evden çıkarırken ayakları önde ve dolaylı yoldan çıkarırlar. Tabutu taşıyanlar kapı yanında tabutu sallar ve üç kez kapı pervazına tabutun ucunu dokundurarak "Çocukları korkutma, akrabalarını ve tanıdıklarını da korkutma, evine-yurduna da kötülük dileme!" derler.[423]

Ölü, yeraltındaki yeni dünyasını henüz kabullenemediğinden, aniden kesilen yaşantısını yakınlarının arasında sürdürmek ister. Onları yanına almaya çalışır. Korkulan, ölünün yapabileceği kötülükten ziyade, eski dünyasını bırakma konusundaki inatçılığıdır.[424] Ölünün geri dönmemesi için alınan tedbirler bundan kaynaklanır. Bundan dolayı ölünün ruhunun yaşayanları takip etmemesi için mezarlıktan dönüşte, giderken kullanılandan farklı bir yol izlenir. Mezarlıkta kızak, araba gibi bütün taşıma araçları tahrip edilir. Mezardan çabucak, kaçar gibi ayrılınır. Art arda birkaç gece köye çıkan bütün yollar gözetlenir ve ateşler yakılır. Fakat

[421] İnan, *Tarihte ve Bugün* Şamanizm, s. 183.

[422] İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm,* s. 184.

[423] Arık, *Hıristiyanlaştırılan Türkler (Çuvaşlar)*, s. 112.

[424] Eliade, *Şamanizm*, s. 239.

bütün bu önlemler ölülerin üç ya da yedi gün boyunca evlerinin etrafında dolaşmalarına mani olamaz. Bu nedenle ölünün evinde şaman tarafından arındırılma töreni yapılır. Bu törende, şaman tarafından ölünün ruhunun evde aranıp, kesin olarak uzaklaştırılmasını canlandıran dramatik sahneler vardır.[425] Radlof, Sibirya'dan adlı eserinde, kırk gün önce ölmüş bir kadının ruhunun diğer dünyaya götürülmesi için yapılan arındırma törenini ayrıntılı olarak anlatır.[426] Bu törenin definden hemen sonra yapılmamasının nedeni, ölülerin ancak ölümden üç, yedi veya kırk gün sonra yeni dünyalarına doğru yola çıkmalarıdır.

b. Ölü Aşı (Yuğ) Töreni

Ölü için yapılan büyük, gösterişli törenlere Türkler *yuğ* demektedir. Divan-ı Lügati't Türk'te yuğ; "matem, yas, ölü gömüldükten sonra üç veya yedi güne kadar verilen yemek" olarak açıklanmaktadır.[427] Eski Türklerde defin törenleriyle ve ölüler kültüyle ilgili en eski törenlerden biri ölü aşı törenidir.[428] Türkler ölülerine aş vermeyi çok önemli bir görev saymışlardır. Ölü aşı veya yuğ töreni olarak da isimlendirilen bu törenin en ilkel şekli Tayga ormanlarındaki Şamanist boylarda gözlenmiştir. Yaşlı kadınlar koyunlarına veya çocuklarına bir hastalık geldiğinde

[425] Eliade, Şamanizm, s. 240.

[426] Bkz. Radlof, *Sibirya'dan*, s. 282-285

[427] Arık, *Azerbaycan Türklerinin Dini Tarihi ve Halk İnanışları*, s. 83.

[428] Artun, *Türk Halk Bilimi*, s. 110.

yemek ve içki alıp kocalarının mezarlarına koyarlar ve "Ye, iç, bize dokunma, hain seni, hala doymadın!" diye bağırırlar.[429]

Göktürkler, içlerinden biri ölünce cesedi kubbeli ve silindir şeklindeki Türk Otağının içine yatırırlar. Ölenin akrabaları koyun ve atlar kesip çadırın önüne getirirler. Daha sonra atla otağın etrafında yedi defa koştururlar. Otağın önüne her gelişte bıçakla yüzlerini yaralayıp ağlarlar. Bir gün seçip cesedi, atı, elbiseleri ve kullandığı bütün eşyalarıyla birlikte yakarlar. Sonra külü gömerler. Bu kişi baharda veya yazın ölürse yaz yaprakları sararıncaya kadar beklerler. Son baharda veya kışın ölürse yeşilliklerin yeniden bitmesini beklerler. Yuğ ayini için yakınlar yine kurbanlar getirirler ve öldüğü günde yaptıkları törenin aynısını yaparlar.[430]

Beltirlerde birinci ölü aşı definin üçüncü günü verilir. Fazla kalabalığın toplanmadığı bu törende yemek ve içkilerin yarısı ölünün ruhu için ateşe verilir. Definin yedinci günü bütün oba halkı mezarlığa gelir ve mezarın sağ tarafına yaktıkları ateşe yemeklerden ve içkilerden atarlar. Sonra herkes mezarın üzerine kadehlerle rakı koyarak ve yemek atarak "Bunlar sana yukarıdan tayin edilmiş yemek ve içkilerdir." der. Daha sonra kendileri yemeğe ve içmeğe başlarlar. Yeme içme olduktan sonra mezar üzerindeki rakı ve yemekleri ateşe atarlar. Tören böylece tamamlanmış olur. Yedi gün ölünün evinden hiçbir şey dışarı çıkarılmaz. Definin yirminci günü evde aş verilir. Kırkıncı gün mezarlığa gidilip, yedinci gün yapılan töreni tekrar yapılır. En büyük aş töreni ölümün yıl dönümünde yapılır. Bütün akraba ve yakınlar mezara gelir, mezar üzerine yemek ve içkiler konulur. Kendileri de

[429] İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s. 189.

[430] Emel Esin, *Türk Kozmolojisine Giriş*, Kabalcı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2001, s. 165-166.

ziyafette yer içerler. Ölünün kocası veya karısı güneş yönünde dönerek üç defa "Ben seni bırakıyorum." der. Bütün Altay ve Yenisey Şamanist boylarında aş töreni yaklaşık olarak bu şekilde yapılır.[431]

Eski Türklerde ölüm ve sonrasıyla ilgili uygulamalarda üç, yedi, kırk sayılarının önemli olduğu aşikârdır.

c. Ölüm ve Sonrasıyla İlgili Günümüz Türk Halk İnanış ve Uygulamalarında Sayılar

Pek çok halk inanışında olduğu gibi ölümle ilgili inanış ve uygulamalarda da eski Türk inanışlarının izlerini bulmak mümkündür. Jean Paul Roux Anadolu'da yapmış olduğu incelemeler sonucunda dokuz asırlık bir Müslüman geçmişe rağmen ortalama halk tabakalarının, ortaçağ inanışlarından çok fazla şeyi sakladıklarını tespit etmiştir.[432] Bütün Türk topluluklarında İslamiyet öncesi dönemden kalan gelenekler ve uygulamalar, İslamiyet'in kabulünden sonra kısmen aynı kalarak, kısmen de değişerek devam etmiştir. Bu bağlamda eski devirlerde doğrudan ölünün kendisine verilen yemek, sonraları ölünün ruhuna ulaşması için kurban kesmek ve yemek ziyafeti vermek şeklini almıştır.[433] Müslüman Türk topluluklarında cenaze törenlerinde verilen yemeklere, zamanla Kur'an-ı Kerim ve Mevlid okumak, ölenin ruhu için dualar etmek gibi İslami uygulamalar eklenmiştir.

---

[431] İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s. 189, 190.

[432] Jean- Paul Roux, *Türklerin Moğolların Eski Dini*, Kabalcı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1998, s. 33.

[433] İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm* s. 193; Artun, *Türk Halk Bilimi*, s. 110.

İslam öncesi devirlere ait ruhun bir müddet evinin yakınlarında gezmesi, günümüz Anadolu halk inanışlarında da varlığını korumuştur. Anadolu'nun pek çok yerinde ölünün odası üç, bazı yerlerde dokuz, bazı yerlerde de kırk gün aydınlatılır. Bu uygulama ölünün ruhunun eve gelip dolaştığı inancından dolayı evini kolayca bulabilmesi için yapılır.

Beypazarı'nda ölü defnedildikten sonra yıkandığı yerde gece sabaha kadar mum yakılır. Gölbaşı'nda ölü evinin kapısı önü kırk gün lambayla ışıklandırılır.[434] Tahtacılarda ölünün yıkandığı yerde üç gece ateş yakılır ve buraya üç gün boyunca yemek ve su bırakılır.[435] Ölünün ruhunun gelip bırakılanları yediğine ve içtiğine inanılır.[436] Kadirli ve Kozan'da ölümden itibaren üç gün geceleri ölünün yıkandığı yere su dolu ibrik konur, sabahları sular boşaltılır.[437] Aydın'da cenazenin yıkandığı yere üç gün ölünün ruhunun geleceğine inanılır. Kars'ta yeni defnedilen bir cenazenin kabri başında üç gün beklenir[438] veya ateş yakılır.[439] Tuva Türklerinde de ölünün yedinci ve kırk dokuzuncu günlerinde muhakkak ateş yakılır. Buradaki maksat ölünün öbür dünyada yolunun aydınlatılmasıdır. Bazı Alevi Kürt köylerinde

---

[434] Yaşar Kalafat, *İslamiyet ve Halk İnançları*, Berikan Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2009, s. 80-81.

[435] Nilgün Çıblak Coşkun, "Tahtacılarda Üç Sayısı ve Üçleme", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2010, S. 56, s. 87.

[436] Harun Yıldız, "Alevi Geleneğinde Ölüm ve Ölüm Sonrası Tören ve Ritüeller" http://www.hbektasveli.gazi.edu.tr/dergi_dosyalar/42-93-112.pdf, s. 11, E.T: 30.01.2011.

[437] Mehmet Yardımcı, "Çukurova'da Ölümle İlgili İnanışlar-Uygulamalar ve İskenderun Mezar Taşlarının Dili", *II. Uluslararası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Adana, 1991, s. 551.

[438] Yaşar Kalafat, *Türk Halk Tefekküründe Kurt-2*, Berikan Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2009, s. 151.

[439] Kalafat, *İslamiyet ve Halk İnançları*, s. 71.

cenazenin arkasından üç gün boyuca ateş yakılır. Cenaze evden götürülürken su dökülür, ev süpürülür, ölünün yatağı dışarı çıkarılır. Cenaze evi de dahil olmak üzere köyde her evden dışarıya kilim çıkarılır ve üç defa çırpılır.[440]

Pazarcık yöresinde ölenin kıyafetleri, yatak ve yorganı evin avlusuna çıkarılır ve yıkanarak üç gün boyunca avluda bekletilir. Aynı yörede ölü evinde yemek yapılan kazanlar ve cenaze suyunu ısıtmak için kullanılan kazan üç gün süreyle dışarı çıkarılıp ters çevrilir ve bunlara dokunulmaz. Ölüyü yıkamak için ısıtılan suyun altına yakılan ateş üç gün süreyle yakılmaya devam eder, söndürülmez.[441] Karacaköy Alevilerinde ölünün geride bıraktığı kıyafetleri ölümü takip eden üçüncü gün dışarıda bir kazanda yıkanarak ihtiyaç sahiplerine hayır amaçlı dağıtılır.[442]

Ankara'da ölümden sonra üç gün ocağa yemek konulmaz, cenaze evinde yemek pişirilmez. Bu uygulama Anadolu'nun genelinde yaygındır.[443] Darende'de komşular yedi gün cenaze evine yemek taşır. Yedi gün sonra ocak yakılır ve ölü evinin ocağında helva pişirilir.[444]

---

[440] Yıldız, "Alevi Geleneğinde…", s. 6.

[441] Hamza Karaoğlan, "Pazarcık Yöresi Alevilerinde Ölüm ve Ölümle İlgili Uygulamalar", *KSÜ İlahiyat Fak. Dergisi*, Temmuz-Aralık 2003, S. 2, s. 45.

[442] Mustafa Keskin, "Sarısaltık Ocağına Bağlı Aleviler'de Ölüm ile İlgili İnanç ve Ritüeller (Tunceli Karacaköy Örneği)", *Erciyes Ü. Sosyal Bilimler Ens. Dergisi*, 2003, C. 2, S. 15, s. 124.

[443] Kalafat, *İslamiyet ve Halk İnançları*, s. 74.

[444] Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, s. 220.

Hakkâri'de baş sağlığına gidenler ölü evine değil yakın komşulara gider ve yedi kapı dolaşırlar. Bunun sebebi, kötü ruhu şaşırtmak, insanların ruhunu alıp götüren iyeyi atlatmak, aynı durumla karşılaşmamak inancıdır.[445]

Tekirdağ'da kişinin öldüğü yerde yedi gece Kur'an okutulur. Ölen kimsenin mezarına üç sabah gün doğmadan su dökülür ve mezarlıktan arkaya bakmadan dönülür. Eğer bir kimse yaralanarak öldüyse yıkandıktan sonra yanına kırk tane çörekotu konur.[446]

Pazarcık yöresinde ölen kimse kırkı çıkmamış bir kadın ise bu kadının kırkının köyde yeni doğum yapmış kadınları ve onların çocuklarını basacağına inanılır. Bundan korunmak için ölen kadın dirsekleri ile beraber kefenin üzerinden kırk defa bağlanır. Bir ip üzerine kırk defa düğüm atılarak kefenin içine koyulur ve ölü ile toprağa gömülür.[447]

Ankara Akyurt'ta cenazeden sonra kırk gün boyunca ağaca her gün bir kertik atılır veya bir ipe her gün bir düğüm atılır. Bu ağaç veya ip kırkıncı gün mezara gömülür.[448] Gülnar'da defin günü mezarın üzerine dikenler örtülür ve kırkıncı gün kaldırılarak kırk Yasin okunur.[449]

---

[445] Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri,* s. 218.

[446] Erman Artun, "Tekirdağ Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri Doğum-Evlenme-Ölüm" *http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/artun_tekirdag_evlenme.pdf*, s.21-22, E.T: 30.01.2011

[447] Karaoğlan, s. 46.

[448] Kalafat, *İslamiyet ve Halk İnançları*, s. 70.

[449] Yardımcı, "Çukurova'da Ölümle İlgili…", s. 552.

Anadolu'da en yaygın uygulamalardan biri definden sonra ölünün ruhu için kırk Yasin okutmaktır. Kabir azabını azaltacağına inanılır.[450] Yaygın bir inanış olarak ölünün ruhunun her cuma veya perşembe akşamı evine gelip kendisi için Kur'an-ı Kerim okunup okunmadığına baktığına inanılır. Buna inanan ev sahibi ölünün ruhunu memnun etmeye çalışır.[451]

Azerbaycan'da her perşembe günü ölüler anılarak mezarları ziyaret edilir. Perşembe geceleri ölülerin ruhlarının ziyarette bulunduğuna inandıkları için onların şerefine aş pişirilir ve yenir.[452] Dadali Türkmenlerinde cumaya has inançlar vardır. Cuma günü helva pişirilir, pişi kızartılır. Fakirlere süt, yoğurt, ekmek gibi cumalık adı verilen yiyecekler gönderilir. Ruhların evleri kontrol ettiği inancından dolayı bu tür hazırlıklar yapılır.[453] Hazar Türklerinde de benzer inanışlar vardır. Ölünün ruhu hoşnut edilmezse kendilerine bir kötülük geleceğine inanılır. Hazarlar perşembe akşamı Kur'an okur, ayda bir kez de ölmüşlerinin ruhları için yemek verirler. Makedonya Türkleri arasında ölen kişinin ruhunun yedinci gün gelerek ev halkını ziyaret ettiği inanışı vardır. Bundan dolayı evde Mevlid okutulur, güzel kokular yayılıp helva dağıtılır. [454]

Anadolu'nun muhtelif yörelerinde ölen kişinin ardından ağıt söyleme ve yas tutma geleneği mevcuttur. En yaygın yas süresi üç, yedi veya kırk gündür. Yas süresince bazı şeylerden kaçınılır. Renkli, süslü giyinilmez, eğlencelere katılınmaz,

---

[450] Kalafat, *İslamiyet ve Halk İnançları*, s. 75.

[451] Artun, *Türk Halk Bilimi*, s. 177.

[452] Arık, *Azerbaycan Türklerinin Dini Tarihi ve Halk İnanışları* s. 145.

[453] Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, s. 220.

[454] Eroğlu, s. 75.

varsa düğün, nişan gibi törenler ertelenir veya töresiz, sade bir şekilde yapılır.[455] Erzincan civarında yas evinin kadın ve kızları yasın yedinci günü hamama çağırılır. Komşular burada onlara yemekler hazırlar. Böylece yas bitmiş olur.[456] Bitlis'te yas eviyle komşular ilgilenir ve yedinci gün sıra hangi komşuya gelirse o kişi yaslı aile erkeklerini alıp tıraşa götürür. Bu bir nevi yas kaldırmadır.[457] Bazı köylerde özellikle Tahtacı köylerinde kırk günlük yas süresinde Muharrem ayında olduğu gibi erkekler saç ve sakal tıraşı olmazlar, siyah elbiseler giymeye dikkat ederler. Düğün, eğlence yapılmaz, yas tutan kişiler kahveye ve işe gitmez, dışarı çıkmaz. Yas, ölünün kırkıncı gün yemeğinin verilmesiyle sona erer. Tahtacılarda kırk geleneğine çok önem verilir. Aleviler arasında bu kırk süre berzah âlemi olarak isimlendirilir ve bu aynı zamanda ölen şahsın son görgü ceminin yapıldığı dönemi kapsar.[458]

Türk kültüründe ölüyü anma günleri büyük bir öneme sahiptir. Ölenin dinsel bir törenle ve yemekle anıldığı bu günler genel olarak ilk gecesi, ilk cuması, haftası (yedisi), kırkı, elli ikisi ve yıl dönümü olarak belirlenir. Ölümün üçüncü günü de yemek verildiği yöreler mevcuttur. Belli sayıların karşıladığı bu günler, adı geçen sayılara kazandırılmış dinsel, büyüsel ve geleneksel niteliklerinden dolayı önemsenmiştir.

Pazarcık yöresinde ölümün üçüncü gününde öğleden önce gidilen mezarlıkta ikindi vaktine kadar kalınır. "üç hayrı" olarak bilinen bu yemekten götürülür ve

[455] Artun, *Türk Halk Bilimi*, s. 177.

[456] Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, s. 214.

[457] Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, s. 221.

[458] Yıldız,"Alevi Geleneğinde…", s.15.

mezarlığa gelenlere ikram edilir.[459] Çukurova bölgesinde ölümün üçüncü gününde helva yapılır. "Can helvası" olarak isimlendirilen bu helva yapılmazsa ölünün ağzının köpüreceğine ve ölünün acı çekeceğine inanılır.[460]

Yedisi olarak bilinen anma gününde de yaygın olarak "ölü aşı" veya "yedi hayrı" diye bilinen yemek ziyafeti verme, helva dağıtma, ölünün ruhunun rahat etmesi için Kuran okutma gibi pratikler uygulanır.

Kırkıncı gün verilen yemeğe farklı yörelerde "kırk yemeği", "kazma takırtısı", "can aşı", "hayat yemeği", "kırk hayrı" gibi isimler verilir. Ölümün kırkıncı günü olduğu için ölünün artık kırkı çıkmış olur. Yemek verme, helva dağıtma, Kur'an, Mevlid okutma ve dua etme gibi dini merasimler yapılır.

Tahtacılarda ölünün yedi ve kırkıncı gün arasında darda beklediği inancı hâkimdir. Kırkıncı gün verilen yemekten sonra dardan indiği ve vücut kemiklerinin eklemlerinden ayrıldığına inanılır. Bundan dolayı kırkıncı gün verilen yemek ziyafeti son derece önemlidir.[461] Tekirdağ'ın bazı köylerinde ölümün kırkıncı gününde kırk bir taş okunur bu taşlar mezara konur ve servi ağacı dikilir.[462]

Uşak'ta ölümün elli ikinci gününde burun kemiğinin düşeceğine inanılır. Bu kemiğin düşmesi sırasında ölen kişinin acılarını hafifletmek için bu günde Mevlid

[459] Karaoğlan, s. 44.

[460] Yardımcı, "Çukurova'da Ölümle İlgili…" s. 551.

[461] Yıldız, "Alevi Geleneğinde…" s. 15.

[462] Artun, "Tekirdağ Halk Kültüründe…" s. 22.

okutularak dua edilir ve yemek verilir.[463] Bazı Tahtacı köylerinde de elli ikinci günde ölünün etinin kemiklerinden ayrıldığı ve bu yüzden çok acı çektiği inancıyla Kur'an okutulur, helva yapılır ve yemek verilir.

Karakalpaklarda kırkıncı gün ölünün etinin kemiğinden ayrıldığı inancı vardır.[464] Makedonya Türklerinde ölüye yedinci, kırkıncı, elli ikinci günlerinde ve altı ay sonra anma günü yapılır. Ölünün yedinci ve kırkıncı gününde imtihan edildiğine, elli ikinci gününde de etinin kemiğinden ayrıldığına inanılır.[465]

Azerbaycan'da kadınlar ölü için ağı (ağıt) meclisi kurarlar. Ağı meclisi ölümden sonra yedinci gün ve sonrasında haftada bir defa perşembe günleri yapılır ve kırk gün devam eder. Kırkıncı gün helva pişirilerek mezara götürülür, oradaki son ağlama ile merasim bitmiş olur. İnanışa göre ölünün ruhu kırk gün evin içinde dolaştığı için bu kırk verme âdeti ortaya çıkmıştır.[466]

Kırgızistan'da ölünün kırkıncı günü veya bir-iki gün önce kırkı verilir. İnanışa göre ruh, kırk güne kadar göğe yükselmeden evin etrafında gezer. Kırkıncı gün ruhun vedalaşma günü kabul edilir. Kırkıncı gün ölenin çocukları veya akrabaları birbirine hediyeler verir. Bu yas süresinin bittiği anlamına gelir. Erkekler

---

[463] Fuzuli Bayat, Muhammet Nurullah Cicioğlu, "Türklerde Cenaze Törenleri Bağlamında Mevlid Okuma Geleneği", *Sosyal Bilimler Dergisi (Manas Üniversitesi),* 2008, S. 19, s. 151.

[464] Yaşar Kalafat, *Balkanlardan Uluğ Türkistana Türk Halk İnançları,* Berikan Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2007, C. 1, s. 81.

[465] Eroğlu, s. 145.

[466] Arık, *Azerbaycan Türklerinin Dini Tarihi ve Halk İnanışları*, s. 145.

yas alameti olarak sakallarını kesmezler. Saçlarını tıraş ederler. Kadınlar siyah ve mavi elbise giyerler.[467]

Çuvaşlarda büyük anma törenine kadar ölünün ruhunun, daha önce yaşadığı yerlerde gezdiğine inanılır. Ölünün ruhunun huzursuz olup, geride kalanlara zarar vermemesi için kırkıncı gün yapılan törene kadar aile içinde özel anma törenleri yapılır. Bu törenlerin ilki ölüyü gömdükten sonra ilk gün yapılır. Üçüncü ve yedinci günü evde ve kırkıncı günü mezarda yapılan "yupa" törenine kadar her perşembe ölüyü anma töreni düzenlenir.

Çuvaşlarda ölenin mezarı üstüne kırkıncı gün, ölen kişiyi tasvir eden ve yupa adı verilen heykeller dikilir. Ölü için ayrılan yemekler mezarın üzerine konur. Yarlarda devam eden anma töreni şarkılarla, oyunlarla sabaha kadar sürer. Çuvaşlarda anmalarda ağlamak hoş görülmez. Bunun ölüyü kederlendireceğine inanılır.[468]

Uygur Türklerinde ölen kişinin yakınları ölümün üçüncü, yedinci ve kırkıncı günü yemek hazırlanır ve cami imamı ile tüm tanıdıkların davet edildiği bir tören düzenlenir. Avarlarda ilk verilen yemek ölü defnedilmeden verilir. Bu yemek bazen mezarlıkta da yenebilir. Buna "sadaka" denir. Nogaylarda yedinci gün yağ kızartılarak yiyecekler hazırlanır. Kırkıncı ve elli ikinci günde özel bir cenaze yemeği yapılarak tören düzenlenir.[469]

---

[467] Erdem, *Kırgız Türkleri Sosyal Antropolojik Araştırmaları*, s. 235.

[468] Arık, *Hıristiyanlaştırılan Türkler (Çuvaşlar)*, s. 120-122.

[469] Bayat, Cicioğlu, s. 150.

Belirli günlerde yemek dışında helva dağıtma geleneği Anadolu'nun birçok yöresinde olduğu gibi diğer Türk topluluklarında da var olan bir uygulamadır. Azerbaycan'da kişinin öleceğine işaret eden bir ifade olarak "kulağının dibinden helva kokusu gelmek" deyimi kullanılır.[470]

Ölümün yıl dönümünde de diğer anma günlerinde olduğu gibi yemek vererek, Kur'an ve Mevlid okutularak ölen kişi yâd edilir. Ruhu hoşnut edilmeye çalışılır. Ailenin maddi durumuna göre anma günlerinde kurban kesilir.

Ölüm törenlerinin üç, yedi, kırk, elli iki gibi sayılar etrafında yoğunlaştığı görülmektedir. Özellikle doğum, ölüm ve evlilik gibi geçiş dönemlerinde ruhsal olarak yeni bir dünyaya adım atılmıştır. Bu yeni yaşama alışma süresi olarak kırk sayısının öne çıkması kırkla ruhun bir ilişkisi olabileceğini düşündürmektedir.

Türk halk inanışlarında elli iki sayısına, üç, yedi, dokuz, kırk sayıları kadar sık rastlanmaz. Ancak ölümle ilgili inanışlarda etin ve kemiğin birbirinden tamamen ölümün elli ikinci gününde ayrılması inancı yaygındır.

3.4. Büyüsel İnanış ve Uygulamalarda Sayılar

İyi veya kötü bir sonuç almak için tabiat öğelerini, yasalarını etkileyerek bu olayların olağan düzenlerini değişmek için girişilen işlemlerin tamamına "büyü" denir.[471] Büyüler iyi ve kötü olmak üzere ikiye ayrılır. Hastalıktan kurtulma, iki

[470] Bayat, Cicioğlu, s. 150.

[471] Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Folkloru*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1984, s. 106.

kişinin arasını düzeltme, kurt ağzı bağlama, lohusanın sütünü arttırma, çocuk sahibi olma, nazarı önleme ve her murat için yapılan büyüler iyi büyülere örnektir. Kötü büyüler ise, düşmanlık, kıskançlık, ara açmak, kısmet bağlamak gibi olumsuz amaçlar için yapılanlardır.[472]

Büyüsel inanışlarda sayıların rolü büyüktür. Her büyüsel pratiğin başarısında etkili olduğu inanılan farklı sayı değerleri vardır. Üç defa tükürmek, dört yol ağzına gömmek, yedi evden iplik toplamak, yedi dükkân süprüntüsüyle veya yedi kapı eşiğinden toplanan tahta parçalarıyla tütsü yakmak, kırk gün yıkamak, kırk bir düğüm atmak gibi pek çok pratikte sayılar, büyüsel uygulamalara güç katması yönüyle önemli bir yere sahiptir.

Tekirdağ'da uyumayan çocuklar için evin üzerinden ayakkabı atılır. O ayakkabıya üç defa tükürülüp toprağa gömülürse çocuğun uykusuzluğunun düzeleceğine inanılır. Konuşamayan çocuğun ağzına üç cuma salasında babasının ayakkabısıyla vurulur.[473] Tahtacılarda nazardan korunmak için kurşun dökme işlemi yapılır. Tavada ısıtılan kurşun hastanın başının üzerinden içi su dolu bir kaba dökülür, daha sonra sudan alınan kurşun tekrar ısıtılıp suya dökülür. Bu işlem üç kez tekrar edilir. Sıtmaya yakalananlar sıtma ocağına götürülür. Hastanın koluna ince bir ip bağlanır ve üzerine üç düğüm atılır. İpliğin çürüyüp kendiliğinden düşmesiyle hastalığın geçeceğine inanılır.[474] İki kişinin arasında muhabbet oluşturmak için üç Arnavut biberi alınır. Bu biberlerin tohumlarının her birine Leheb suresi okunup

[472] Erman Artun, "Tekirdağ'da Batıl İnanışlar", *http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/erman_artun_tekirdag_batil.pdf,* E.T: 30.01.2011.

[473] Artun, "Tekirdağ Halk Kültüründe…" s. 8.

[474] Çıblak, s. 89.

üflenir. Tohumlar biberlerin içine konularak kıvılcımlı küle gömülür. Bunu yapan ocağın duvarına sağ elini vurarak "Elimi vurdum duvara, duvar oldu üç pare, birinciden in çıktı, birinden cin çıktı, birinden İsmail Peri çıktı. İni yolladım ine, cini yolladım Çin'e, İsmail Periyi yolladım filana (burada etkilenmek istenen kimsenin adı söylenir) durmadan dinlenmeden bana gele." denir.[475]

Karagöz Lakaplı Hamdi Dede'nin muska defterinde bir kişiyi kendine âşık etmek için büyüsel bir pratiğin tarifi şöyle verilir; "*Eğer dilersen bir kişi aşkından divane ola saçından yedi kıl alasın ve yedi düğüm edesin. Her düğümde bu hutbeyi okuyasın. Okuya okuya ol kılları değermen çarkında bağlayasın. Ol kişi divane ola, ta ol kılı gidermeyince kendine gelemeye.*"[476]

Konuşamayan çocuğun dili açılsın diye yedi kurban dili yedirilir. Uzaklaşmayan nazar için yedi yerde nazar duası okutulur. Isparta'da yürüme zamanına gelen çocuk Ayak Dede türbesi etrafında yedi defa döndürülür. Kısa süre ara verilerek bu yedi defa dönme işlemi üç kez tekrarlanır.[477] Urfa'da Nebi Efendi türbesinde muradın gerçekleşmesi için kabirden bir taş alınır. Bu taş evde saklanır ve yedi gün sonra yedi taşa yedi Yasin okunur. Bu yedi taş, kabirden alınan taşla birlikte tekrar kabre bırakılır ve adak adanır. Bu türbeye kırk gün boyunca gelenler de vardır. Bu kişiler kabirden kırk taş alır ve kırk Yasin okur. Kırk birinci gün ziyaret yerine gidip, kırk birinci Yasin'i orada okur. Böylece muradına ereceğine inanır.[478]

---

[475] Boratav, s. 110.

[476] Gürbüz Erginer, *Elemterefiş Anadoluda Büyü ve İnanışlar*, Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2006, s. 254.

[477] Tanyu, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, s. 215.

[478] Tanyu, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, s. 293.

Ankara'da herhangi bir dileğin kabul olması için cuma günü sala vaktinde minarenin çevresinden yedi veya kırk bir tane taş alınır ve her birine İhlâs süresi okunarak yeşil bir beze sarılır ve niyet için dua edilir. Eve götürülen bu taşlar kıbleye doğru asılır. Niyet gerçekleştiğinde cuma salası vakti daha önceden alındığı yere bırakılır.[479]

Nazardan korunmak için kırk bir çörek otu omza asılır. Hastalık ve ölüm büyüsü için kırk bir toplu iğne sabuna batırılarak okunur ve kuyuya atılır. Sabun eridikçe büyü yapılan kişinin eriyeceğine ve sabun tamamen bittiğinde kişinin öleceğine inanılır.[480] Muhabbet büyüsü yapmak için kırk bir tane kızıl üzüm alınıp her birine "Amenerrasul" okunarak tava içinde kavrulur. Bu işlem yapılırken ilgili kişilerin adları söylenerek "Ak dut, kara dut, şu kişiyi şu kişiye tut." denir.[481] Kötü büyünün tesirinden kurtulmak için malta pamuğu ile kırk bir düğüm atılır. Düğümlerden her birine Felak ve Nas sureleri okunduktan sonra bu kırk bir düğüm çözülür. Pamuk bir bardak suyun içine konulur ve büyü tutan kişiye bu su içirilir.[482]

Kırk bir kere maşallah söyleminde olduğu gibi büyüsel uygulamalarda kırk bir sayısı dikkat çekmektedir. Türk kültüründe kırk sayısının, pek çok anlamının yanında çokluk bildiren genel bir anlamı da vardır. Bu bağlamda kırk bir sayısı, çokluk bildiren sayıyı da aşarak, sonsuzluk, sınırsızlık anlamı vermesi bakımından ilgi çekicidir.[483]

---

[479] Tanyu, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, s. 73.

[480] Artun, "Tekirdağ'da Batıl İnanışlar" s. 69.

[481] Boratav, s. 110-111.

[482] Boratav, s. 112.

[483] Schimmel, *Sayıların Gizemi*, s. 297

Örneklerden de anlaşılacağı gibi sayıların çevrelerinde manyetik bir güç alanı oluşturması inancı, özellikle büyüsel pratiklerde sayıların doğru kullanımını hayati bir yere taşımıştır. Her sayı kendi güç alanı ve kozmik bağlantıları içinde gözükür ve doğru sayının yanı sıra, doğru sayıda tekrarının da büyünün başarısında mutlak belirleyici olduğuna inanılır.[484] Büyüsel bir uygulamada belli bir sayı adedinin yerine getirilmemesi başarısızlığın nedeni olarak görülür. Genellikle 3, 7, 9, 40, 41 sayılarında büyüsel mistik bir güç olduğuna inanılır.[485]

Büyüsel işlemlerde ebced hesabı da kullanılmıştır. Büyü ve muskalarda, harfler, sayı değerlerine göre toplanmış bu toplamın cinler evreni ile ilişkisi bulunduğu sayılmıştır.[486]

Yazılı büyünün en tipik örnekleri cedvel ve vefk adı verilen büyüsel geometrik şekillerdir. Karelere bölünen bu şekillerin içine büyüsel güç ve özelliğe sahip isimler ve işaretler yazılır. Bunlar daha çok Allah'ın, meleklerin, gezegenlerin ve günlerin isimlerinden ve simgelerinden oluşur.[487]

En önemli büyüsel şekillerden biri olan ve Gazalî'nin oluşturduğu düşünülen vefk aşağıdaki gibidir.[488]

---

[484] Schimmel, *Sayıların Gizemi*, s. 21.

[485] Sedat Veyis Örnek, *100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, Gerçek Yayınevi, 3. Baskı, İstanbul, 1995, s. 148.

[486] Mercanlıgil, s. 30.

[487] Örnek, *Sivas ve Çevresinde…* , s. 41.

[488] Cengiz Aydın bu vefkin Gazali'ye ait olduğu fikrini reddeder. Bkz. Cengiz Aydın, "Cedvel", *DİA*, C. 7, s. 214.

د	ط	ب
ج	ه	ز
ح	ا	و

4	9	2
3	5	7
8	1	6

Birinci karedeki harflerin ebced sayı değerleri ikinci karede belirtildiği gibidir. Karedeki rakamların yukarıdan aşağı, soldan sağa ve köşeden köşeye toplamları 15'i verir. Bu kare güç sorunların çözümünde güvenilir, ancak açıklaması mümkün olmayan bir yardımcı olarak görülür.[489] İnanışa göre, hiç su değmemiş iki kiremit parçasına bu şekil yazılarak doğum yapacak kadının ayakları altına koyulur ve kadının bu şekillere bakması sağlanırsa doğum kolay geçer.[490]

Yukarıdaki dokuzlu kareden köşelerdeki çift sayı değeri olan harfler bırakılıp diğerleri boş bırakılarak hazırlanan muskaların eşler arasında sevgi ve yakınlık oluşturacağına inanılır. Köşelerdekiler silinip, tek sayı değeri olan diğer harfler bırakıldığında eşler arasında küskünlük ve ayrılık oluşturacağına inanılır.

Daha önce bahsedilen, evlilik ve ölüm törenlerinde görülen tek ve çift sayılarla ilgili inanışın bir benzeri de burada görülmektedir. Çift sayılar olumlu durumlar için kullanılırken tek sayılar olumsuz bir görünüm sergiler. Bu, pek çok kültürde makbul görünen ve tercih edilen tek sayı algısının tersine bir durumdur.

[489] Bkz. Mercanlıgil, s. 30 ; Yakıt, s. 57.

[490] Bkz. Mercanlıgil, s. 30 ; Yakıt, s. 57 ; 57; Örnek, s. 44

3.5. Sayılara Konu Olmuş Ziyaret Yerleri

Ziyaret, kelime anlamı olarak "birini görmeye gitme, görüşme" demektir.[491] Yaygın olarak halk arasında yatır ve türbeleri ifade etmek için kullanılır.

Ziyaret yerleriyle ilgili inanç ve uygulamalarda, sadece İslam inancı değil, daha önceki inanç sistemlerinin de etkili olduğu görülür. Eski Türk inançları incelendiğinde adak adamak, dilek tutmak için gidilen ziyaret yerleri ve buralarda yapılan uygulamalar, günümüzdekilerle benzerlik gösterir.[492]

Türk kültüründe ziyaret yerleri sadece türbe ve yatırlardan ibaret olmayıp geniş bir sahaya sahiptir. Eski Türk inançlarında mevcut olan atalar, ağaç, dağ, su kültleri ziyaret yerlerinin çeşitliliğini arttırmıştır. Anadolu'da kutsal kabul edilerek ziyaret edilen pek çok türbe, yatır, taş, kaya, dağ, su, ağaç, vardır. Buralarda adaklar adanır, dualar edilir, dilekte bulunulur.

Sayılar, yaşamın her alanında olduğu gibi, ziyaret yerlerinde ve buralardaki pratiklerde de varlığını hissettirir. Genel olarak ziyaret yerlerinde öne çıkanlar üç, yedi ve kırk sayılarıdır.

Bursa'da "Üç Kuzular Türbesi" vardır. Anlatılanlara göre Buhara'dan Bursa'ya gelen üç veli derviş Emir Sultan'ın sohbetlerine katılır. Bu üç arkadaşa Emir Sultan "kuzularım" dediği için adları "Üç Kuzular" olarak kalır. Ömürleri

---

[491] Büyük Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, *http://tdkterim.gov.tr/bts/* , E.T: 30.01.2010.

[492] Necdet Yaşar Bayatlı, "Irak-Diyale İlinin Hanekin İlçesinde Ziyaret YerIeri (Kutsal Mekanlar) ve Bu Yerler Etrafında Oluşan İnanç ve Pratiklerde Eski Türk İnançlarının İzleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2010, S. 56, s. 110.

boyunca beraber yaşayan üç arkadaş vefatlarında da aynı yere defnedilir. Bursa'da Üç Kuzular semtinde olan bu türbe ziyaret mekanıdır.[493]

Nevşehir'in Ürgüp ilçesinde "Üç Güzeller" denilen ve ziyaret edilen taşlar mevcuttur. Rivayetlere göre Arzu ve Kamber adında iki genç birbirini sever. Ailelerinin evlenmelerine izin vermemesi üzerine kaçarlar. Ürgüp yakınlarında bir mağaraya sığınırlar ve orayı kendilerine ev yaparlar. Bir çocukları olur. Arzu, ağabeyinin öldürmek için kendilerini aradığını öğrenir. Bunun üzerine "Allah'ım! Ağabeyimin kurşunuyla ölmektense o esnada beni, Kamber'i ve çocuğumu taş eyle." diye dua eder. Ağabeyi saklandıkları yerde onları bulup silahını doğrultunca Arzu "Allah'ım dualarımı kabul et!" der. Bu esnada Arzu, Kamber ve çocukları taş kesilir. Evlenmemiş erkek ve kızlar Üç Güzeller adı verilen bu üç peribacasına götürülür ve bu hikâye anlatılır. Böylece aileden izinsiz iş yapmamaları konusunda ibret verilmiş olur.[494]

Afyon Bolvadin'de "Üç Kızlar Kayası" denilen bir yer vardır. Buraya özellikle çocuğu olmayan kadınlar gelir ve dua ederler. Kız çocuk isteyenler taşa pembe, erkek isteyenler beyaz kuşak bağlarlar. Efsaneye göre üç kız kardeşin yolunu eşkıyalar keser. Kızlar "Ya Rabbi! Bizi bu eşkıyalara yem etme, bizi berbat etme. Ya

[493]Bkz. http://www.ilahi-tr.org/osmanli-tarihi/25008-cennet-bursa-efsanesi.html, http://www.lifeinbursa.com/fotografx/38/12266/turbe_medrese_ve_dergahlar/uc_kuzular_turbesi.htm, E.T: 30.01.2011.

[494] M. Oğuz Öcal, Petek Ersoy, *Türkiye'de 2006 Yılında Yaşayan Taş Kesilme Efsaneleri Mekanlar ve Anlatılar*, Gazi Ü. THBMER Yayınları, Ankara, 2007, s. 16-17.

bizi kuş et, uçalım, ya da üç taş et kalalım!" diye dua edeler. Duaları kabul olan bu üç kız orada taş kesilir.[495]

Konya'da Mevlana Türbesinin karşısında büyük bir kabristan vardır. Buraya "Üçler Mezarlığı" denir. Adını bir rivayete göre girişte kabirleri bulunan üç gayb ehlinden, diğer bir rivayete göre mezarlığın içinde sanduka biçimindeki üç Selçuklu mezar taşından almıştır. Bu konuda başka rivayetler de mevcuttur.[496]

Konya'da Mevlana Türbesinin arka bahçesinde "Üç Kızlar Türbesi" vardır. Burası evlenme, çocuk sahibi olma gibi istekler için ziyaret edilir. Amasya'daki "Üçler Türbesi" etrafında da benzer inanışlar gelişmiştir. Bursa'da da "Üç Kızlar Türbesi" vardır.[497]

Türkiye'de Afşin, Tarsus ve Selçuk ilçelerinde "Yedi Uyurlar" mağarası vardır. Buralar sadece Müslümanlar için değil Hristiyanlar için de kutsal kabul edilir ve ziyaret edilir. Rivayetlere göre inançlı yedi genç zamanın kralından kaçarak bir mağaraya sığınır. Yanlarında bir de Kıtmir isminde köpekleri vardır. Mucizevi şekilde üç yüz dokuz yıl uyuduktan sonra uyanırlar. Kalktıklarında geçen zamanın farkında bile değillerdir. İçlerinden biri dışarı alış veriş yapmak için çıkar. Kullandığı para üç asır öncesine ait olduğundan mahkemeye çıkartılır. Yaşadığı mucizenin farkına varır ve bunu mahkemede anlatır. Yetkililer ve halkı mağaranın önüne getirir.

---

[495] Öcal, Ersoy, s.114.

[496] Bkz. *http://iyiinsanlaricin.com/tr/gezilerimiz/162-konya-catalhoyuk-gezisi.html*, E.T: 30.01.2011.

[497] Yaşar Kalafat, "Anadolu'da Ulu Kadın Kişileri ve Halk İnançları", *http://www.yasarkalafat.info/index.php?ll=newsdetails&w=1&yid=218*, E.T: 30.01.2011.

Arkadaşlarını durumdan haberdar etmek için mağaraya ilk kendi girer. Sonra mucizevi şekilde hepsi ortadan kaybolur.

Kur'an-ı Kerim'in Kehf suresinde bu hadise anlatılır. Ancak kesin bir sayı belirtilmez. Onların sayılarını Allah'ın bileceği ifade edilir.[498]

Sivas'ın Eski Boğazkesen köyünde "Yedi Evliyalar Türbesi" vardır. Yedi evliyanın, yedi şehit olduğuna inanılır. Burası tedavi ve dilekler için ziyaret edilir. Manisa'da "Yedi Kızlar Türbesinde" Erzurum'un Hasankale ilçesine bağlı Ezirmek köyünde "Yediler Ziyareti", Lefkoşa ve Bursa'da "Yediler Türbesi" vardır.[499] Nizip'te "Yedi Sandıklı Türbesi" vardır. Burayı çocuk sahibi olmak isteyenler ziyaret ederler.[500]

Azerbaycan'da yedi kardeş dağı vardır. Efsaneye göre düşmanların sık sık baskın yaparak talan ettikleri obada yaşlı bir kadının yedi küçük oğlu vardır. Yağmacılar yine obaya baskına geldiklerinde yedi kardeş yüzlerini göğe kaldırıp "Ey Tanrı! Bizi geçilmez dağa çevir, düşmanın önünü keselim, yağmacılar halkımızı yağma etmesin!" diye dua eder. Tanrı bunu duyar ve onlar yan yana dizilir. Böylece düşman geçmeye yol bulamaz. Bölge sakinleri günümüzde bu dağları kutsal kabul ederek ziyaret eder.[501]

Kırk sayısı, Anadolu'da ziyaret mekanı olarak kabul edilen pek çok yere isim olmuştur.

---

[498] Kehf, 18/22.

[499] Kalafat, "Anadolu'da Ulu Kadın Kişiler ve Halk İnançları"

[500] Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, s. 122.

[501] Arık, *Azerbaycan Türklerinin Dini Tarihi ve Halk İnanışları,* s. 69.

Afyon'da Kırklar Makamı denilen daha çok çocuğu olmayan kadınların gittiği bir ziyaret vardır.[502]

Erzurum'a bağlı Ovacık ve Karayazıda iki Kırklar ziyareti vardır. Erzurum kalesinde Kırklar Türbesi vardır. Buraya şifa bulmak için hastalar getirilir ve hastanın elbisesinden bir parça kesilerek türbeye bağlanır.[503]

Düzce'nin Akpınar köyünde Kırk Kızar Türbesi vardır. Burada farklı yerlerden gelen ziyaretçiler hastalığa şifa diler. Türbenin bekçiliğini herkesin yapamayacağına, sadece kırkı da birden doğan kırk kız kardeşin soyundan gelen bir kadının buraya bakacağına inanılır.[504]

Tokat'ın Niksar ilçesinde Kırk Kızlar Kümbeti vardır. Rivayete göre zamanın valisi halka zulmeder. Valinin kızı kırk arkadaşı ile birlikte zulme karşı direnir ve bunun üzerine vali hepsinin başlarını kestirir. Halk bu türbeyi kutsal bir makam sayar.[505]

Çemişkezek'te "Kırklar", "Kırk Mezarlar", "Kırk Yatırlar" diye bilinen ziyaret yeri vardır. Kırk yiğidin yattığına inanılan bu yerde kırk mezar taşı vardır. Çemişkezek'in Kırklar ziyaretine çocuğu olmayan kadınlar ve farklı dilek sahipleri gelir. Burada "Kırklar Mağarası" ve "Kırklar Pınarı" da vardır. Pınardan çocuk sahibi

[502] Tanyu, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, s. 155.

[503] Kalafat, "Türk Halk İnançlarında Hususiyle Doğu Anadolu'da ve Orta Toroslar'da Kırklar Motifi", s. 16.

[504] Tanyu, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, s. 183.

[505] Kalafat, "Anadolu'da Ulu Kadın Kişileri ve Halk İnançları"

olmak isteyen kadınlar su içer ve çocukları olunca bu mekan şükran için tekrar ziyaret edilir.[506]

Sivas'ta "Kırk Kızlar Türbesi" vardır. Buraya evlenmek isteyen kızlar ve diğer dilek sahipleri gelir. "Kırklar" adında da bir ziyaret yeri vardır. Buranın adının bir rivayete göre bataklıkta ölmüş kırk papazdan diğer bir rivayete göre taş kesilmiş kırk kızdan geldiği söylenir. Burayı başında kırk cin dolaşanlar şifa için ziyaret ederler.[507]

Sinop'un Boyabat ilçesinde Boyabat Kalesi'nin tam karşısında "Kırk Kızlar Kayası" olarak bilinen yüksekçe bir tepe vardır. Efsaneye göre eskiden kale ve bu kaya bitişiktir. Kale düşman saldırısına uğrar ve bütün halk kaleyi çevreleyerek müdafaa eder. Düşmanın kaleye girebileceği en müsait alan bugünkü Kırk Kızlar Kayasının olduğu yerdir. Bunu fark eden kale beyi Allah'a sığınarak kılıcını çeker ve tüm gücüyle kayaya vurur. Kaya ikiye ayrılır ve ortasından çay akmaya başlar. Fakat kayanın diğer tarafında kırk tane kız kalır. Önlerinde düşman askeri, arkalarında uçurum, umutları kalmayınca "Allah'ım bizi ya kuş yap, ya taş yap!" diye hep birden dua ederler. Böylece hepsi orada taş olur.[508]

Diyarbakır'da Kırklar Dağı, tepesi, yatırı ve çeşmesi vardır. Bu dağ ve yatır bir halk türküsüne de konu olmuştur. Türkünün sözlerinde;

---

[506] Kalafat, "Türk Halk İnançlarında Hususiyle Doğu Anadolu'da ve Orta Toroslar'da Kırklar Motifi", s. 16.

[507] Doğan Kaya, "Sivas'ta Yatırlar" *http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/dogan_kaya_sivas_yatir.pdf* s. 5, E.T: 30.01. 2011.

[508] http://www.sinoprehberi.org/boyabatin-turistik-mekanlari , E.T: 30. 01. 2011.

"*Kırklar Dağının yüzü*

Karanlık sardı düzü

Ben ölseydim Suzan Suzi

Ziyaret çarptı bizi" denmektedir.[509]

Anadolu'nun daha pek çok yerinde kırk sayısına konu olmuş tepe, yatır, türbe, çeşme mevcuttur. Türkiye'nin birçok yerinde kırktan fazla kırklar dağı veya tepesi vardır. Halk tasavvufuna göre kırkların toplanma alanları, geçiş güzergahları veya uğrayıp konakladıkları yerler olarak buralar kutsal kabul edilir ve ziyaret edilir.[510]

Kırk aynı zamanda Kırklareli, Kırkağaç (Manisa) gibi il ve ilçe isimlerinde, Kırkağıl (Bingöl), Kırkat, Kırkdirek (Mardin), Kırkbulak (Erzincan, Bitlis), Kırkharman (Amasya), Kırklar, Kırkdikme (Erzurum), Kırkmeşe (Tunceli), Kırkkavak, Kırkpınar (Antalya) gibi yerleşim isimlerinde de sıkça kullanılmıştır.

[509] Yaşar Kalafat, "Türk Mistik Kültüründe 'Er' veya Halk Kültürümüzde 'Er Tiplemesi' ", *http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/kalafat_mistik.pdf,* E.T: 30.01.2011.

[510] Yaşar Kalafat, *Harezim'den Hakkari'ye Hakkari'den Golan'a,* s. 79.

SONUÇ

Sayılar, insanlığın haberdar oluğumuz tarihinden bu yana yaşamın içinde yer almıştır. Araştırmalar sayı kavramının, dilin varoluş dönemlerine uzanacak kadar eski olduğunu gösterir. Tarihi süreçte insanların sayılara, gizli, mistik metafizik anlamlar yüklediği görülmüştür. Pisagorcular, bu anlamlandırmaları, hem matematiksel hem de felsefi temelde ele alarak pek çok kültürü, düşünceyi ve dini inanışı etkileyecek bir sayı metafiziği geliştirmişlerdir.

Yaratıcının kâinatı muhteşem bir ölçü ve düzen üzerine yaratması birçok dini düşüncede sayıların, âlemin kozmik dili olarak görülmesini sağlamıştır. İnsanoğlu, ilahi mesajın dili olan harflerle, kâinatın dili olan sayılar arasında ilişki kurarak âlemin sırlarını keşfetme çabası içinde olmuş ve böylece dinlerde sayı mistisizmi gelişmiştir.

İnsanoğlu için gökyüzü âlemi ilgi çekici olduğundan astronomi bilimi ilk dönemlerden itibaren insanlık tarihinde var olmuştur. Gökyüzüne olan bu merak ve ilgi, insanoğlunu gökyüzüyle irtibatlandıracak ritüellere ve uygulamalara yöneltmiştir. Bu uygulamalarda tercih edilen sayılarda, genellikle gökyüzünde görülebilecek büyüklükteki yıldız ve gezegenlerin sayılarının belirleyici olduğu görülmüştür. Eski devirlerde gökyüzünde görülüp, tespit edilen yedi gök cismi, göğün yedi kat olarak algılanmasında ve yediye göklerle ilişkisi dolayısıyla kutsallık atfedilmesinde önemli olmuştur. Sümer, Babil, Mezopotamya gibi pek çok kültürde ve Türk kültüründe bu açıkça görülmektedir.

Tek ve çift sayılarla ilgili olarak vahye dayalı dinlerde tevhit prensibinin bir sembolü olarak tek sayıların makbul görüldüğü tespit edilmiştir.

Çeşitli dinlerde mistik anlamları olan farklı sayıların olmasın yanında büyük ölçüde ortaklık gösteren bir, üç, yedi, kırk gibi sayılara da rastlanmıştır. Ancak bu sayılara yüklenen anlamlar farklılık göstermektedir. Hristiyanlar için üç sayısının kutluluğu teslisle bağıntılıyken, İslam gibi teslisi reddeden bir dinde üçün kutluluğu bu temele dayanmadığı aşikardır.

Türk halk inanışlarında sayıları tetkik etmede önemine inanılan destan, masal ve atasözlerine bakıldığında belli sayıların ön plana çıktığı, üç, yedi, dokuz ve kırk sayılarının kutlu kabul edildiği görülmüştür. Eski Türk inanışları incelendiğinde özellikle dokuz sayısının Türklerde kutlu kabul edildiği, ancak günümüzde bu algının zayıflayarak dokuzun eski önemini yitirdiği tespit edilmiştir.

Halk inanışlarında geçiş dönemleri olarak kabul edilen doğum, evlenme, ölüm olayları etrafında kümelenen inanç ve uygulamalarda da aynı sayıların merkezi bir rol oynadığı tespit edilmiştir. Özellikle kırk sayısı doğumdan ölüme kadar pek çok uygulamada kendine özel bir yer edinmiştir. Doğumla ilgili olarak kırk basması inancı ve kırklama gibi adetlerin geçmişten günümüze hala canlılığını koruduğu görülmektedir. Farklı Türk boylarının neredeyse tamamında ölüm sonrası anma törenlerinin üç, yedi ve özellikle kırk gün sonra yapıldığı tespit edilmiştir. Türk halk inanışlarında kırk sayısının diğer sayılardan farklı ve ayrı bir yeri olduğu ve ruhsal olayların bu sayıyla ilişkili olduğu söylenebilir. Bu konuda destekleyici pek çok

uygulama ve örnek mevcuttur. Ancak bu algılamaların kökenindeki nedenleri net bir şekilde tespit etmek pek mümkün görünmemektedir.

Sayılar, her ne kadar üzerinde pek çok çalışma yapılmış olsa da hala sihri, mistik, büyüsel ve gizemli yanlarını muhafaza etmektedir. Çalışmanın sonunda Türk halk inanışlarında sayılara, sembolik, mistik ve büyüsel anlamlar yüklendiği görülmüştür. Özellikle 3, 7, 9 ve 40 sayılarının öne çıkarak, inanış ve uygulamalarda merkezi bir öneme sahip olduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Acıpayamlı, Orhan, *Türkiye'de Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1974.

Alptekin, Ali Berat, "Manas Destanındaki Gelenek ve Göreneklerle İlgili Hususlar", *Türk Kültürü*, Temmuz 1993, S. 363.

Anohin, A. V. , "Altay Şamanlığına Ait Maddeler 1", Çev. Abdülkadir İnan, *Ülkü*, C. 15, S. 85.

Anohin, A. V. , "Yerin ve İnsanın Yaratılışı Hakkında Efsaneler", Çev. Abdülkadir İnan, *Ülkü*, C. 15, S. 88.

Arık, Durmuş, *Azerbaycan Türklerinin Dini Tarihi ve Halk İnanışları*, Öztepe Matbaacılık, Ankara, 2005.

Arık, Durmuş, *Hıristiyanlaştırılan Türkler (Çuvaşlar)*, Aziz Andaç Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2005.

Aristoteles, *Metafizik*, Çev. Ahmet Arslan, Sosyal Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1996.

Arpat, Atilla, "Sinan Camilerinde Kutsal (Mistik) Boyutlar ve Modüler Düzen", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Şubat 1984, S. 28.

Artun, Erman, *Türk Halk Bilimi*, Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005.

Attar, Feridüddün-i, *Mantık Al-Tayr*, Çev. Abdülbaki Gölpınarlı, MEB Yayınları, İstanbul, 2001, C. 1.

Aydın, Cengiz, "Cedvel", *DİA*, İstanbul, 2007, C. 7.

Bahaeddin, Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1991, C. 7.

Barutcu, Sema, "Çankırı Folklorunda Yaşayan Şamanizm Unsurları Üzerine Görüşler", *Milli Kültür*, 1981, C. 3, S. 2.

Bayat, Ali Haydar, "Folklorumuzda Üçlü Ölçülü Sözler (Üçlemeler)", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Şubat 1991, S. 70.

Bayat, Fuzuli, Cicioğlu Muhammet Nurullah, "Türklerde Cenaze Törenleri Bağlamında Mevlid Okuma Geleneği", *Sosyal Bilimler Dergisi (Manas Üniversitesi)*, 2008, S. 19.

Bayatlı, Necdet Yaşar, "Irak-Diyale İlinin Hanekin İlçesinde Ziyaret YerIeri (Kutsal Mekanlar) ve Bu Yerler Etrafında Oluşan İnanç ve Pratiklerde Eski Türk İnançlarının İzleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2010, S. 56.

Bayladı, Derman, *Pythagoras Bir Gizem Peygamberi*, Say Yayınları, İstanbul, 2008.

Boratav, Pertev Naili, *100 Soruda Türk Folkloru*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1984.

Bozhüyük, Mehmet Emin, "Huruf", *DİA*, İstanbul, 2007, C. 18.

Candan, Ergun, *Türklerin Kültür Kökenleri*, Sınır Ötesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2002.

Corbin, Henry, *İslam Felsefesi Tarihi*, Çev. Hüseyin Hatemi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, C.1.

Coşkun, Nilgün Çıblak, "Tahtacılarda Üç Sayısı ve Üçleme", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2010, S. 56.

Çağatay, Saadet, "Altay Türklerinde Kıyamet Anlayışı", *1. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Ankara, 1976, C. 4.

Çopuroğlu, Y. Cemalettin, "Fırat Havzası Evlilik Kültürü I: Düğün Öncesi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Elazığ, 2000, C. 10, S. 2.

Çoruhlu, Yaşar, "Türk Kozmolojisinde Yer Alan Bazı Unsurların Türk Halılarındaki Türk İzleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Şubat 1996, S. 100.

Dede Korkut Kitabı, Haz. Muharrem Ergin, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969.

Dede Korkut, Haz. Mustafa Miyasoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara, 1991.

Dönmez, Ali, *Matematik Tarihi Ansiklopedisi*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2002, C. 2.

Duran, Hamiye, "Hacı Bektaşi Veli'nin Makalat'ında Dört Kapı-Kırk Makam", *Milli Kültür*, Ağustos 1990, S. 75.

El-Baqri, Ahmet Mahir, "Sayıların Kuran-ı Kerim'de Kullanımına Yönelik Dilbilimsel Bir İnceleme", Çev. Dursun Ali Türkmen, *OMÜ İlahiyat Fak. Dergisi*, 2006, S. 22.

Eliade, Mircea, *Dinler Tarihine Giriş*, Çev. Lale Arslan, Kabalcı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2003.

Eliade, Mircea, *Kutsal ve Din Dışı*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Gece Yayınları, Ankara, 1991.

Eliade, Mircea, *Şamanizm*, Çev. İsmet Birkan, İmge Kitabevi, 1. Baskı, Ankara, 1999.

Erdem Mustafa, *Kırgız Türkleri Sosyal Antropolojik Araştırmaları*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.

Erginer, Gürbüz, *Elemterefiş Anadoluda Büyü ve İnanışlar*, Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2006.

Erk, Zümrüt, "Anadolu'da Kırklama", *1. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Ankara, 1976, C. 4.

Eroğlu, Ahmet Hikmet, *Türk Halk İnançlarına Giriş*, Aziz Andaç Yayınları, Ankara, 2006.

Eröz, Mehmet, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 274.

Esin, Emel, *Türk Kozmolojisine Giriş*, Kabalcı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2001.

Eyüboğlu, İsmet Zeki, *Anadolu İnançları Anadolu Mitolojisi İnanç-Söylence Bağıntısı*, Geçit Kitabevi, İstanbul, 1987.

Eyüboğlu, İsmet Zeki, *Alevilik-Sünnilik, "İslam düşüncesi"*, Hür Yayın ve Ticaret A. Ş. , İstanbul, 1979.

Eyüboğlu, İsmet Zeki, *Günümüzde Alevilik*, Pencere Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1997.

Fığlalı, Ethem Ruhi, *Geçmişten Günümüze Halk İnanışları İtibariyle Alevilik-Bektaşilik*, Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, Ankara 1994.

Freke, Timothy, Gandy, Peter, *Dinlerin Tarihi ve Gizemcilik*, Çev. Orhan Tuncay, Gün Yayıncılık, İstanbul, 2001.

Gener, Cihangir, *Ezoterik- Bâtını Doktrinler Tarihi*, Gece Yayınları, Ankara, 1994.

Gökalp, Ziya, *Türk Medeniyeti Tarihi*, Güneş Matbaacılık, İstanbul, 1976.

Gökalp, Ziya, *Türk Töresi*, Akın Yayınları, İstanbul, 1972.

Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2008.

Gökdağ, Melek, "Pisagor", *DİA*, İstanbul, 2007, C. 34.

Gökyay, Orhan Şaik, *Dedem Kokudun Kitabı*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2007.

Gölpınarlı, Abdülbaki, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1977.

Gölpınarlı, Abdülbaki, *Türkiyede Mezhepler ve Tarikatler*, İnkılâp Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1997.

Guedj, Denis, *Sayılar İmparatorluğu*, Çev. Ömer Aygün, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2007.

Guenon, Rene, *Dante ve Ortaçağ'da Dini Sembolizm*, Çev. İsmail Tapınar, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004.

Güç, Ahmet, *Satanizm Şeytana Tapınmanın Yeni Adı*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999.

Gülen, Fethullah, "Veli ve Evliyaullah", *Sızıntı Dergisi*, Ekim 2000, C. 22, S. 261.

Gülen, Fethullah, *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, Nil Yayınları, İstanbul, 2009, C. 3.

Gülensoy, Tuncer, "Türklerde Dokuz Sayısı", *1. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Gelenek- Görenek ve İnanışlar*, Ankara, 1976, C. 4.

Güngör, Harun, "Eski Türk Dini", *Yaşayan Dünya Dinleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2007.

Gürkan, Saime Leyla, "Yahudi Mistisizmi, Sabataycılık ve Anadolu Yahudileri", *Yaşayan Dünya Dinleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2007.

Güvenç, Ahmet Özgür, "Kırk Sayısının Halk Edebiyatı Ürünlerinde Kullanımı Üzerine Bir İnceleme", *Atatürk Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, 2009, S. 41.

Hançerlioğlu, Orhan, *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar*, Remzi Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 2000, 6 C.

Has Hacip, Yusuf, *Kutadgu Bilig*, Haz. Yaşar Çağbayır, Ankara, 2004.

İbn Arabi, Muhyiddin, *Fütuhat-ı Mekkiyye*, Çev. Ekrem Demirli, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2007, 12 C.

İbn-i Sina, *Kitabüş-Şifa Metafizik*, Çev. Ekrem Demirli, Ömer Türker, İstanbul, 2004, C. 1.

İnan, Abdülkadir, *Makaleler ve İncelemeler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1998, 2 C.

İnan, Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 2000.

Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Bozkır Kültürü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1987.

Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999.

Kalafat Yaşar, "Türk Halk İnançlarında Hususiyle Doğu Anadolu ve Orta Toroslar'da Kırk Motifi", *Milli Folklor,* Yaz 1994, S. 22.

Kalafat, Yaşar, Uluğ Türkistan'da Halk Sufizmi (Kırgızistan), *Milli Folklor*, Bahar 1996, S. 29.

Kalafat Yaşar, "Türkistan Halk Sufizmine Dair Notlar-I", *Milli Folklor,* S. 26.

Kalafat Yaşar, *Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları,* Berikan Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2007, C. 1.

Kalafat, Yaşar, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Ebabil Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 2006.

Kalafat, Yaşar, *Harezim'den Hakkari'ye Hakkari'den Golan'a*, Berikan Yayınları, Ankara, 2009.

Kalafat, Yaşar, *İslamiyet ve Halk İnançları*, Berikan Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2009.

Kalafat, Yaşar, *Türk Halk Tefekküründe Kurt-2*, Berikan Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2009.

Karacabey, Salih, "Hadislerde Geçen Bazı Sayılar Üzerine Kısa Bir Değerlendirme", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, 1994, C. 6, S. 6.

Karahan, Abdülkadir, *Türk-İslam Edebiyatında Kırk Hadis Toplama, Tercüme ve Şerhleri*, Diyanet İşleri Yayınları, Ankara, 1991.

Karahan, Abdülkadir, "İslamiyette 40 Adedi Hakkında", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Haziran 1951, C. 4, S. 3.

Karaoğlan, Hamza, "Pazarcık Yöresi Alevilerinde Ölüm ve Ölümle İlgili Uygulamalar", *KSÜ İlahiyat Fak. Dergisi*, Temmuz-Aralık 2003, S. 2.

Keskin, Mustafa, "Sarısaltık Ocağına Bağlı Aleviler'de Ölüm ile İlgili İnanç ve Ritüeller (Tunceli Karacaköy Örneği)", *Erciyes Ü. Sosyal Bilimler Ens. Dergisi*, 2003, C. 2, S. 15.

Kılıç, Cevdet, "1 ile 10 Arası Sayılar Metafiziği (Pythagorasçı Sayıların Sembolizminin Dini ve Felsefi Düşüncedeki Yeri)", *Felsefe Dünyası*, 2006/1, S. 43.

Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meali, Haz. Hayrettin Karaman, Ali Özek, Kafi Dönmez,… ,Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 9. Baskı, Ankara, 2007.

Kutsal Kitap, Kitab-ı Mukaddes Şirketi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2003.

Küçük, Abdurrahman, *Dönmeler (Sabatayistler) Tarihi*, Andaç Yayınları, 6. Baskı, Ankara, 2003.

Küçük, Osman Nuri, "İbnü'l Arabî Düşüncesinde Varlığın Tasavvufi Yorumunun Sayı Metafiziğine Uzaman Yansımaları" *Tasavvuf İbn'ül Arabî Özel Sayısı- II*, 2009, S. 23.

Mahmud, El-Kaşgari, *Divanü Lügatit Türk*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2009.

Ocak, Ahmet Yaşar, *Alevi Bektaşi İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2000.

Ögel, Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, 9 C.

Ögel, Bahaeddin, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988.

Ögel, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2006, 2 C.

Önder, Mehmet, "Mevlevilikte 18", *Türk Folklor Araştırmaları*, Ağustos 1956, S. 85.

Örnek, Sedat Veyis, *100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, Gerçek Yayınevi, 3. Baskı, İstanbul, 1995.

Örnek, Sedat Veyis, *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1966.

Öz, Mustafa, "İslam Dünyasında Ortaya Çıkan Senkretik Akımlar", *Yaşayan Dünya Dinleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2007.

Özdemir Halit, "Ardanuç ve Çevresinde Kırk Basması ve Kırkla İlgili İnanışlar", *Türk Folkloru*, 1985, S. 72.

Polat, Kemal, *Beşikten Mezara Kırgız Türkleri'nde Gelenek ve İnanışlar*, T.D.V. Yayınları, Ankara, 2005.

Radlof, Wilhelm, *Sibirya'dan (Seçmeler)*, Çev. Ahmet Temir, Milli Eğitim Basımevi, 1. Baskı, İstanbul, 1976.

Ronan, Colin A. , *Bilim Tarihi*, Çev. Ekmeleddin İhsanoğlu, Feza Günergun, Tübitak Yayınları, Ankara, 2005.

Roux, Jean Paul, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Çev. Aykut Kazancıgil, İşaret Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1998.

Roux, Jean Paul, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, Çev. Lale Arslan, Kabalcı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2001.

Sarıkaya, Mehmet Saffet, *Fütüvvetname-i Ca'fer Sadık İnceleme-Metin*, Horasan Yayınları, İstanbul, 2008.

Sarıkçıoğlu, Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Kardelen Kitabevi, 2. Baskı, Isparta, 1999.

Schimmel, Annemarie, *İslam'ın Mistik Boyutları*, Çev. Ergun Kocabıyık, Kabalcı Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 2001.

Schimmel, Annemarie, *Sayıların Gizemi*, Çev. Mustafa Küpüşoğlu, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2000.

Sertöz, Sinan, *Matematiğin Aydınlık Dünyası*, Tübitak Yayınları, 14. Baskı, Ankara, 2000.

Şavk, Ülkü Çelik, "Manas ve Maaday-Kara'da Sayılar", *Milli Folklor*, Yaz 2001, C. 7, S. 50.

Şerif, M. M, *İslam Düşüncesi Tarihi*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1990.

Şeşen, Ramazan, *İbn Fadlan Seyahatnamesi*, Yedi Tepe Yayınları, İstanbul, 2010.

Şişman, Bekir, "Anadolu'da Yaşayan Halk İnançlarının Menşei Üzerine Bir Araştırma", *Milli Folklor*, C. 6, S. 46.

Tanyu, Hikmet, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1967.

Tanyu, Hikmet, *İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*, Ankara Ü. Basımevi, Ankara, 1980.

Tanyu, Hikmet, *Türklerin Dini Tarihçesi*, Burak Yayınları, İstanbul, 1998.

Tümer, Günay, Küçük Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 2002.

Türkkan, Reha Oğuz, Türk Mitolojisinde ve Geleneğinde 9 Rakamı, *Orkun*, Ocak 2004, S. 71.

Uraz, Murat, *Türk Mitolojisi*, Hüsnü Tabiat Matbaası, İstanbul 1967.

Uysal, Enver, *İhvân-ı Safâ Felsefesinde Tanrı ve Âlem*, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1998.

Uzun, Mustafa, "Ebced", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1998, C. 18.

Weber, Alfred, *Felsefe Tarihi*, Çev. H. Vehbi Eralp, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1991.

Yakıt, İsmail, *Türk-İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1993.

Yardımcı, Mehmet, "Çukurova'da Ölümle İlgili İnanışlar-Uygulamalar ve İskenderun Mezar Taşlarının Dili", *II. Uluslararası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Adana, 1991.

Yıldırım, Cemal, *Bilim Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2005.

Yörükan, Yusuf Ziya, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri- Şamanizm*, Yol Yayınları, Ankara, 2005.

Yund, Kerim, "Türk Dilinde 40", *Türk Dili*, C. 2, S. 23.

Yüksel, H. Avni, "Türk Folklorunda Sayılar", *Milli Kültür*, Eylül 1981, C. 3, S. 4.

Yüksel H. Avni, "Türk Folklorunda Dokuz Sayısı", *Milli Kültür*, Kasım 1981, C. 3, S. 6.

Yüksel, H. Avni, "Türk Folklorunda Yedi Sayısı", *Milli Kültür*, Ekim 1981, C. 3, S. 5

Yüksel H. Avni, "Türk Folklorunda Kırk Sayısı", *Milli Kültür*, Şubat 1982, C. 3, S. 9.

İNTERNET KAYNAKLARI

Artun Erman, “Tekirdağ’da Batıl İnanışlar”, *http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/erman_artun_tekirdag_batil.pdf*

Artun, Erman, “Tekirdağ Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri Doğum-Evlenme-Ölüm” *http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/artun_tekirdag_evlenme.pdf,*

Bilkan, Ali Fuat, “Delhi Türk Sultanlarından Balaban Han”, www.hbektas.gazi.edu.tr/dergi_dosyalar/22-109-112.pdf.

Kalafat, Yaşar, “Anadolu’da Ulu Kadın Kişileri ve Halk İnançları”, http://www.yasarkalafat.info/index.php?ll=newsdetails&w=1&yid=218

Kalafat, Yaşar, “Türk Mistik Kültüründe ‘Er’ veya Halk Kültürümüzde ‘Er Tiplemesi’ ”, *http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/kalafat_mistik.pdf*

Kaya, Doğan, “Sivas’ta Yatırlar” *http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/dogan_kaya_sivas_yatir.pdf* ,

Mehmet, Yardımcı, Geleneksel Kültürümüzde ve Âşıkların Dilinde Sayılar, *http://www.mehmetyardimci.com/akademikyazilar.htm*

Gözlügöl, Said Vakkas, Çağlar, Musa, “Topluma Yönelen Tehdit Satanizm” *http://www.arem.gov.tr/yayin/satanizm.pdf*

Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük, *http://tdkterim.gov.tr/bts/*

Westcott, William Wynn, “Kabala İncelemesine Giriş”, Çev. Kemal Menemencioğlu, *http://www.hermetics.org/GD-kabala.html*

Yıldız Harun, “Alevi Geleneğinde Ölüm ve Ölüm Sonrası Tören ve Ritüeller”

http://www.hbektasveli.gazi.edu.tr/dergi_dosyalar/42-93-112.pdf

http://www.antoloji.com/birgun-5-siiri/

http://www.sinoprehberi.org/boyabatin-turistik-mekanlari

http://www.ilahi-tr.org/osmanli-tarihi/25008-cennet-bursa-efsanesi.html,
http://www.lifeinbursa.com/fotografx/38/12266/turbe_medrese_ve_dergahlar/uc_kuzular_turbesi.htm

http://iyiinsanlaricin.com/tr/gezilerimiz/162-konya-catalhoyuk-gezisi.html

Erişim Tarihleri 30.01. 2011.

ÖZET

TÜRK HALK İNANIŞLARINDA SAYILAR

Yücel, Ümmühan

Yüksek Lisans, Felsefe ve Din Bilimleri A.B.D. (Dinler Tarihi)

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Durmuş Arık

2011, 182 Sayfa

Bu tez çalışmasında Türk halk inanışlarında sayıların önemi, yeri ve belli sayıların uygulamalarda tercih nedenlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın evreni olarak Anadolu'daki inanışlar merkeze alınmış olup, konunun daha iyi anlaşılması için zaman zaman farklı coğrafyalardaki Türk topluluklarında sayılarla ilgili inanış ve uygulamalara da yer verilmiştir.

Giriş bölümünde; araştırmanın amacı, önemi, yöntemi, evreni, sınırları belirtilerek kaynaklar hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde; sayıların tarihi süreci ve bu süreçte pek çok kültürü etkilemiş olan Pisagorcuların sayı mistisizmi incelenmiştir. Kutsal kitaplarda ve dinlerin tasavvufi yorumlarında sayılar konusu araştırılmıştır.

İkinci bölümde; Türk inanışları hakkında zengin bilgiler içeren Türk destan, hikaye, atasözlerinde sayıların kullanımı ve önemi incelenmiştir. Türk inanışlarının arka planındaki algıları içeren Şamanî gelenekte öne çıkan sayılar ve bunların önemi araştırılmıştır. Halk inanışlarında pek çok uygulamanın kümelendiği doğum,

evlenme, ölüm gibi geçiş dönemlerindeki inanma ve uygulamalarda hangi sayıların öne çıktığı saptanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın sonunda Türk halk inanışlarında sayılara, sembolik, mistik ve büyüsel anlamlar yüklendiği görülmüştür. Özellikle 3, 7, 9 ve 40 sayılarının öne çıkarak, inanış ve uygulamalarda merkezi bir öneme sahip olduğu tespit edilmiştir.

SUMMARY

NUMBERS IN TURKISH FOLK BELIEFS

Yucel, Ummuhan

Master, Philosophy and theology (Religion History) department

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Durmus Arik

2011, 182 Page

In this thesis work, the importance of the numbers in Turkish folk beliefs, their places, and reasons for selection of some numbers in applications are targeted to search.

Although beliefs in Anatolia were centered as the universe of the search, some of the beliefs about numbers in Turk folks in different geographies were also put into search for the topic to be understood better.

In the introduction part of the search, information about the sources was given by mentioning about the purpose, importance, method, universe and limits of the search.

In the first part; historical process of the numbers and the Pythagoreans number mysticality which effected many culture in this process are researched. The issue of numbers is searched in the holy books and mystical interpretations of the religions.

In the second part; the usage and the importance of the numbers in Turkish legends, stories, proverbs are examined as they include rich information about

Turkish beliefs. The numbers and their importance in the shamanic beliefs which include the conceptions in the background of the Turkish beliefs were examined. It is tried to find out which numbers are mostly used in folk beliefs especially during birth, weddings, death periods which is vital in folk beliefs.

At the end of search, it is understood that symbolic, mystical and magical meanings are attributed to numbers in Turkish folk beliefs. Especially; 3, 7, 9 and 40 have extra importance in beliefs and applications.